

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЛИСЯНСЬКИЙ ПАВЛО ЛЕОНІДОВИЧ

УДК: [327.56:323.173-048.66]

ДИСЕРТАЦІЯ

**РЕГІОНАЛЬНИЙ СЕПАРАТИЗМ В УКРАЇНІ: ШЛЯХИ
ВИРІШЕННЯ ТА МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ**

Спеціальність 052-політологія

Галузь знань-05 Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття наукового ступеня **доктора філософії**

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ П. Л. Лисянський

Науковий керівник: Мамонтова Елла Вікторівна,
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політичних теорій

Одеса-2024

АНОТАЦІЯ

Лисянський П. Л. Регіональний сепаратизм в Україні: шляхи вирішення та механізми протидії. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 – Політологія. – Національний університет «Одеська юридична академія», МОН України, Одеса, 2024.

Актуальність теми дослідження обмовлена тим, що однією із найбільш актуальних та водночас складних проблем сучасного світового співтовариства є загроза регіонального сепаратизму. Майже усі, за рідким виключенням, країни світу на певних етапах своєї історії у прямій чи опосередкованій формі зазнавали негативного впливу від його проявів. Адже якщо країна є складно організованою системою за етнічними, релігійними, історико-культурними, мовними, гео економічними та іншими ознаками, їй завжди буде загрожувати небезпека сепаратизму. Сьогодні ми спостерігаємо, як у світі поряд з сепаратистськими сюжетами минулогонабувають розвитку та створюються нові конфлікти, зумовлені ідеями сепаратизму. В Європі на початку ХХІ ст. найбільш загрозливі осередки сепаратизму знаходяться в країнах, що виникли в результаті розпаду СФРЮ та СРСР. На пострадянському просторі вже існує низка заморожених конфліктів, частина з яких призвела до військового протистояння. Серед останніх, на жаль, опинилась і Україна.

З перших років незалежності питання регіонального сепаратизму не сходило з порядку денного української політики. Посилення інтеграційних процесів, розвиток міжрегіонального та транскордонного співробітництва України сприяло посиленню ролі регіонів на державному та наднаціональному рівнях. Водночас український регіональний сепаратизм став інструментом реалізації геополітичних прагнень РФ, мета яких полягає у перезавантаженні «радянського» проекту. Саме поєднання в кейсі українського сепаратизму внутрішніх та зовнішніх чинників призвело до

його руйнівних наслідків для соціального, економічного, політичного життя суспільства, національної безпеки та територіальної цілісності країни. Анексія Автономної республіки Крим, реалізація сепаратистських проєктів «ДНР» та «ЛНР» на Сході України, повномасштабне вторгнення РФ 2022 р. та окупація частини українських територій надзвичайно актуалізували потребу у вивченні природи української версії сепаратизму, його руйнівного потенціалу, чинників та механізмів його формування, загроз, що він несе національній безпеці держави.

Оцінюючи ступінь наукової дослідженості теми зауважимо, що сучасні політологічні розвідки сепаратизму як теоретичного концепту та політичної практики характеризуються широким спектром напрямків: економіко-географічним, соціоекономічним, конфліктологічним, історико-культурним, етнокультурним, політико-правовим, політико-управлінським тощо. Традиційно причини виникнення, специфіка та руйнівний потенціал сепаратистського треку в певному регіоні вивчаються у фокусі його конфліктогенності на базі етнічних, расових, політичних, ідеологічних, економічних, релігійних, мовних чинників. Втім питання зовнішнього втручання у перебіг сепаратистських конфліктів з метою дестабілізації ситуації, встановлення контролю над конкретним регіоном третьої країни досліджено недостатньо. Саме зовнішньо-інспірований різновид сепаратизму майже не досліджений ані в політології, ані в інших галузях соціального знання. Його джерела, ознаки, сутність, технології застосування та інструменти протидії складають предметне поле нашого дослідження.

У дисертації запропоновано розглядати процеси сепаратизму в Україні, що призвели до анексії частини українських територій у 2014 р., як такі, що були інспіровані зовнішніми силами. На наше переконання, пошук шляхів вирішення проблем сепаратизму в Україні через аналіз класичних випадків сепаратизму у ЄС та світі є не зовсім продуктивним, оскільки не зможе запропонувати алгоритм дій щодо недопущення подібних ситуацій у майбутньому. Саме детальне дослідження процесів регіонального

сепаратизму в Україні та врахування його зовнішньо-інспірованої природи дозволить розробити системну стратегію попередження та стримування окремих негативних проявів сепаратизму. Це дасть можливість нашій державі виробити досконалий підхід у регіональній політиці із урахуванням її унікальних етнонаціональних, релігійних, історико-культурних особливостей, та попереджувати і долати прояви зовнішньо-інспірованого сепаратизму в майбутньому.

Дисертаційна робота виконана в рамках наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія», у контексті теми: «Правове та соціальне життя України у людиноцентристському вимірі в цифрову еру» на 2021–2025 рр. (державний реєстраційний номер 0122U000266), а також у межах плану науково-дослідницької роботи кафедри політичних теорій факультету психології, політології та соціології Національного університету «Одеська юридична академія» – «Людиноцентристський вимір політики в умовах цифрових трансформацій».

Мета дисертаційного дослідження полягає у всебічному аналізі особливостей регіонального сепаратизму в Україні та виробленні механізмів протидії практикам його зовнішньої інспірації.

Реалізація поставленої мети зумовила вирішення наступних дослідницьких **завдань**:

- проаналізувати основні підходи та напрямки досліджень сепаратизму у світовій та вітчизняній політичній науці та сформулювати категоріальний апарат дослідження;
- дослідити прояви регіонального сепаратизму у світі, виокремити його особливості та причини виникнення;
- виявити специфіку застосування технологій зовнішньо-інспірованого сепаратизму на пострадянському просторі;
- визначити фактори виникнення та розвитку сепаратистських тенденцій в Україні;

- розкрити роль «м'якої сили» в російських практиках інспірації регіонального сепаратизму в Україні;
- окреслити етапи розгортання сепаратистського руху в Україні та виявити на прикладі досвіду східних регіонів України специфіку громадсько-політичних об'єднань сепаратистського спрямування як агентів зовнішнього впливу;
- визначити механізми заходи щодо протидії регіональному сепаратизму;
- розробити стратегію протидії технологіям розповсюдження зовнішньо-інспірованого сепаратизму в Україні.

Об'єктом дослідження є регіональний сепаратизм як зовнішньо інспірований політичний процес.

Предметом дослідження є специфіка регіонального сепаратизму в Україні та механізми протидії практикам зовнішньої інспірації сепаратистських процесів.

Методологія дослідження. У роботі використані загально-наукові і спеціальнонаукові методи: порівняльний, спостереження, індукція і дедукція, аналіз і синтез, структурно-функціональний. Методи порівняння, індукції та дедукції використовувалися при розгляді особливостей розвитку зовнішньо-інспірованого сепаратизму в Україні; аналіз і синтез використано при вивченні причин та особливостей сепаратизму, підходів до його визначення; метод узагальнення використано при розгляді загальних особливостей етнічного та релігійного сепаратизму в країнах пострадянського простору; метод спостереження застосовано при аналізі змін та активізації сепаратистських настроїв в окремих регіонах України з 2005 по 2014 роки; історичний метод застосовувався при розгляді створення квазідержавних утворень в країнах пострадянського простору; системний метод використаний при аналізі зовнішньо-інспірованого сепаратизму, як складової створення внутрішнього політичного конфлікту в Україні; структурно-функціональний метод застосований при розгляді розвитку сепаратизму в

країнах пострадянського простору у зв'язку із особливостями форми державного правління, політичного режиму, територіального устрою, законодавства.

Отримані результати мають **наукову новизну** та конкретизуються у таких положеннях:

Уперше:

- створена концепція, що розвиває розуміння причин та передумов розвитку сепаратизму в Україні і розглядає його як зовнішньо-інспірований сепаратизм. Його сутність полягає в намаганні держави - агресора спровокувати сепаратистські процеси в третій країні через штучне підбурювання сепаратистських настроїв в її окремому регіоні, створення регіонального сепаратистського руху та використання прихованих практик «м'якої сили» з ціллю дестабілізації політичної ситуації задля зміни територіальної цілісності країни;
- застосовано системну оцінку сепаратизму в Україні через поєднання зовнішнього фактору з принципом регіоналізації та наслідками реалізації проектів транскордонного співробітництва з країнами - сусідами. Доведено, що найбільшою загрозою для держави сьогодні є процеси зовнішньо-інспірованого сепаратизму, який стимульований та контрольований ззовні держави. Показано, що в першу чергу ризики розвитку такого сепаратизму існують у транскордонному ареалі. У цьому контексті виокремлено проблему «паспортизації» жителів регіонів України іноземними урядами (Росія, Угорщина, Румунія);
- розкрито роль «м'якої сили» в російських практиках інспірації регіонального сепаратизму в Україні. На основі аналізу процесів розгортання регіонального сепаратизму в Україні доведено, що сепаратистські проекти, які було частково реалізовано у 2014-2015 рр. на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей, започатковувались значно раніше за допомогою інструментів «м'якої сили». Інспірування сепаратистського треку відбувалось за

алгоритмом : «створення ідеї – розповсюдження ідеї – просування ідеї» з обов'язковим врахуванням місцевої специфіки регіону розповсюдження;

- запропонована стратегія протидії технологіям розповсюдження зовнішньо-інспірованого сепаратизму в Україні.

Уточнено:

- підходи до типологізації сепаратизму в Україні. Зауважено, що сучасний сепаратизм в Україні набув свого розвитку за допомогою зовнішнього фактору та має унікальні аспекти в порівнянні з етнічним та релігійним сепаратизмом;
- особливості становлення та розвитку сепаратизму в південно-східних областях України у період з 2005 по 2014 рр. Аргументовано, що недостатня увага органів державної влади та місцевого самоврядування до суспільно-політичних процесів даних регіонах України призвела до інспірації сепаратистських настроїв та насадження місцевому населенню ідеології іншої держави шляхом реалізації суспільно-політичних та культурних проектів, метою, яких було просування ідей «єдності українського та російського народів»;
- характеристики регіонального сепаратизму у пострадянських країнах. Окреслено, що процеси сепаратизму у країнах пострадянського простору мали різну типологію та етнонаціональний склад. Але кожен з випадків сепаратизму в подальшому призводив до суперечностей між сепаратистами та владою материнської держави, що умовляло або повторення військових конфліктів (Азербайджан, 2023 р.), або призводило до повномасштабної військової агресії (РФ – Україна, 2022 р.). Показано, що РФ приймала опосередковано участь майже у кожному сепаратистському процесі на пострадянському просторі за допомогою інспіративних практик.

Набуло подальшого розвитку:

- концептуальне осмислення форм прояву та закономірностей поширення сепаратистських тенденцій. На основі аналізу світового досвіду показано, що сецесія та іредентизм, породжені сепаратистським настроєм, створюють політичні підстави до анексії;
- дослідження ролі громадсько-політичних об'єднань у розвитку сепаратистських тенденцій в Україні. На матеріалах розгортання сепаратистського руху на Донбасі (1989 – 2015 рр.) встановлено, що однією з ефективних технологій зовнішньо-інспірованого сепаратизму було створення потужної мережі громадсько-політичних організацій як агентів впливу;
- виявлення технологій розповсюдження сепаратизму в Україні;
- визначення механізмів заходів щодо протидії регіональному сепаратизму на міжнародному та національному рівні;
- дослідження основних чинників впливу на сепаратизацію окремих регіонів України: Донбасу, Закарпатської, Чернівецької та Одеської областей.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені в дисертаційній роботі положення можуть бути використані у науково-дослідницькій та експертній роботі з метою подальшого дослідження сепаратизму в Україні та на пострадянському просторі, при аналізі регіональних політичних процесів, виявленні технологій зовнішньої інспірації сепаратистських настроїв та посилення сепаратистських тенденцій, що скрадають загрозу національній безпеці та територіальній цілісності України. У політико-управлінській практиці матеріали роботи можуть бути використані органами державної влади та місцевого самоврядування, політичними партіями та громадськими організаціями, представниками ЗМІ в процесі розробки програм консолідації населення України та програм розвитку взаємодії між державною владою та громадянським суспільством. У навчальному процесі результати дослідження можуть збагатити теоретичним і емпіричним матеріалом

навчальні курси та спецкурси, тематика яких торкається проблем сепаратизму, національної безпеки, регіональної політики, гібридизації політичних конфліктів тощо.

Результати дисертаційного дослідження представлено у 10 статтях, 7 з яких опубліковано у наукових фахових виданнях, затверджених МОН України, 3 статті – у наукових закордонних виданнях, включених до наукометричної бази Web of Science, а також у 6 тезах доповідей на наукових та науково-практичних конференціях.

Структура роботи зумовлена логікою дослідження, що впливає з його мети і основних завдань. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел загальною кількістю 258.

Ключові слова: сепаратизм, громадянська ідентичність, держава, агресія, політичний процес, національна безпека, політичний конфлікт, мовний вплив, політичний режим, політичні інститути, національна стійкість, м'яка сила, зовнішньо-інспірований сепаратизм, етнополітичний конфлікт, стратегія.

SUMMARY

Lysiansky P. L. Regional Separatism in Ukraine: Ways of Resolution and Mechanisms of Counteraction. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Doctor of Philosophy degree dissertation in the field of Political Science, specialty 052.—National University "Odesa Law Academy," Ministry of Education and Science of Ukraine, Odesa, 2024.

The relevance of the research topic is determined by the fact that one of the most pressing and complex problems of the modern global community is the threat of regional separatism. Almost all, with rare exceptions, countries of the world at certain stages of their history have experienced negative effects from its manifestations in direct or indirect forms. After all, if a country is a complexly

organized system based on ethnic, religious, historical-cultural, linguistic, geo-economic, and other characteristics, it will always be threatened by the danger of separatism. Today, we observe how alongside separatist plots of the past times, new conflicts are developing and emerging in the world, driven by separatist ideas. In Europe at the beginning of the 21st century, the most threatening centers of separatism were found in countries that emerged as a result of the disintegration of the SFRY and the USSR. In the post-Soviet space, there already exist a number of frozen conflicts, some of which have led to military confrontation. Unfortunately, Ukraine is among the latter.

From the early years of independence, the issue of regional separatism has remained on the agenda of Ukrainian politics. The strengthening of integration processes, the development of interregional and transboundary cooperation in Ukraine has contributed to the increased role of regions at the state and supranational levels. At the same time, Ukrainian regional separatism has become a tool for realizing the geopolitical aspirations of the Russian Federation, whose goal is to reboot the “Soviet Union” project. The combination of internal and external factors in the case of Ukrainian separatism has led to its destructive consequences for the social, economic, political life of society, national security, and territorial integrity of the country. The annexation of the Autonomous Republic of Crimea, the implementation of separatist projects IAF “DPR” and IAF “LPR” in Eastern Ukraine, the full-scale invasion of the Russian Federation in 2022 and the occupation of parts of Ukrainian territories have extremely actualized the need to study the nature of the Ukrainian version of separatism, its destructive potential, factors and mechanisms of its formation, and threats it poses to the national security of the state.

Assessing the level of scientific research on the topic, it should be noted that modern political studies of separatism as a theoretical concept and political practice are characterized by a wide range of directions: economic-geographical, socio-economic, conflictological, historical-cultural, ethno-cultural, political-legal,

political-administrative, etc. Traditionally, the causes of the emergence, specificity, and destructive potential of separatist trends in a certain region are studied focusing on its conflict potential based on ethnic, racial, political, ideological, economic, religious, and linguistic factors. However, the question of external intervention in the course of separatist conflicts with the aim of destabilizing the situation, establishing control over a specific region by a third country, is insufficiently researched. The externally-inspired variety of separatism is almost not studied either in political science or in other fields of social knowledge. Its sources, signs, essence, technologies of application, and counteraction tools constitute the subject field of our research.

The dissertation proposes to consider the processes of separatism in Ukraine that led to the annexation of parts of Ukrainian territories in 2014, as those inspired by external forces. In our opinion, seeking ways to address the problem of separatism in Ukraine through the analysis of classical cases of separatism in the EU and the world is not entirely productive since it cannot offer an algorithm of actions to prevent similar situations in the future. A detailed study of the processes of regional separatism in Ukraine and consideration of its externally-inspired nature will allow the development of a systematic strategy for preventing and containing certain negative manifestations of separatism. This will enable our country to develop a comprehensive approach to regional policy considering its unique ethno-national, religious, historical-cultural characteristics, and to prevent and overcome manifestations of externally-inspired separatism in the future.

The dissertation work was carried out within the framework of scientific research at the National University "Odesa Law Academy," in the context of the topic "Legal and social life of Ukraine in a human-centric dimension in the digital age" for 2021-2025 (state registration number 0122U000266), as well as within the framework of the plan for research work of the Department of Political Theories of the Faculty of Psychology, Political Science, and Sociology of the National

University “Odesa Law Academy” — “Human-centric dimension of politics in the conditions of digital transformations.”

The aim of the dissertation research is a comprehensive analysis of the features of regional separatism in Ukraine and the development of mechanisms to counteract practices of its external inspiration.

The implementation of the set aim led to the solution of the following research **tasks**:

- analyze the main approaches and directions of research on separatism in the world and domestic political science and form a categorical apparatus of research;
- study the manifestations of regional separatism in the world; identify its features and causes of emergence;
- identify the specifics of the application of technologies of externally inspired separatism in the post-Soviet space;
- determine the factors of emergence and development of separatist tendencies in Ukraine;
- reveal the role of “soft power” in Russian practices of inspiring regional separatism in Ukraine;
- outline the stages of the deployment of the separatist movement in Ukraine and identify, through the example of the experience of the eastern regions of Ukraine, the specificity of socio-political associations of separatist orientation as agents of external influence;
- determine mechanisms and measures to counter regional separatism;
- develop a strategy to counteract the technologies of spreading externally inspired separatism in Ukraine.

The object of the study is regional separatism as an externally inspired political process.

The subject of the study is the specifics of regional separatism in Ukraine and mechanisms to counteract the practices of external inspiration of separatist processes.

Research methodology. General scientific and special scientific methods were used in the work: comparative, observation, induction and deduction, analysis and synthesis, and structural-functional. Comparison, induction, and deduction methods were used in the consideration of the features of the development of externally inspired separatism in Ukraine; analysis and synthesis were used in the study of the causes and specifics of separatism, approaches to its definition; the method of generalization was used in the consideration of the general features of ethnic and religious separatism in the countries of the post-Soviet space; the observation method was applied in the analysis of changes and activation of separatist sentiments in certain regions of Ukraine from 2005 to 2014; the historical method was used in the consideration of the creation of quasi-state formations in the countries of the post-Soviet space; the systemic method was applied in the analysis of externally inspired separatism as a component of creating an internal political conflict in Ukraine; the structural-functional method was used in the study of the development of separatism in the countries of the post-Soviet space in connection with the features of the form of government, political regime, territorial structure, and legislation.

The obtained results have **scientific novelty** and are specified in the following provisions:

For the first time:

- A concept has been developed that advances the understanding of the causes and prerequisites for the development of separatism in Ukraine and considers it as externally inspired separatism. Its essence lies in the attempts of the aggressor

country to provoke separatist processes in a third country by artificially inciting separatist sentiments in its individual region(s), creating regional separatist movements, and using hidden practices of “soft power” with the aim of destabilizing the political situation to change the territorial integrity of the country;

- A systemic assessment of separatism in Ukraine has been applied through the combination of external factors with the principle of regionalization and the consequences of implementing cross-border cooperation projects with neighboring countries. It has been proven that the greatest threat to the country today is the processes of externally inspired separatism, which are stimulated and controlled from outside the country. It has been shown that the risks of developing such separatism primarily exist in the transboundary area. In this context, the problem of “passportization” of residents of regions of Ukraine by foreign governments (Russia, Hungary, and Romania) has been identified;

- The role of “soft power” in Russian practices of inspiring regional separatism in Ukraine has been revealed. Based on the analysis of the processes of deploying regional separatism in Ukraine, it has been proven that separatist projects, which were partially implemented in 2014-2015 in the temporarily occupied territories of Donetsk and Luhansk Oblasts, were initiated much earlier through the use of “soft power” tools. The inspiration of the separatist track followed the algorithm: “creation of an idea—dissemination of the idea—promotion of the idea” with mandatory consideration of the local specifics of the region of dissemination;

- A strategy to counteract the technologies of spreading externally inspired separatism in Ukraine has been proposed.

Clarified:

- Approaches to typologizing separatism in Ukraine. It is noted that contemporary separatism in Ukraine has developed with the help of an external factor and has unique aspects compared to ethnic and religious separatism;

- Features of the formation and development of separatism in the southeastern regions of Ukraine during the period from 2005 to 2014. It is argued that insufficient attention from the authorities and local self-government to socio-political processes in these regions of Ukraine has led to the inspiration of separatist sentiments and the imposition of another country's ideology on the local population through the implementation of socio-political and cultural projects aimed at promoting the idea of "unity of the Ukrainian and Russian peoples";
- Characteristics of regional separatism in post-Soviet countries. It is outlined that the processes of separatism in the post-Soviet space had different typologies and ethnic-national composition. However, each case of separatism subsequently led to contradictions between separatists and the government of the motherland, which either resulted in the repetition of military conflicts (Azerbaijan, 2023) or led to full-scale military aggression (Russia-Ukraine, 2022). It is shown that Russia indirectly participated in almost every separatist process in the post-Soviet space through inspirational practices.

Further development has been achieved in:

- Conceptual understanding of the forms of manifestation and patterns of spread of separatist tendencies. Based on the analysis of global experience, it is shown that secession and irredentism, spawned by separatist sentiments, create political grounds for annexation;
- Research into the role of civil-political associations in the development of separatist tendencies in Ukraine. Based on the materials of the deployment of the separatist movement in Donbas (1989-2015), it has been established that one of the effective technologies of externally inspired separatism was the creation of a powerful network of civil-political organizations as agents of influence;
- Identification of technologies for spreading separatism in Ukraine;
- Determination of mechanisms and measures to counter regional separatism at the international and national levels;

- Study of the main factors influencing separatism in certain Oblasts of Ukraine: Donbas, Zakarpattia, Chernivtsi, and Odesa.

The theoretical and practical significance of the obtained results lies in the fact that the provisions set forth in the dissertation can be used in scientific research and expert work for further research on separatism in Ukraine and in the post-Soviet space, in the analysis of regional political processes, the identification of technologies for external inspiration of separatist sentiments, and the strengthening of separatist tendencies posing a threat to national security and territorial integrity of Ukraine. In political-administrative practice, the materials of the work can be used by government authorities and local self-government bodies, political parties, and civil organizations, as well as representatives of the media in the process of developing programs for population consolidation in Ukraine and programs for the development of interaction between the government and civil society. In the educational process, the research results can enrich the theoretical and empirical material of educational courses and special courses dealing with issues of separatism, national security, regional policy, hybridization of political conflicts, etc.

The results of the dissertation research are presented in 10 articles, 7 of which are published in scientific specialized publications approved by the Ministry of Education and Science of Ukraine, 3 articles are published in foreign scientific publications included in the Web of Science data base, as well as in 6 abstracts of reports at scientific and scientific-practical conferences.

The structure of the work is determined by the logic of the research, which follows from its purpose and main tasks. The dissertation consists of an introduction, three chapters, conclusions, and a list of used sources totaling 258.

Keywords: separatism, civic identity, state, aggression, political process, national security, political conflict, political regime, political institutions, linguistic

influence, national stability, soft power, externally inspired separatism, ethnopolitical conflict, strategy.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Мамонтова Е., Лисянський П. Інспірований сепаратизм в Україні як політичне явище та наукова категорія. *Актуальні проблеми політики*. 2022. № 70. С. 49-54.

DOI <https://doi.org/10.32782/app.v70.2022.8>

2. Мамонтова Е., Лисянський П. Вплив регіонального сепаратизму на політичні процеси у країнах пострадянського простору. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2022. Випуск 44. С. 210–219.

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.44.25>

3. Лисянський П., Ястребова В. Вплив РФ на політичні процеси пострадянського простору через просування ідеології «Русского мира» та політичних агентів впливу (Грузія, Молдова, Україна). *«Регіональні студії»: науковий журнал*. 2022. Вип. 31. С. 106-112

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2022.31.20>

4. Лисянський П. Регіональний сепаратизм Молдови як інструмент впливу РФ на дестабілізацію ситуації в Україні. *Актуальні проблеми філософії та соціології: науково-практичний журнал*. 2022. Вип. 39. С. 147 -151.

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v039.2022.25>

5. Лисянський П., Ястребова В. Створення РФ квазідержавних утворень, як інструмент дестабілізації політичної ситуації України.. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2022. Випуск 45. С. 151 - 160

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.45.18>

6. Лисянський П. Етнофедералізм як наукова концепція та чинник пострадянського сепаратизму. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2023. Випуск 46 С. 313-323.

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.46.39>

7. **Лисянський П.**, Ястребова В. Специфіка сучасних проявів сепаратизму в світі. *«Регіональні студії»: науковий журнал*. 2023. №32. С. 115-122.

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2023.32.18>

Публікації, що індексуються в базі даних Web of Science:

8. Ozhohan, A., Stratulat, N., **Lysianskyi, P.**, Yurkovska, M., & Zaluzhna, O. The Impact of Political Lobbying on the Aggravation of Language Conflicts in the Era of Globalization. *Cuestiones Políticas*. 2022. Vol. 40, Issue 75. P. 431-456.

DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4075.27>

9. Horiunova, Y., Shemchuk, V., **Lysianskyi, P.**, Vykhovanets, Z., & Gerasymova, E. Foreign Policy Strategy of Ukraine in the Context of the Russia-Ukraine War. *Revista Amazonia Investiga*. 2022. №11(60). P. 75-89.

DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.60.12.8>

10. Svoboda Ivo, Shevchuk Mykhailo, Shamsutdinov Oleksandr, **Lysianskyi Pavlo**, Voluiko Oleksii. Identification of new reats to the national security of the state. *Cuestiones Políticas*. 2023. Vol.41. №78. P. 326-344.

DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4178.23>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають її наукові результати:

11. Лисянський П. Л. Регіональний сепаратизм як загроза національній безпеці України. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса :Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 256-260. URI: <https://hdl.handle.net/11300/19188>*

12. Лисянський П. Ідеологічні передумови військової агресії рф проти України. *Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональний виміри*.

Збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково - практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 27-28 жовтня 2022року) II частина. 2022.С. 135-145.URI: <https://kpol.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/102/2023/03/zbirnyk-materialiv-vseukrainskoi-konferentsii-politychni-protsepy-suchasnosti-hlobalnyj-ta-rehionalnyj-vymiry-27-28-zhovtnia-2022r-ch-ii.pdf>

13. Лисянський П. Л. Зовнішні джерела регіонального сепаратизму в Україні. *Сталий розвиток суспільства та держави: сучасні виклики та напрямки розвитку*: матер. Всеукр. наук. конф. молодих вчених (м. Одеса, 18 листоп. 2022 р.) [Електронне видання] / уклад.: В. С. Кучерявенко, Л. С. Бондарчук, І. С. Радковська [та ін.] ; за ред. М. Р. Аракеяна, К. І. Спасової. Одеса, 2022. С. 223-226. URI: <https://hdl.handle.net/11300/25654>

14. Лисянський П. Л. Зовнішньо-інспірований сепаратизм в Україні. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. Т. 1. С. 197-200. URI: <https://hdl.handle.net/11300/2609>

15. Лисянський П.Л. Політика мілітаризації підлітків в РФ як загроза європейської безпеки. *Research and Developments in Social Sciences*: International scientific conference (December 6–7, 2023. Polonia University in Częstochowa, the Republic of Poland). Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. P.19-23. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-376-7-5>

16. Лисянський П.Л. Технологія розповсюдження зовнішньо-інспірованого сепаратизму. *VI CISP Conference «Science of Post-industrial Society: Globalization and Transformation Processes»*. 08.12. 2023. *Grail of Science*, No. 34 (2023). P. 260–262.

URI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.08.12.2023.57>

ЗМІСТ

	ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	3
	ВСТУП	4
Розділ 1.	ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ	13
	ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО	
	СЕПАРАТИЗМУ	
	1.1. Феномен сепаратизму як предмет наукового аналізу	13
	1.2. Сучасний регіональний сепаратизм та його роль у світі	36
	1.3. Пострадянські країни як полігон опрацювання технологій зовнішньо-інспірованого сепаратизму	52
Розділ 2.	ЕТАПИ, ІНСТРУМЕНТИ ТА МЕХАНІЗМИ	75
	ІНСПІРАЦІЇ СЕПАРАТИЗМУ В УКРАЇНІ	
	2.1. Витоки регіонального сепаратизму в Україні та чинники його розповсюдження	75
	2.2. Сучасні практики інспірації сепаратизму: від «м'якої сили» до «агресивного впливу»	105
	2.3. Роль громадсько-політичних об'єднань у розгортанні сепаратистського руху: уроки Донбасу	142
Розділ 3.	ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ РЕГІОНАЛЬНОМУ	177
	СЕПАРАТИЗМУ В УКРАЇНІ	
	3.1. Регіональний сепаратизм і національна безпека	177
	3.2. Стратегія протидії технологіям розповсюдження зовнішньо-інспірованого сепаратизму в Україні	188
	ВИСНОВКИ	210
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	225
	ДОДАТОК	253

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АРК – Автономна республіка Крим

БНР – Бессарабська Народна Республіка

ГКУ – Громадянський конгрес України

ДНР – Донецька народна республіка

ДР - Донецька республіка

ЄС – Європейський Союз

ІРД (Інтеррух) - Інтернаціональний рух Донбасу

КПУ – Комуністична партія України

ЛНР – Луганська народна республіка

НЗФ – незаконне збройне формування

НТС - Народно-трудова союз російських солідаристів

ОНР – Одеська Народна Республіка

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ПМР - Придністровська Молдавська республіка

ПР - Партія регіонів

РБ - Республіка Білорусь

РНЄ - Російська Національна Єдність / рос. РусскоеНациональноеЕдинство

Роспівробітництво - «Федеральне агентство у справах Співдружності Незалежних Держав, співвітчизників, які проживають за кордоном, та міжнародного гуманітарного співробітництва» / рос. Россотрудничество

РФ – Російська Федерація

СВО - спеціальна військова операція

СП - Слов'янська партія

ТОТ – тимчасово окуповані території

ВСТУП

Актуальність теми дослідження.Однією із найбільш актуальних та водночас складних проблем сучасного світового співтовариства є загроза регіонального сепаратизму. Майже усі, за рідким виключенням, країни світу на певних етапах своєї історії у прямій чи опосередкованій формі зазнавали негативного впливу від його проявів. Адже якщо країна є складно організованою системою за етнічними, релігійними, історико-культурними, мовними, геоеконічними та іншими ознаками, їй завжди буде загрожувати небезпека сепаратизму. Сьогодні ми спостерігаємо, як у світі поряд з сепаратистськими сюжетами минулогонабувають розвитку та створюються нові конфлікти, зумовлені ідеями сепаратизму. В Європі на початку ХХІ ст. найбільш загрозливі осередки сепаратизму знаходяться в країнах, що виникли в результаті розпаду СФРЮ та СРСР. На пострадянському просторі вже існує низка заморожених конфліктів, частина з яких призвела до військового протистояння. Серед останніх, на жаль, опинилась і Україна.

З перших років незалежності питання регіонального сепаратизму не сходило з порядку денного української політики. Посилення інтеграційних процесів, розвиток міжрегіонального та транскордонного співробітництва України сприяло посиленню ролі регіонів на державному та наднаціональному рівнях. Водночас український регіональний сепаратизм став інструментом реалізації геополітичних прагнень РФ, мета яких полягає у переавантаженні «радянського» проекту. Саме поєднання в кейсі українського сепаратизму внутрішніх та зовнішніх чинників призвело до його руйнівних наслідків для соціального, економічного, політичного життя суспільства, національної безпеки та територіальної цілісності країни. Анексія Автономної республіки Крим, реалізація сепаратистських проектів «ДНР» та «ЛНР» на Сході України, повномасштабне вторгнення РФ 2022 р. та окупація частини українських територій надзвичайно актуалізували потребу у вивченні природи української версії сепаратизму, його руйнівного

потенціалу, чинників та механізмів його формування, загроз, що він несе національній безпеці держави.

Оцінюючи **ступінь наукової дослідженості** теми зауважимо, що сучасні політологічні розвідки сепаратизму як теоретичного концепту та політичної практики характеризуються широким спектром напрямків: економіко-географічним, соціоекономічним, конфліктологічним, історико-культурним, етнокультурним, політико-правовим, політико-управлінським тощо. Традиційно причини виникнення, специфіка та руйнівний потенціал сепаратистського треку в певному регіоні вивчаються у фокусі його конфліктогенності на базі етнічних, расових, політичних, ідеологічних, економічних, релігійних, мовних чинників. Втім питання зовнішнього втручання у перебіг сепаратистських конфліктів з метою дестабілізації ситуації, встановлення контролю над конкретним регіоном третьої країни досліджено недостатньо. Саме зовнішньо-інспірований різновид сепаратизму майже не досліджений ані в політології, ані в інших галузях соціального знання. Його джерела, ознаки, сутність, технології застосування та інструменти протидії складають предметне поле нашого дослідження.

Ми пропонуємо розглядати процеси сепаратизму в Україні, що призвели до анексії частини українських територій у 2014 р., як такі, що були інспіровані зовнішніми силами. На наше переконання, пошук шляхів вирішення проблем сепаратизму в Україні через аналіз класичних випадків сепаратизму у ЄС та світі є не зовсім продуктивним, оскільки не зможе запропонувати алгоритм дій щодо недопущення подібних ситуацій у майбутньому. Саме детальне дослідження процесів регіонального сепаратизму в Україні та врахування його зовнішньо-інспірованої природи дозволить розробити системну стратегію попередження та стримування окремих негативних проявів сепаратизму. Це дасть можливість нашій державі виробити досконалий підхід у регіональній політиці із урахуванням її унікальних етнонаціональних, релігійних, історико-культурних

особливостей, та попереджувати і долати прояви зовнішньо-інспірованого сепаратизму в майбутньому.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційна робота виконана в рамках наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія», у контексті теми: «Правове та соціальне життя України у людиноцентристському вимірі в цифрову еру» на 2021–2025 рр. (державний реєстраційний номер 0122U000266), а також у межах плану науково-дослідницької роботи кафедри політичних теорій факультету психології, політології та соціології Національного університету «Одеська юридична академія» – «Людиноцентристський вимір політики в умовах цифрових трансформацій».

Мета дисертаційного дослідження полягає у всебічному аналізі особливостей регіонального сепаратизму в Україні та виробленні механізмів протидії практикам його зовнішньої інспірації.

Реалізація поставленої мети зумовила вирішення наступних дослідницьких завдань:

- проаналізувати основні підходи та напрямки досліджень сепаратизму у світовій та вітчизняній політичній науці та сформулювати категоріальний апарат дослідження;
- дослідити прояви регіонального сепаратизму у світі, виокремити його особливості та причини виникнення;
- виявити специфіку застосування технологій зовнішньо-інспірованого сепаратизму на пострадянському просторі;
- визначити фактори виникнення та розвитку сепаратистських тенденцій в Україні;
- розкрити роль «м'якої сили» в російських практиках інспірації регіонального сепаратизму в Україні;
- окреслити етапи розгортання сепаратистського руху в Україні та виявити на прикладі досвіду східних регіонів України специфіку

громадсько-політичних об'єднань сепаратистського спрямування як агентів зовнішнього впливу;

- визначити механізми заходи щодо протидії регіональному сепаратизму;
- розробити стратегію протидії технологіям розповсюдження зовнішньо-інспірованого сепаратизму в Україні.

Об'єктом дослідження є регіональний сепаратизм як зовнішньо інспірований політичний процес.

Предметом дослідження є специфіка регіонального сепаратизму в Україні та механізми протидії практикам зовнішньої інспірації сепаратистських процесів.

Методологія дослідження. У роботі використані загально-наукові і спеціальнонаукові методи: порівняльний, спостереження, індукція і дедукція, аналіз і синтез, структурно-функціональний. Методи порівняння, індукції та дедукції використовувалися при розгляді особливостей розвитку зовнішньо-інспірованого сепаратизму в Україні; аналіз і синтез використано при вивченні причин та особливостей сепаратизму, підходів до його визначення; метод узагальнення використано при розгляді загальних особливостей етнічного та релігійного сепаратизму в країнах пострадянського простору; метод спостереження застосовано при аналізі змін та активізації сепаратистських настроїв в окремих регіонах України з 2005 по 2014 роки; історичний метод застосовувався при розгляді створення квазідержавних утворень в країнах пострадянського простору; системний метод використаний при аналізі зовнішньо-інспірованого сепаратизму, як складової створення внутрішнього політичного конфлікту в Україні; структурно-функціональний метод застосований при розгляді розвитку сепаратизму в країнах пострадянського простору у зв'язку із особливостями форми державного правління, політичного режиму, територіального устрою, законодавства.

Наукова новизна. Отримані результати мають наукову новизну та конкретизуються у таких положеннях:

Уперше:

- створена концепція, що розвиває розуміння причин та передумов розвитку сепаратизму в Україні та розглядає його як зовнішньо-інспірований сепаратизм. Його сутність полягає в намаганні держави - агресора спровокувати сепаратистські процеси в третій країні через штучне підбурювання сепаратистських настроїв в її окремому регіоні, створення регіонального сепаратистського руху та використання прихованих практик «м'якої сили» з ціллю дестабілізації політичної ситуації задля зміни територіальної цілісності країни;
- застосовано системну оцінку сепаратизму в Україні через поєднання зовнішнього фактору з принципом регіоналізації та наслідками реалізації проектів транскордонного співробітництва з країнами - сусідами. Доведено, що найбільшою загрозою для держави сьогодні є процеси зовнішньо-інспірованого сепаратизму, який стимульований та контрольований ззовні держави. Показано, що в першу чергу ризики розвитку такого сепаратизму існують у транскордонному ареалі. У цьому контексті виокремлено проблему «паспортизації» жителів регіонів України іноземними урядами (Росія, Угорщина, Румунія);
- розкрито роль «м'якої сили» в російських практиках інспірації регіонального сепаратизму в Україні. На основі аналізу процесів розгортання регіонального сепаратизму в Україні доведено, що сепаратистські проекти, які було частково реалізовано у 2014-2015 рр. на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей, започатковувались значно раніше за допомогою інструментів «м'якої сили». Інспірування сепаратистського треку відбувалось за алгоритмом : «створення ідеї – розповсюдження ідеї – просування ідеї»

з обов'язковим врахуванням місцевої специфіки регіону розповсюдження;

- запропонована стратегія протидії технологіям розповсюдження зовнішньо-інспірованого сепаратизму в Україні.

Уточнено:

- підходи до типологізації сепаратизму в Україні. Зауважено, що сучасний сепаратизм в Україні набув свого розвитку за допомогою зовнішнього фактору та має унікальні аспекти в порівнянні з етнічним та релігійним сепаратизмом;
- особливості становлення та розвитку сепаратизму в південно-східних областях України у період з 2005 по 2014 рр. Аргументовано, що недостатня увага органів державної влади та місцевого самоврядування до суспільно-політичних процесів даних регіонах України призвела до інспірації сепаратистських настроїв та насадження місцевому населенню ідеології іншої держави шляхом реалізації суспільно-політичних та культурних проектів, метою, яких було просування ідей «єдності українського та російського народів»;
- характеристики регіонального сепаратизму у пострадянських країнах. Окреслено, що процеси сепаратизму у країнах пострадянського простору мали різну типологію та етнонаціональний склад. Але кожен з випадків сепаратизму в подальшому призводив до суперечностей між сепаратистами та владою материнської держави, що умовляло або повторення військових конфліктів (Азербайджан, 2023 р.), або призводило до повномасштабної військової агресії (РФ – Україна, 2022 р.). Показано, що РФ приймала опосередковано участь майже у кожному сепаратистському процесі на пострадянському просторі за допомогою інспіративних практик.

Набуло подальшого розвитку:

- концептуальне осмислення форм прояву та закономірностей поширення сепаратистських тенденцій. На основі аналізу світового досвіду показано, що сецесія та іредентизм, породжені сепаратистським настроєм, створюють політичні підстави до анексії;
- дослідження ролі громадсько-політичних об'єднань у розвитку сепаратистських тенденцій в Україні. На матеріалах розгортання сепаратистського руху на Донбасі (1989 – 2015 рр.) встановлено, що однією з ефективних технологій зовнішньо-інспірованого сепаратизму було створення потужної мережі громадсько-політичних організацій як агентів впливу;
- виявлення технологій розповсюдження сепаратизму в Україні;
- визначення механізмів заходів щодо протидії регіональному сепаратизму на міжнародному та національному рівні;
- дослідження основних чинників впливу на сепаратизацію окремих регіонів України: Донбасу, Закарпатської, Чернівецької та Одеської областей.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені в дисертаційній роботі положення можуть бути використані у науково-дослідницькій та експертній роботі з метою подальшого дослідження сепаратизму в Україні та на пострадянському просторі, при аналізі регіональних політичних процесів, виявленні технологій зовнішньої інспірації сепаратистських настроїв та посилення сепаратистських тенденцій, що скрадають загрозу національній безпеці та територіальній цілісності України. У політико-управлінській практиці матеріали роботи можуть бути використані органами державної влади та місцевого самоврядування, політичними партіями та громадськими організаціями, представниками ЗМІ в процесі розробки програм консолідації населення України та програм розвитку взаємодії між державною владою та громадянським суспільством. У навчальному процесі результати

дослідження можуть збагатити теоретичним і емпіричним матеріалом навчальні курси та спецкурси, тематика яких торкається проблем сепаратизму, національної безпеки, регіональної політики, гібридизації політичних конфліктів тощо.

Особистий внесок здобувача. Основні наукові положення та висновки дисертаційного дослідження, зокрема ті, що характеризують наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, отримані автором самостійно.

Апробація матеріалів дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження були представлені на таких наукових та науково-практичних конференціях: Міжнародній науковій конференції «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)» (м. Одеса, 17 червня 2022 р.); IV Всеукраїнській науково - практичній конференції «Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональний виміри» (м. Івано-Франківськ, 27-28 жовтня 2022 р.); Всеукраїнській науковій конференції молодих вчених «Сталий розвиток суспільства та держави: сучасні виклики та напрямки розвитку» (м. Одеса, 18 листопада 2022 р.); Міжнародній науковій конференції «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень» (м. Одеса, 19 травня 2023 р.); Міжнародній науковій конференції «Дослідження та розробки у суспільних науках» (м. Ченстохова, Польща, 6-7 грудня 2023 р.); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Наука постіндустріального суспільства: процеси глобалізації та трансформації» (м. Вінниця (Україна) – м. Вена (Австрія) 8 грудня 2023 р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження представлено у 10 статтях, 7 з яких опубліковано у наукових фахових виданнях, затверджених МОН України, 3 статті – у наукових закордонних виданнях, включених до

наукометричної бази WebofScience, а також у 6 тезах доповідей на наукових та науково-практичних конференціях.

Структура роботи зумовлена логікою дослідження, що впливає з його мети і основних завдань. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг дисертації становить 255 сторінок, з яких 224 сторінки – основний текст. Список використаних джерел нараховує 258 найменувань та розміщений на 28 сторінках, 1 додаток розміщено на 3 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО СЕПАРАТИЗМУ

1.1. Феномен регіонального сепаратизму як предмет наукового аналізу.

У ХХІ столітті сепаратизм став невід'ємною складовою світового політичного ландшафту. Нажаль, сьогодні вплив регіонального сепаратизму прямо чи опосередковано розповсюджується практично на всі країни світу. Бурхливе ХХ століття з його двома світовими війнами, крахом колоніалізму, розпадом Варшавського договору та СРСР позначено появою на політичній мапі світу десятків нових держав. Це не могло не спричинити посилення фактору сепаратизму у політиці. Як показали останні події у деяких регіонах політичні процеси країни, але можуть привести до дестабілізації політичної ситуації або військового конфлікту.

Феномен сепаратизму, маркером якого є збільшення кількості громадських рухів та політичних партій, що спрямовують свою діяльність на реалізацію права на самовизначеність етнічної групи або території, суттєво впливає на місце та вагомість ролі незалежних держав у глобальних політичних процесах. Розвиток сепаратизму завжди здійснює тиск на цілісність та національну безпеку держави. Усе це не могло не відзначитись на активізації інтересу експертно-наукового середовища до сепаратизму як явища соціального та політичного порядку та наукової категорії.

Виходячи з того, що сепаратизм є суперечливим суспільно-політичним явищем, та водночас являє собою одну із найгостріших реальних загроз існуючому світовому порядку, існує постійна потреба як у теоретичному дослідженні витоків сепаратизму та його природи, так і у виробленні комплексу заходів та алгоритму дій, направлених на протидію сепаратизму з метою не допущення дестабілізації політичної ситуації у окремих державах та світі в цілому. Втім, вирішення даної задачі значно ускладняється тим, що

як теоретичний концепт сепаратизм досі не має однозначного визначення. Адже, «під сепаратизмом розуміють і спосіб розв'язання проблеми, і рух за територіальне відокремлення, і політику та практику діяльності і суспільних та політичних рухів» [92].

Етимологічно слово «сепаратизм» пов'язане із латинськими лексемами *separate* – відділити, *separatus* – окремий. У Академічному тлумачному словнику української мови, який став першою у історії звершеною спробою сформувати системні підвалини української лексикології, сепаратизм трактується аналогічно: як «прагнення до відокремлення, відособлення» [153, с. 126]. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови сепаратизм також визначається як «прагнення до відокремлення, відособлення» з додаванням уточнення: «У багатонаціональних державах – політичний рух національних меншостей, скерований на відокремлення від державного цілого й утворення самостійної держави» [19].

Як «прагнення до відокремлення, виділення за національною, політичною, етнічною чи релігійною ознакою» [150] сепаратизм трактується в Універсальному словнику-енциклопедії (УСЕ), що був підготовлений на основі міжнародного проєкту EUROPEA.

У «Короткому словнику політологічних термінів» надається більш контекстуалізоване тлумачення поняття сепаратизму: «Сепаратизм - (франц. *separatisme*, від лат. *separatus* - окремий) - рух за територіальне відокремлення тієї чи іншої частини держави з метою створення нового державного утворення або надання певній частині держави автономії за національними, релігійними чи мовними ознаками» [129].

Достатньо ґрунтовне визначення сепаратизму міститься на національному Інтернет-ресурсі проєкту «Словотвір». Це: «політика і практика відокремлення, відділення частини території (сецесії) держави з метою створення суверенної держави, дезінтеграцію країни, переходу до складу іншої держави (іредентизм) чи набуття статусу дуже широкої автономії» [149].

Змістовну статтю присвячено сепаратизму в Оксфордській енциклопедії «Народи і культури». Англосаксонська традиція пояснює сепаратизм як процес «створення незалежної політичної одиниці, що представляє конкретне етнічне, релігійне або інше угруповання. Сепаратистами рухає освідомлення географічної, етнічної та культурної спільноти. Прагнення контролювати долю групи в політичному, економічному та культурному відношеннях виливається у вимоги незалежності, що виражається в мирних протестах, політичному насильстві або в націоналістичних виступах» [237]. Вчені попереджають, що «сепаратизм може привести до внутрішніх конфліктів, громадянській війні та інтервенції <...> У деяких випадках призови до сепаратизму задовольняються шляхом перерозподілу повноважень, тобто укріплення місцевого самоврядування або надання напів автономного статусу» [237].

Окремо слід зупинитись на галузевих визначеннях сепаратизму. Так, в економіці – це «політика регіональної економіки, намагання створити свій незалежний ринок, здобути повну економічну самостійність і незалежність від центру» [148]. Юридичні трактування сепаратизму зосереджуються на його інституційному аспекті, зокрема, пояснюючи джерела його породження «суперечностями між центральною владою та носіями ідеї сепаратизму, якими є політичні партії, громадські та релігійні організації етнічних або конфесійних меншин» [192, с. 469]. Аналогічні акценти містяться у трактовці сепаратизму у категоріях теорії державного управління, де він тлумачиться як «прагнення політичних сил до відокремлення від іншої країни, рух національних меншин до відокремлення і створення власної держави чи встановлення автономного самоврядування» [49, с. 639].

Втім, на нашу думку, найбільш повне осмислення природи та сутності сепаратизму може бути забезпечене за допомогою дослідного інструментарію політичної науки [59; 124 - 127]. Політологія комплексно розглядає сепаратизм як поєднання теорії, політики та практики «відокремлення, відділення частини території держави з метою створення

нової самостійної держави або одержання статусу широкої автономії» [41, с. 662].

Враховуючи саме такий підхід, наголосимо на широкому діапазоні проявів сепаратизму: від регіоналізму до екстремізму. Як правило, сепаратизм є стадією процесу політичної дезінтеграції, яка супроводжується високою активністю політичних дій та змін. Менш агресивними стадіями даного процесу можна вважати регіоналізм та автономізм, які не призводять до від'єднання певного регіону від країни, але створюють передумови для від'єднання у майбутньому. Саме у цьому контексті сепаратизм трактується як політична діяльність, мета якої полягає у зменшенні контролю уряду держави над окремим регіоном з подальшою передачею повноважень його населенню.

Слід зазначити, що сепаратистські рухи дуже часто схильні до екстремізму, тобто до дій направлених на насильницьке захоплення влади чи її утримання. Таким чином, у свідомості громадян країни, де проходять радикальні сепаратистські процеси, поняття «сепаратизм» та «екстремізм» часто стають тотожними. Зазначимо з цього приводу, що проблеми сепаратизму посилюються у зв'язку з тим, що у світовій практиці відсутні дієві політичні та правові механізми, які могли б вирішити протиріччя, що стимулюють зростання сепаратистських настроїв у населення певної країни. Втім, як слушно зазначає професор університету Південної Кароліни Д. Дойл, у кожної сторони, залученої до конфлікту з ознаками сепаратизму, є особисте трактування даного явища. На його думку, «сучасний сепаратизм, як політичний рух, базується на хибно трактованому принципі самовизначення. Кожна етнічна група повинна мати свою державно оформлену територію. Його основою є компактне проживання етнічних груп на території іншої національності» [247]. Однак, проблема полягає у тому, що сепаратистські рухи трактують сепаратизм, як реалізацію права на самовизначення та вважають його «законим та мирним» при виході з материнської держави. А от уряд держави, в якій відбуваються процеси

сепаратизму, трактує сепаратизм, як дії, направлені на насильницьку зміну територіальної цілісності. Відповідно конфлікти, які виникають на ґрунті сепаратизму не можна тлумачити однозначно.

Ці міркування поділяють такі відомі зарубіжні дослідники сепаратизму, як Г. Андерсон, З. Бжезінський, М. Браун, Дж. Бертон, А. Бьюкенен, Дж. Вікерс, С. Гантінгтон, Т. Гарр, Д. Гейл, Д. Горовиць, Т. Гурре, Д. Дойл, М. Кітін, Д. Лейк і Дж. Ротшильд, А. Лібіх, Е. Мюлльє, А. Павкович, П. Радан, Дж. Соренс, Е. Сміт, М. Спенсер, М. Тофт, Дж. Фірон і Д. Лейтин та ін.

Так, американський професор, фундатор етнічної конфліктології Д. Горовиць дає визначення сепаратизму, як «виходу групи і її території з під юрисдикції великої держави, частиною якої вона є, з наступним утворенням нової держави» [220]. У роботі «Етнічні групи в конфлікті» вчений акцентує увагу на економічній природі сепаратизму. «Середовищем його розповсюдження є, найчастіше, відсталі етнічні групи у малорозвинених регіонах, які зазнають утисків економічного, етнічного, міграційного характеру. Втім, як засіб припинення етнічних конфліктів, сепаратизм не є дієвим, оскільки лише гальмує процеси налагодження міжетнічного та міжкультурного діалогу» [220].

На соціально-економічному характері протиріччя, покладених у сепаратистський рух, акцентують увагу дослідники Дж.Фірон і Д. Лейтин та Дж. Бертон [1, с. 43 – 48; 28, с. 165]..

Досить вагома група дослідників вбачає джерела сепаратизму у неефективній політиці самої держави, що неспроможна гідно та своєчасно відповідати на виклики політичного, економічного, соціального, культурного характеру (М. Браун [199], Д. Лейк і Д. Ротшильд [227], Е. Сміт [155] та ін.). Приміром, Д. Лейк і Д. Ротшильд на чільне місце серед причин розвитку сепаратистських тенденцій у суспільстві ставлять «занепад держави» [227, с. 50]. Аналогічно серед природно-географічних, соціальних та політичних передумов виникнення сепаратистських настроїв виділяє загальну слабкість держави М. Браун [199, с. 111 - 130].

Окремо слід виділити масив тематичних досліджень, присвячених проблемам ідентичності та ірраціональним чинникам у формуванні ідей і розвитку сепаратистських рухів. Це роботи таких дослідників, як М. Аррегін-Тофт [2], Т. Гарр [214], М. Спенсер [250] та ін. Так, американський дослідник Т. Гарр характеризує сепаратизм як об'єктивну складову державного розвитку, що не обов'язково є загрозою для цілісності країни. Втім, найважливішим підґрунтям сепаратизму є національна ідентичність, яка «ґрунтується на основі історичного досвіду національної незалежності у певному регіоні» [214].

Як складову глобальних цивілізаційних протиріч розглядає сепаратистські тенденції та рухи С. Гантінгтон у програмній праці «Зіткнення цивілізацій» [224].

Траєкторію розвитку сепаратистських процесів окреслює у своїх роботах американський політолог З. Бжезінський. Говорячи про сепаратизм у програмній статті «Посткомуністичний націоналізм», він визначає: «спочатку національні почуття фокусуються на проблемі відродження національних мов, це виражає прагнення до національного самозбереження перед обличчям прогресуючої асиміляції, потім висувуються вимоги національної культурної автономії та національного культурного самовизначення, що згодом приводить до боротьби за національний суверенітет» [202].

Такий високий градус наукової дискусії обумовлений тим, що сепаратизм сьогодні залишається однією із найскладніших проблем світового співтовариства. Адже, «чи не всі держави світу у прямій чи опосередкованій формі зазнають негативного впливу від його проявів, які нерідко стають інструментами тиску на політику відповідної держави» [144, с. 101].

Нажаль, це повною мірою торкається і України. Саме тому проблематика сепаратизму сьогодні знаходиться у центрі уваги вітчизняних аналітиків. Як зазначає Т. Степик, «сучасне бачення проблеми прав людини, етноконфесійних меншин вимагає перегляду погляду на сепаратизм як суто внутрішньої справи окремої держави та потребує розробки нових критеріїв та

оцінок, адекватних механізмів, міжнародного співробітництва в цілому до проблеми сепаратизму з метою пошуку шляхів справедливого та мирного їх вирішення [159, с. 69 - 70].

Серед представників політологічного загалу, які активно розробляють проблематику сепаратизму в Україні, назвемо таких авторів, як О. Агарков, М. Баймуратов, А. Баронін, М. Басараб, Б. Бернадський, Т. Вакулова, К. Вітман, В. Дівак, Г. Зеленько, Т. Краснопольська, В. Кремінь, І. Кресіна, К. Литвиненко, А. Місюра, В. Наконечний, С. Наумкіна, М. Обушний, О. Павлятенко, В. Панібудьласка, І. Рафальський, Є. Рябінін, В. Савойська, В. Тацій, О. Федунь, І. Філоненко, О. Цебенко, О. Шаран та ін.

На сьогодні можна стверджувати, що в Україні сформувався потужний корпус наукових праць, тематика яких прямо або опосередковано торкається сепаратизму.

Перед усім, науковим загалом зроблено вагомий внесок у розробку теоретико-методологічних підвалин вивчення сепаратизму як феномену політичного буття та теоретичного концепту. Так, О. Шаран робить спробу окреслити ареал епістеми сепаратизму в політичній науці [184, с. 141 - 147] та розглянути широкий спектр дефініцій сепаратизму у науковому дискурсі [172, с.127 – 136.]. Характеристику сучасних наукових підходів до вивчення сепаратизму надають у своїх публікаціях О. Агарков [1, с. 43 - 48], В. Наконечний [110, с. 36 - 41], В. Олішевська [115, с. 150 - 152], М. Садула [144, с.101 – 106.], І. Філоненко та М. Ріпа [174, с. 142 - 149] та ін. Форми вияву [181, с. 44 - 51] та ідеологічні засади сепаратизму [179, с. 90 - 94] вивчає О. Цебенко. Питанням класифікації різновидів сепаратизму присвячені розвідки М. Хилько [175, с. 128 - 134].

Окремо у цьому ряду варто відзначити програмну працю І. Рафальського «Самовизначення та сепаратизм. Питання теорії», в якій окреслюються межі та передумови переростання практик реалізації права на самовизначення у «різноманітні форми сепаратистських рухів, їх причини та можливі наслідки» [136, с. 78]. Автор наголошує, що «у сучасній науковій

літературі бракує усталеної, чіткої, загальноновизнаної термінології щодо зазначених феноменів» [136, с.78], що робить дослідження з даної проблематики вкрай актуальними. «І хоча сепаратизм як явище має досить глибокі історичні корні, однак сьогодні практично відсутні дієві механізми врегулювання конфліктів, викликаних сепаратистськими рухами, оскільки існує фундаментальна суперечність між історичними традиціями взаємодії держав на принципах державного суверенітету. Внаслідок цього постає серйозна проблема для всього світу. Прийняття сепаратизму як норми міжнародного права може спровокувати глобальний вибух» [136, с. 81].

Дане слушне попередження виносить питання сепаратизму у епіцентр експертної дискусії у сфері світової політики та міжнародного права. Приміром, дослідниця Н. Горло застосовує комплексний підхід до аналізу явища іредентизму. Останній розглядається як різновид сепаратизму і трактується як «етнополітичний рух, ініційований меншинами-іредентами, з метою якого є вихід зі складу поліетнічної держави й приєднання до спорідненої держави» [36, с. 8].

У зовнішньополітичному контексті розглядають сепаратизм М. Басараб [3], Н. Горло [33; 34; 36], О. Повлятенко [118], І. Саєнко [145] та ін. Як «світову мегатенденцію сучасності» аналізує сепаратизм та його загрози Р. Ключник у однойменній публікації [57]. Вивченню світового досвіду запобігання сепаратистським тенденціям присвятили свої праці К. Вітман [24], Г. Зеленько [55; 56], М. Мосора [97; 100; 103], І. Саєнко [145], О. Шаран [186; 187; 188] та ін.

Окремий напрямок досліджень, який має неабияке прикладне значення в складних умовах сучасного політичного процесу в Україні, сформувався навколо політико-правових питань запобігання та протидії сепаратизму. Мова йде про доробки таких відомих фахівців як В. Дівак [44], І. Кресіна [61; 62], О. Резнікова та С. Дрьомов [138] та ін.

Динамічно розвивається етнополітичний блок наукових розвідок сепаратизму. Його флагманами виступають такі вітчизняні науковці, як М.

Басараб [4], К. Вітман [24], Д. Гайдай [28], І. Кресіна [60], М. Мосора [98], С. Наумкіна [111; 234], В. Панібудьласка [119] та ін.

В умовах українських реалій особливо актуальними є дослідження історико-культурних підвалин становлення національної ідентичності та ролі мовного чинника у цих процесах. Так, феномен української ідентичності та етнополітичні і регіональні засади її формування досліджує у своїй монографічній праці М. Степико [159]. У центрі уваги Л. Нагорної український контекст регіональної ідентичності [108] та роль історичної пам'яті у її формуванні [106]. Е. Мамонтова досліджує регіональні іміджеві стратегії як фактор консолідації українського суспільства [85 - 88]. З позицій історичного регіоналізму аналізує передумови сепаратистських тенденцій в Україні у своїх ґрунтовних працях Я. Верменич [21; 22]. Ретроспективному аналізу особливостей конфліктизаційності сепаратизму в Україні присвячений ряд публікацій М. Обушного. «Автор пов'язує появу кожної особливості конфліктизаційності сепаратизму з тим рівнем соціально-економічного, політичного та духовного розвитку, на якому знаходилися українці у той чи інший період своєї історії» [113]. Пошуку дієвих політико-управлінських механізмів консолідації української нації присвячені публікації Т. Бевз [6]. Роль громадянського суспільства в боротьбі з сепаратизмом в Україні висвітлена в працях В. Горбатенка та ін. [30].

Окремо слід відзначити роботи Е. Мамонтової [83], Л. Нагорної [106 - 108], В. Савойської [143], в яких розглядається мовно-політичний аспект сепаратизму як фактор дестабілізації національної єдності українського суспільства.

Така багатоаспектність сепаратизму віддзеркалилась і у тематиці дисертаційних досліджень, що були захищені в Україні протягом останніх років: «Функціональні та концептуальні моделі політики іредентизму» (Н.Горло, 2019)[37], «Сепаратизм як інституціоналізована політична практика: виклики для Європейського Союзу і України» (М. Мосора, 2022) [102], «Міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму у державах

Європи» (О. Шаран, 2021) [185], «Кримінально-правова характеристика сепаратизму в Україні» (М. Стиранка, 2020) [161], «Гуманітарні чинники генерування сепаратистських рухів в Україні» (К. Литвиненко, 2018) [78], «Механізми державного управління процесами децентралізації влади: досвід країн ЄС для України» (В. Роман, 2017) [141], «Сепаратизм в контексті дезінтеграції держави» (К. Мурза, 2015) [105], «Політичний сепаратизм як соціальний феномен сучасного світу» (В. Рахмайлов, 2015) [137], «Сепаратизм у країнах-членах ГУАМ: міжнародно-політичний вимір²» (О. Цебенко, 2015) [180], «Сепаратизм як прояв кризи національної державності» (М. Басараб, 2013) [5], «Сепаратизм як феномен сучасної політики: політологічні та правові аспекти» (В. Дівак, 2010) [43], «Сепаратизм як соціально-політичне явище» (В. Горенкин, 2004) [32].

Отже, наукове співтовариство розглядає сепаратизм, як «складне багато-планове явище соціально-політичної дійсності» [175, с.128]. Але слід зазначити, що посилення сепаратистських настроїв місцевих мешканців в певному регіоні країни може набути розвитку через етнічний, расовий, політичний, ідеологічний, економічний, релігійний та інші типи сепаратизму. Однак, на нашу думку, сепаратизм в Україні носить дещо іншу природу, пов'язану із факторами зовнішнього впливу. Мова йде про так званий зовнішньо-інспірований сепаратизм. Саме останній різновид сепаратизму, майже не досліджений ані в політології, ані в інших галузях соціального знання. Його джерела, ознаки, сутність, технології застосування та інструменти протидії і складають предметне поле нашого дослідження.

В цілому, таке політичне явище як сепаратизм формувалося історично на підставі регіональних, етнонаціональних, культурно-релігійних, політичних та інших відмінностей. Відповідно до цього у науковій літературі виділяють цілу низку різновидів сепаратизму. Сепаратизм може бути політичним, етнічним, расовим, економічним, релігійним, ідеологічним, мовним.

Політичний сепаратизм найчастіше розглядається як намагання політичних акторів країни використовувати сепаратизм у внутрішньополітичному порядку денному для посилення своїх електоральних позицій, надання статусу автономії певного регіону країни де діє політичний актор, або для досягнення інших політичних цілей, пояснюючи, що територіальне відокремлення є єдиним способом вирішення політичних проблем.

Під економічним сепаратизмом розуміють намагання політичної еліти певного регіону в межах країни вийти з загальної економічної системи держави з метою переорієнтації на інших економічних партнерів через вступу в економічні, торгові та інші організації.

Правовий сепаратизм за концепцією схожий на економічний та полягає у впровадженні та прийнятті органами місцевого самоврядування або державними органами влади в регіоні системи нормативно-правових актів, яка створює політичні суперечності між регіональною владою та урядом країни. Слід зазначити, що правовий сепаратизм має фактор неузгодженості, тобто регіони одноосібно приймають ті чи інші нормативно правові акти без погодження з центральною владою, що становить певні суперечності та конфлікти.

В основі етнічного сепаратизму покладено прагнення «етнічної меншини відокремитися від загальної держави, що сприймається її представниками, як державне утворення іншої етнічної меншини»[96, с. 257].

Релігійний сепаратизм, як правило, виникає через соціально-економічні та культурно-духовні невдоволення етноконфесіональної групи, яка мешкає в тому чи іншому середовищі. Такі невдоволення формують політичний конфлікт між даною групою та політичним центром тієї чи іншої країни.

В свою чергу ідеологічний сепаратизм використовується для виведення регіональних інтересів на загальнодержавний рівень та посилення місцевої ідеології, яка суперечить конституційному порядку держави.

У широкому розумінні сепаратизм – це відокремлення певного регіону країни від материнської держави з метою створення окремої держави або власного нормативно-правового поля. Політичні процеси сепаратистської направленості не вважаються «природними». Регіональний сепаратизм може виникати з різних факторів. Доктор політичних наук М. Обушний вважає: «Саме створення існуючих нині національних держав, переважна більшість яких продовжують залишатися поліетнічними, об'єктивно містить конфліктогенність, тобто за певних умов у них можуть спалахувати конфлікти між етнічними меншинами і домінуючою етнонацією чи домінуючою етнічною групою та між ними і державою» [113, с.113].

Наприклад, ряд експертів виокремлюють наступні джерела такої конфліктогенності: «1. Економіко-географічні чинники. (Намагання більш розвинених регіонів відокремитися від відсталих (Ліга Півночі в Італії, радикальні партії Каталонії тощо). Бідні регіони найчастіше теж охоплені сепаратизмом. Їх спільноти мають надію, що в окремій державі їм буде жити краще (Косово в Югославії тощо). 2. Расові чинники. (Сепаратизм білої меншості в Південній Африці). 3. Етнічні чинники – найбільш поширена група причин сепаратизму. Суть їх полягає у бажанні отримати автономію або розширити її, домогтися статусу незалежної держави (Країна Басків в Іспанії, Абхазія і Південна Осетія в Грузії тощо). 4. Релігійні чинники. (Наприклад, у Лівані домінуюче арабське населення розколоте на велику кількість територіально замкнутих громад). 5. Релігійно-етнічні чинники. (Так, ірландці-католики в Ольстері бажають возз'єднатися з Ірландською Республікою, а мусульмани Кашміру – з Пакистаном). 6. Внутрішньополітичні чинники. Прагнення регіональних еліт до влади, партійний, ідеологічний розкол країни. (КНР і Тайвань, Північна і Південна Корея). 7. Зовнішньо-політичні чинники. (Підтримка сепаратистів з боку «наддержав» і більш сильних сусідніх країн. Дана підтримка має різні мотиви: послаблення конкурента, заволодіння геополітично важливими районами і контроль над економікою окремих регіонів. Підтримка ззовні

сприяла розпаду Югославії, Чехословаччини, СРСР). 8. Ідеологічний чинник. (Важливі аргументи сепаратистам дала доктрина самовизначення народів, що стала нормою міжнародного права у 1919 р. згідно з Версальською дипломатичною системою)» [91, с 50]. Відзначаючи ґрунтовність даного переліку, все ж такі слід зазначити, що переважна більшість дослідників віддає перевагу етнічній природі сепаратизму. Так, на думку В. Дівак, «виникнення сепаратистського руху можливе за наявності двох умов: 1) дискримінації етнічної спільноти з боку державної влади; 2) формування активної політичної еліти, яка здатна очолити даний рух» [42, с. 692].

Не зважаючи на вагомий теоретичний доробок та чітку класифікацію, проблема сепаратизму залишається однією з найбільш складних теоретико-прикладних задач, оскільки пов'язана з питанням руйнуванням старих та створенням нових держав, зміною державних кордонів. Сепаратистські конфлікти впливають на національну безпеку держав, в котрих вони відбуваються та, за певних умов, можуть здійснювати негативний вплив на політичну ситуацію країн - сусідів. Втім, головною дилемою, з якої зіткається дослідник сепаратизму, є протиріччя, закладене у самій його природі. Адже, з одного боку, процес сепаратизму можна аналізувати у фокусі реалізації права кожного народу на самовизначення, яке гарантовано уставом Організації Об'єднаних Націй. А з іншої сторони, сепаратизм може розглядатися як процес насильницької зміни територіальної цілісності материнської держави. Певною мірою подолати ці суперечності допоможе телеологічне визначення різновидів сепаратизму.

Відповідно до цілей, які ставлять перед собою носії сепаратистської ідеї, виділяють такі різновиди сепаратизму: «1. Сецесія – рух, мета якого полягає у відділенні та утворенні нової незалежної держави (наприклад, курдський сепаратизм у Туреччині, уйгурський сепаратизм у Китаї та Середній Азії). 2. Іредентизм – сепаратизм, який спрямований на відділення та приєднання до іншої держави рух (наприклад, рух за приєднання до Монголії автономного регіону Внутрішня Монголія у Китаї). До цього

різновиду належить і анексія (наси́льницьке приєднання) територій іншої держави на підставі етнічної належності та/або попереднього володіння (наприклад, анексія Криму Російською Федерацією). 3. Сепаратистські рухи, які прагнуть більшої автономії при збереженні регіону у складі держави (боротьба за розширення прав автономії Корсики у Франції)» [92].

Як доводить світовий досвід, сецесія та іредентизм, породжені сепаратистським настроєм, створюють політичні підстави до анексії.

Поняття сецесії застосовується передусім до територіальної чи національної одиниці, що здійснює дії, направлені на відокремлення певної держави, з метою приєднання до іншої країни або створення власної держави. Процес сецесії потрібно розглядати як наслідок та результат сепаратистських процесів. У своїй книзі «Сецесія: Моральний бік політичного розлучення від форту Самтер до Литви і Квебека», яка вийшла у світ 1991 року, професор філософії Ален Б'юкенен виділив «обмежені права на сецесію за певних обставин, переважно пов'язаних з пригніченням людей іншими етнічними чи расовими групами, і особливо у випадку, якщо вони раніше були завойовані іншими народами» [203]. Позитивну оцінку процесам сепаратизму, але тільки в тому випадку, якщо сецесія та сепаратистський рух спроможні створити життєздатну, самостійну державу, допускає Роберт У. Макгі у резонансній статті «Переглянута сецесія», яка вийшла друком восени 1994 року у «Journal of Libertarian Studies» [233].

Проблеми сецесії, пов'язані із обґрунтуванням права народів на самовизначення, перебувають в центрі уваги і багатьох українських авторів (Р. Ключник, З. Кравцова, М. Мосора, В. Нахманович, Е. Шелест, В. Яровий, та ін.). Вітчизняна політологічна школа визначає, що «сецесія може бути внутрішньою (створення субдержавного утворення Нагірний Крабах у СРСР) та зовнішньою (створення нової державності – виділення Бангладеш (переважно Бенгальці) у Пакистані)» [128].

Нормативно-правовою основою сецесії є право народів на самовизначення, яке закріплено в статуті ООН. Втім слід розуміти, що

міжнародне законодавство щодо права народів на самовизначення має певні недоліки. Не випадково, і вітчизняні політологи, і представники світового експертного товариства приходять до загальної думки, що однією з головних причин появи та розвитку сепаратистських процесів, які в подальшому можуть призвести до відкритих конфліктів, є недолік міжнародного законодавства. Так в ст. 1 п. 3 Статуту Організації Об'єднаних Націй закріплене «право народів на самовизначення», а у ст. 2 п. 4 «непорушність кордонів кожної країни члена ООН» [158]. «Вищезазначені пункти мають суперечність між собою, що в свою чергу створює підґрунтя до появи та розвитку сепаратистських процесів, які, за певних умов, переростають у політичні та військові конфлікти між народами та націями» [128].

Одним з джерел сепаратизму та майбутньої сецесії виступає ірендентизм. Серед зарубіжних дослідників сутність сепаратизму, сецесії та іредентизму і взаємозв'язки між ними аналізують Т. Амброзіо, А. Б'юкенен, Д. Горовіц, Д. Конверсі, М. Томз та інші вчені. В українській політології дослідження сепаратизму і сецесіонізму здійснюють В. Андріяш, М. Басараб, Б. Бернадський, Н. Горло, В. Дівак, Р. Ключник, К. Мурза, В. Наконечний, В. Олішевська, М. Паламарчук, І. Рафальський, В. Рахмайлов, В. Рачків, Є. Рябінін, О. Стогова, О. Цебенко та ін.

Ірендентизм - термін міжнародних відносин, що позначає «політику держави, партії, політичного руху за об'єднання народу, нації, етносу в рамках єдиної держави» [7, с.93]. Як зазначає Б. Бернадський, ірендентизм «проявляється в етнічній мобілізації, що порушує питання про возз'єднання території, де мешкає іредента, з титульною державою, в якій їхній етнос становить більшість. Іредентизм слід розглядати, як особливості політики ідентичності, культурної та політичної географії зумовленої переміщенням кордонів у результаті військових конфліктів чи політичних процесів. На відміну від діаспори, члени якої розсіяно проживають на території віддалених від їхньої історичної батьківщини держав, члени іреденти, як правило, компактно розселені в державах, що межують з їхньою

історичною батьківщиною, особливо висока їхня концентрація в прикордонних, суміжних територіях (наприклад, раніше так проживали фольксдойче в Чехословаччині(область Судети) та Польщі (Сілезія)). Іредентизм вважається однією з глибинних причин локальних війн і збройних конфліктів після Другої світової війни, як устремління національно-етнічних общин до самовизначення [7, с.93]. Подібні наміри набували найрізноманітніших форм боротьби, від антиколоніальних рухів до сепаратистських.

Іредентизм як політичне явище має досить суперечливий характер. Традиційно іредентистський конфлікт розглядається як триада, кожен учасник якої (поліетнічна держава, національна меншина-іредента і споріднена держава) переслідує власні інтереси, виражені націоналістичними гаслами. У визначеннях іредентизму домінують ті, які пов'язують його з діями інституціональних акторів – держав, суспільно-політичних рухів чи партій. У «Юридичній енциклопедії» іредентизм визначається і як «різновид національної політики держави (а також політичного руху чи партії), спрямованої на об'єднання розпорошеного по світу народу, етносу, і як вимоги повернення раніше втрачених територій певної держави з метою об'єднання їх у межах іншої держави» [191].

Визнаючи сепаратизм базовим, першочерговим явищем, а іредентизм і сецесію – його різновидами, виникає низка питань про співвідношення цих форм сепаратизму. Н. Горло розглядає іредентизм і сецесіонізм як «альтернативні шляхи розвитку, причому вибір одного з них обумовлений особливостями політичної або демографічної ситуації. Різна природа цілей – утворення нової незалежної держави або потенційне злиття з вже існуючою державою – обумовлюють різні моделі політичної і соціальної поведінки» [35, с. 58]. Рушійною силою сепаратизму є національний інтерес, «що синтезує в собі всю сукупність об'єктивно виникаючих потреб етнонаціональних спільнот; компонентом національного інтересу в потребі політичній суверенності, повновладдя у вирішенні питань історичного

розвитку [221, с. 11]. Звідси виходить, що ідеологією сепаратизму є націоналізм, який у більшості випадків має історичний характер та не допускає регіональної уніфікації.

Однак досвід України доводить, що окрім внутрішньополітичних факторів процес зародження сепаратистських настроїв на територіях певних країн може бути інспірованим ззовні (від лат. *inspiro* - навіювання, надихання, вселяння думок, поглядів, підбурювання, провокування). На нашу думку, сепаратизм потрібно розглядати не тільки, як явище складно організованих державних утворень (у етнічному та релігійно-конфесійному контексті), а також, як інструмент реалізації геополітичних інтересів та утворених ними квазідержавних формувань з метою структурної перебудови світового порядку та задля збереження лідируючих позицій в окремому регіоні планети.

Ми переконані, що створення та розвиток сепаратистських тенденцій в Україні, перш за все, пов'язаний з зовнішнім фактором, який направлений на штучне створення сепаратизму в окремих регіонах держави, для встановлення політичного контролю з боку зацікавленої країни з подальшою організацією сецесії та проголошенням анексії. Так, в статті ««Донецький плацдарм» Кремля у добу Помаранчевої революції як полігон апробації стратегії антиукраїнського дискурсу», вітчизняний дослідник О. Хоменко акцентує увагу на зовнішньому факторі, як головному чинникові появи та розвитку сепаратистських процесів в Україні: «Москва остаточно переконалася, що сепаратизм в регіоні може бути інспірований лише зовнішніми чинниками, що спонукало її перейти до більш агресивних стратегій закріплення свого впливу» [177, с. 82]. В перші роки незалежності сепаратистські настрої у південно-східних регіонах України були відсутні. Більшість населення цих регіонів проголосувало за вихід з СРСР, а громадських організацій, які б відкрито проводили сепаратистську діяльність, майже не існувало. Але у той же час окремі політичні актори України за допомогою маргінальних малочисельних угруповань, про які буде

йти мова вище, вже намагались використовувати сепаратистську риторику у своїй діяльності. Аналізуючи появу та розвиток сепаратизму в Україні, можна прийти до висновку, що це явище було експортовано в Україну ззовні, а саме з Російської Федерації. Й хоча таку технологію зовнішньо-інспірованого сепаратизму можна прослідити і в інших конфліктах на пострадянському просторі (Молдова (1990-ї рр.), Грузія (2008 р.)), втім на теоретичному рівні питання зовнішнього впливу на процеси формування сепаратистських настроїв все ще мало досліджені вітчизняним науковим середовищем.

Вважається, що серед численних форм і типів сепаратизму найпоширенішим в світі є етнополітичний сепаратизм. Проте, якщо аналізувати сепаратистські процеси на пострадянському просторі, зокрема в Україні, Молдові, Грузії, то можна прийти до висновку, що етнополітичний фактор в них просто використовується як технологія сепарації для приховування істотних намірів третьої країни, яка реалізує проект дестабілізації на даних територіях.

Також слід зазначити, що там, де реалізується проект з дестабілізації політичної ситуації, інспіровані процеси сепарації можуть бути створені не тільки на етнополітичному підґрунті, а також через регіональні конфлікти та іншу проблематику. Отже постає питання у методах встановлення істотних причин зародження сепаратистських процесів та формулювання політологічних висновків, які б пояснювали причини виникнення та можливі наслідки розвитку сепаратизму у певних країнах.

Втім, мусимо попередити, що, досліджуючи причини та підстави для виникнення сепаратизму в кожній конкретній країні, наукове співтовариство може зробити помилкові висновки та віднести випадки сепаратизму до внутрішньополітичної кризи, або охарактеризувати їх як внутрішньополітичний конфлікт, нівелюючи при цьому зовнішньо-інспіровані чинники його виникнення. Приміром, М. Басараб, аналізуючи причини виникнення сепаратистських тенденцій в сучасній Україні наголошує на сприятливі

обставини саме для етнічного сепаратизму [4, с. 296 - 307]. Я. Верменич акцентує увагу на концепті «регіональна історія» як на головному провіднику сепаратистських настроїв [23, с. 9-28]. Т. Бевз вивчає стан політики держави у сфері ідентичностей та аналізує її здобутки і уроки в умовах російсько-української війни [6, с. 281-283]. Слід зазначити, що кожен із вітчизняних дослідників у пошуку вірогідних першопричин виникнення сепаратизму зосереджений на окремому аспекті, але в цілому, серед науковців України все ще не має єдиної думки щодо розвитку сепаратистських процесів в Україні.

Факти свідчать, що починаючи з 2014 року в Україні активізувалися проекти сепаратистської направленості, які мали на меті переформатування політичного устрою України і призвели до втрати контролю Урядом України над частинами Луганської та Донецької областей, а також АР Крим. Спроби відновлення контролю над цими територіями призвели до військового протистояння з незаконними збройними формуваннями «ЛНР» та «ДНР», а також створили передумови для повномасштабної військової агресії РФ проти України 2022 р.

В 2015 році на півдні України була спроба реалізації трьох сепаратистських проектів, які мали назви: «Одеська Народна Республіка», «Бессарабська народна республіка», «Народна Рада Миколаєва», які було нейтралізовано вже влітку того ж року діями Служба безпеки України. (Більш детально про це див. у авторській публікації «Регіональний сепаратизм Молдови як інструмент впливу рф на дестабілізацію ситуації в Україні» [72]. В цілому із всіх сепаратистських проектів «Руської весни» успішними виявилось створення двох квазідержавних утворень – Донецької та Луганської «народних республік».

Втім, сьогодні ще рано говорити про вирішення сепаратистського питання в Україні. Науковці та аналітики відмічають, що південні та південно-західні райони Одеської області відносяться до сільського етнотериторіального субрегіону, в якому компактно розселені національні меншини становлять більшість населення [117, с. 266-275]. Наприклад в

Болградському, Ренійському, Тарутинському та Ізмаїльському районах болгари, молдовани і гагаузи складають від 53,73% до 81,06% населення, а враховуючи кількість росіян, які мешкають у цих же районах, у яких українці є меншістю, то в такому випадку кількість районів зростає до семи – за рахунок Арцизького, Саратовського та Кілійського районів, які розташовані поблизу міжнародного кордону між Молдовою та Україною. Така етнотериторіальна відмінність південно-західних регіонів Одеської області створює ризики розповсюдження сепаратистських настроїв із залученням зовнішнього фактору, що може призвести до створення квазідержавних утворень, таких, як ПМР у Тирасполі, та «ЛНР» і «ДНР» у Луганську та Донецьку.

Для того щоб зрозуміти вірогідність активізації сепаратистських тенденцій у певному регіоні, потрібно проаналізувати фактори їх виникнення. Але якщо аналізувати процеси розвитку сепаратистських настроїв на території України з 2014 по 2022 роки, можна стверджувати, що початкові процеси їх зародження були інспірованими через зовнішній фактор. На наше переконання, «мета зовнішньо-інспірованого сепаратизму полягає в приховуванні цілей країни - агресора, яка намагається реалізувати сепаратистські процеси з метою дестабілізації політичної ситуації в певній країні або посягає на зміну територіальної цілості через проведення сецесії, як результат діяльності сепаратистського руху та подальшою анексією регіонів країни, які були охоплені сепаратизмом» [91, с. 52]. «Підвищення або посилення сепаратистських настроїв серед населення країн може бути або інспіровано зовнішніми чинниками, або набути через бажання етнічної групи громадян певного регіону країни до реалізації права на самовизначення народів. Проводячи дослідження, політичних процесів в Україні, які на пряму чи опосередковано пов'язані з сепаратизмом, ми приходимо до висновку, що їх головним джерелом є зовнішній вплив та штучне створення самих процесів сепаратизму, які в свою чергу призвели до

втрата контролю Україною над територіями Луганської та Донецької областей та АР Крим у 2014 році» [91, с. 52].

Безумовно, прояви сепаратизму у різних державах мають свої ознаки та особливості. Проте, через дослідження випадків та типології сепаратизму можна знайти низку спільних ознак. Вивчення проявів сепаратизму повинно мати свій алгоритм, який визначається через наступні критерії: мета, тривалість, наявність чи відсутність етнічної складової, сфера прояву, відсутність чи наявність ідеологічної основи, наявність чи відсутність політичних акторів, джерела фінансування. Важливим індикатором прояву певного типу сепаратизму - політичного, економічного, правового, расового, етнічного, релігійного, ідеологічного тощо, є ситуація в державі, політика правлячої влади, стан відносин з країнами - сусідами, чи країнами з якими є спільна історія перебування в державному союзі.

Відповідно, за умови розвитку сепаратистських процесів, формуються сепаратистські рухи різних форм, які мають відповідні цілі та специфічні ознаки. Слід зазначити, що політичний сепаратизм може поділятися на етнонаціональний та регіональний. В етнонаціональному політичному сепаратизмі головним актором або суб'єктом може виступати етнічна меншина, яка у більшості випадків являється меншістю населення держави і вбачає вирішення питань можливої дискримінації з боку центральної влади держави, шляхом територіального відокремлення - сецесії, обґрунтовуючи свої дії правом народу на самовизначення. В регіональному політичному сепаратизмі суб'єктом може виступати політична партія, яка представляє інтереси певного регіону країни та через сепаратизм намагається вирішити питання економічної або політичної дискримінації на загальнодержавному рівні.

В свою чергу суб'єкти етнонаціонального сепаратизму висувають вимоги політичної незалежності правом етнічних меншин створити власну державу, як реалізація право нації на самовизначення, яке закріплено в Статуті ООН, що посилює процеси етнічного сепаратизму та робить їх

особливо небезпечним для територіальної цілісності багатонаціональних держав. Ескалації конфлікту на підґрунті етнічного сепаратизму може бути надзвичайно великою, оскільки його основою є вираження у національній самоідентифікації людини. Ідентичність національних меншин ґрунтується на усвідомленні та розумінні меншинами своїх традицій, цінностей, віросповідання, історичному минулому та мовному факторі. Відтак, слід вважати, що самоідентифікація етнічних меншин є стабільним та сталим елементом людської суб'єктивності, яка не може змінитись через набуття чи залишення політичних та громадських статусів, політичних орієнтацій, зміни видів діяльності, тощо.

Але поза увагою наукового середовища залишається той факт, що до кожного виду сепаратизму (політичного, економічного, правового, релігійного, етнонаціонального, мовного тощо) може бути застосований – зовнішньо-інспірований фактор, який фактично змінює природу розвитку процесів сепаратизму та стає першопричиною проявів сепаратизму в окремому регіоні певної країни. За нашими спостереженнями, «етнічний сепаратизм має певні індикатори, наприклад, якщо в певному регіоні країни проживає 50 і більше відсотків представників національної меншини, які висувають вимоги центральним органам влади щодо розширення повноважень місцевого самоврядування на території, де вони проживають. В Україні за весь час незалежності таких випадків етнічного сепаратизму не зафіксовано, але Україна втратила контроль над певною територією, саме через сепаратизм інспірований ззовні, тобто Україна зіштовхнулася з новим видом сепаратизму – зовнішнім» [91, с. 52].

Для підтвердження зовнішнього-інспірованого впливу на підвищення градусу сепаратизму як основи політичного конфлікту можна розглянути приклад політичної кризи в Україні, які відбувалися у 2004 році під час президентських виборів. У передвиборчій кампанії Президента України 2004 року одна з політичних сил - Партія регіонів, розповсюдила листівку з поділом мешканців України на сорти: українці Заходу були віднесені до

першого сорту, а населення Центру і Південного Сходу України відповідно до другого та третього. В додаток до цієї листівки Партія регіонів використовувала мовне питання, стверджуючи, що російськомовне населення в центральних та південно-східних регіонах України зазнає притискання. Такі політичні маніпуляції були застосовані російськими політтехнологами, які працювали у виборчому штабі Партії регіонів. Британська організація Equal Rights Trust у своєму дослідженні прийшла до висновку, що за весь період незалежності України по всіх зазначених питаннях – політичних, мовних, етнічних, релігійних, - дискримінації російськомовних мешканців України не було. Якщо враховувати той факт, що у 2005 році в місті Сєвєродонецьк відбувся з'їзд депутатів всіх рівнів східних регіонів України, де було проголошено про наміри від'єднання східних регіонів від України за присутності політичних діячів РФ, то можна стверджувати, що політика провокування політичної кризи в Україні 2004 року просувалася за допомогою РФ, що підтверджує присутність зовнішнього фактору під час політичної кризи в Україні у 2004 році.

Отже ми констатуємо, що основне джерело розповсюдження сепаратизму, як дестабілізаційного фактору політичних процесів України, знаходиться поза межами країни. Відповідно до цього можна стверджувати, що сепаратизм в Україні є інспірований зовнішніми політичними силами, а його джерело слід шукати у центрах прийняття рішень зацікавлених країн. «Як свідчить світовий досвід, зовнішній сепаратизм виникає внаслідок слабкої дієвості норм міжнародного права, яке гарантує народам право на визначення, а країнам - територіальну цілісність, в результаті чого процеси зовнішнього-інспірованого сепаратизму перетворюють ці гарантії на конфлікти та політичні протиріччя. Але, на відміну від загальної практики, регіональний сепаратизм в Україні – це поєднання зовнішнього та штучного факторів. Ми пропонуємо визначити його як зовнішньо-інспірований сепаратизм, оскільки зовнішній фактор обумовлений намаганням РФ відновити «російську імперію» у вигляді фактичного або юридичного

контролю над країнами, які входили до СРСР, а інспірований фактор підтверджується діями некомерційних організацій РФ, які направлені на створення штучних політичних процесів щодо сепаратистських настроїв в південно-східних регіонах України» [91, с. 52].

1.2. Сучасний регіональний сепаратизм та його роль в світі.

У XXI столітті в різних країнах світу посилюється регіональна інтеграція та прагнення до самовизначення етнічних меншин, які компактно проживають в окремих регіонах певних країн, що в свою чергу стає головним чинником розвитку сепаратистських рухів та настроїв. Їх алгоритм має чітку логіку. Етнічне співтовариство певних країн, після процесу політичної самоорганізації, починає висувати вимоги про створення або розширення регіональної автономії. У випадках, коли регіональна автономія вже існує, тоді, етнічне співтовариство починає політичні дії, які направлені на вихід регіону із складу держави.

За останні роки, кількість сепаратистських рухів у світі збільшилася. Почастішали й випадки проведення референдумів про незалежність регіонів (Каталонія, Шотландія, Венеція). Також слід відзначити, що починаючи з 1945 року кількість незалежних держав збільшилась з 62 у 1945 році до 196 у 2023 рік. На нашу думку, одним з факторів збільшення кількості незалежних країн є сепаратизм.

Нові держави за останні два десятиліття виникли «або з попелу більших (наприклад, колишній Радянський Союз і Югославія), або в результаті затяжної і жорстокої боротьби (наприклад, Східний Тимор, Еритрея і Південний Судан). Поширення нових держав зруйнувало десятиліття міжнародних кордонів після закінчення холодної війни, з чого можна зробити висновок, що руйнівна дія процесів сепаратизму поширюється на всі держави» [67, с. 313 - 314]. Під ідеї сепаратизму у

багатьох країнах світу створюються громадські рухи та політичні партії, які поширюють сепаратистські ідеї серед населення певних регіонів.

У більшості держав світу зберігається принцип багатоетнічності в середині країни. Збільшення кількості етнічних груп в державі потребує зміни внутрішньої політики, оскільки та чи інша етнічна група у складі держави буде прагнути реалізувати свої інтереси у політичній, економічній та культурних сферах. Як вже відзначалось, серед причин, що породжують сепаратизм можна виділити етнічні, лінгвістичні, економічні, релігійні чинники, які у різній мірі впливають на процес самовизначення етнічних груп. Однак, юридичним підґрунтям сепаратизму можна вважати Міжнародний пакт «Про громадянські і політичні права», який забезпечує усім народам право на самовизначення. Згідно з цим документом, сецесія може тлумачитись, як досягнення права на самовизначення певною етнічною групою [95]. За визначенням американського дослідника Дональда Горовіца, сепаратизм я – це, перед усім, «відокремлення групи населення, головним чином на етнічній або релігійній основі, вихід цієї групи та її території з-під юрисдикції більшої держави, частиною якої вона є, з подальшим утворенням нової держави» [221, с. 9-22].

Більшість фахових праць ХХІ ст., присвячених сепаратизму, вказують на зростання числа осередків саме його європейської версії. Насамперед цей феномен пояснюється теорією життєздатності: «Маючи менше переваг від великого розміру держави, європейські регіони можуть вважати себе більш здатними забезпечити стійке економічне зростання, ніж традиційні національні держави, що призводить до політичного сепаратизму як ненавмисного наслідку економічної інтеграції» [225, с. 109-130].

На нашу думку, популяризація сепаратистських ідей у ЄС ґрунтується на тому, що для регіонів, що «хворіють на сепаратизм», існують всі умови для подальшого користування усіма благами ЄС, не зважаючи на декларування політики від'єднання. Такий утилітарний підхід робить ідеї сепаратизму популярними серед громадян. У формулі «сецесія без виходу з

ЄС» у новоявленої держави зберігаються загальний ринок, валюта. Не має потреби організовувати митну службу, демаркувати кордони тощо.

Інша причина зростання європейського сепаратизму – незадоволеність частини регіонів самими європейськими інститутами. Розширення ЄС у 2004 р. та подальші територіальні трансформації змінили регіональну політику європейського співтовариства: «фінансування, яке передбачалося для Корсики, Окситанії, Сардинії, Галісії тощо, було перерозподілено на користь депресивних регіонів «нових» членів ЄС. Якщо всередині своєї держави вказані регіони – маргінальні, то на тлі східних окраїн ЄС вони в результаті реформ опинилися в групі «регіони середняки». Сепаратизм для них – це можливість виправити власний стан» [206, с. 3].

Згідно висновку експертів(К. Борген, Дж. Лайбл, Е. Хобсбаун та Д. Керцер, А. Бьоттихер та М. Марес, М. Мосори, Ж-П. Кабестан та ін.), сучасний Європейський Союз налічує більше 40 сепаратистських рухів [198; 206; 252], які відрізняються за природою походження та переслідують різні цілі. Сепаратизм значно послаблює становище ЄС на міжнародному рівні та становить загрозу європейській безпеці, що в свою чергу може мати негативні наслідки для світової безпеки.

Як зазначає більшість спостерігачів, одним з головних інструментів впровадження сепаратистських намірів у ЄС можна вважати референдуми. У своїй статті «Референдуми як політичний інструмент здобуття незалежності Каталонії та Шотландії» С.В. Білоножко приходить до висновку: «Референдум дійсно є відображенням демократії та формою безпосередньої участі та впливу громадян на політичні процеси. Проте, референдум може вважатися легітимним, лише в тому випадку, коли він є конституційно правомірним та узгодженим з центральною владою» [10, с. 258].

Показовим у цьому зв'язку є процес виходу Великобританії з ЄС - «Brexit», який певною мірою може слугувати моделлю мирної сепарації. Великобританія завжди займала особливу роль в ЄС. Це пов'язано, окрім іншого, з менталітетом британців, який склався на основі географічного

положення країни. Британія - це величезний острів, який частково знаходиться в Європі. Тому Британія завжди була глибоко занурена в європейські справи, але при цьому прагнула зберігати дистанцію з іншими європейськими монархіями. У період після Другої світової війни, Уїнстон Черчилль закликав до створення «Сполучених Штатів Європи», щоб зв'язати Францію і Німеччину разом. При цьому він ясно да зрозуміти, що Великобританія буде їх підтримувати, але стане незалежним партнером. «Вихід Британії з Євросоюзу сколихнув увесь світ й не залишив байдужим ні політиків, ні економічні структури. На історичному референдумі 23 червня 2016 р. в Британії щодо членства в ЄС 52% учасників голосування висловилися за вихід з Євросоюзу, і тільки 48% хочуть в ЄС залишитися. Це була найвища явка на виборах різного рівня, що проходили у Великобританії з 1992 року. Явка виборців перевищила 71,8%. Всього в референдумі взяли участь понад 33,5 млн осіб. Країна була у складі Євросоюзу протягом 43 років і з часу його заснування стане першою країною, яка вирішила його залишити» [12]. В. Сорока у своїй статті «Брексіт та його вплив на міжнародну політику» робить наступний висновок: «Бажання Великобританії покинути ЄС спричинило падіння авторитету і зниження довіри до нього, так як деякі члени організації також розглядають вихід, як один із варіантів ведення зовнішньої і внутрішньої політики. Точно передбачити наслідки «Brexit» неможливо, тому що це безпрецедентна подія в історії Британії та ЄС» [156, с. 326 - 332].

У Європі вже багато років залишається незмінною номенклатура значно менш виражених етнічних конфліктів. Втім перелік реально проблемних територій, де існують загрози сепаратизму, набагато вужчий. Зазвичай завжди присутні: Ольстер і Шотландія – у Великобританії, Країна Басків і Каталонія в Іспанії, Корсика у Франції, Фландрія і Валлонія в Бельгії, північ країни в Італії. У Сербії значна частина населення (і не тільки угорського походження) Воєводини постійно проявляє автономістичні тенденції. Албанці, які населяють три південні громади Сербії, вимагають

тих же прав, які надає косовським сербам Брюссельська угода (2013) між владою Сербії та Косова. Між македонцями та албанцями в Македонії періодично виникають спалахи напруженості, а в опитуваннях домінують «великоалбанські» настрої (прагнення об'єднати всі албанські землі в єдину державу), а також серед албанців в Албанії та Косово, Македонії. Цілісність Боснії та Герцеговини, підтримана зовнішнім тиском з боку ЄС та НАТО.

«Етнічний, расовий і релігійний сепаратизм передбачає претензії на підвищення статусу, автономію або незалежність окремих етнічних, расових або релігійних груп від держави або більшої групи. У центрі етнічних/расових рухів знаходяться вимоги культурної та/або мовної самобутності та привілеїв (як у Квебеку, Країні Басків і Корсиці). Релігійні сепаратистські рухи виникають всередині основних релігій (католицько-протестантський конфлікт на Північному острові, шийтсько-сунітський конфлікт в Іраку) або між основними релігіями (індуїстсько-мусульманський конфлікт за Кашмір, відмінності між ісламом і християнством у Боснії). У своїй найбільш крайній формі ці рухи заявляють про необхідність забезпечити фізичне виживання цілої етнічної/ расової та/або релігійної групи (Абхазія, Чечня, Сіньцзян)» [76, с. 119].

Головними акторами у ЄС та інших країнах світу, які просувають процеси сепаратизму можна вважати регіональні політичні партії та сепаратистські рухи. Сепаратистські рухи можна розглядати як внутрішню та зовнішню загрозу миру водночас, оскільки вони впливають на багатьох учасників. Там, де виник сепаратистський рух, меншість бажає отримати незалежність від держави, порушуючи її цілісність. Проте під удар потрапляють і сусідні країни. У результаті сепаратистські настрої поширюються далі, ставлячи під загрозу міжнародний мир і безпеку, оскільки боротьба за незалежність може перерости у збройний конфлікт.

Яскравими прикладами на глобальному рівні (як в минулому, так і в теперішній час) є сепаратистські рухи в Іспанії (баски), Канаді (Квебек), Туреччині (курди), Великій Британії (Північна Ірландія), колишня Югославія

(Хорватія, Косово, Боснія, Словенія), Індонезія (Ачех, Східний Тимор), Китай (Тибет, Сінцзян), Індія (Кашмір), Мексика (Чьяпас), Нігерія (Біафра), Ефіопія (Еритрея) тощо. «У більшості випадків, коли ці типи сепаратистських вимог мали сильну соціальну підтримку, вони також супроводжувалися масовими політичними діями, від демонстрацій і референдумів до формування повстанських армій і тривалих війн» [210].

Більшість сепаратистських ідеологій або рухів є складними сумішами політичного, етнічного/ расового, релігійного та соціально-економічного сепаратизму. Нечасто можна знайти будь-яку з цих різних форм сепаратизму в чистому вигляді. Політичний сепаратизм являє собою суперечку щодо дизайну та контролю над політичними системами та їх складовими інститутами.

Так, приміром, економічна криза в Іспанії ставить цю державу перед новим випробуванням на міцність. «В даний час в Іспанії 17 автономних регіонів, з яких найбільш промислово розвинені Каталонія і Країна Басків. Історичною основою автономії є невтрачені традиції регіональної культурної та мовної ідентичності, які широко поширені по всій Іспанії. Проте лише три історичні регіони протягом століть користувалися широкими правами автономії: Країна Басків, Наварра та Каталонія.

На думку експертів, потужний сепаратистський напрямок розвинувся саме в Каталонії, де велика частина населення традиційно вимагає від Іспанії визнання своєї мови та культурних відмінностей. Каталонці – не іспанці, а іспанці – не каталонці, – це дуже поширене ставлення жителів автономного співтовариства» [240]. Каталонський сепаратизм підігривається тим, що донедавна їхній регіон віддавав значну частину заробітку в казну, забезпечуючи до чверті всіх доходів. «Каталонці вважають, що як фінансові донори вони забезпечують всю країну, а деякі значні проекти в автономії не можуть бути реалізовані. Водночас, на відміну від баскських сепаратистів та їхніх прихильників, каталонці віддають перевагу незбройним методам боротьби з центральною владою, орієнтуючись на мирне співіснування

різних політичних сил. Цей позитивний момент не скасовує чіткого прагнення до досягнення національного суверенітету, характерного для багатьох каталонців» [187]. Референдум у Каталонії 2017 року став наочним прикладом реалізації сепаратистського кейсу на теренах Європи.

Гостра ситуація щодо посилення сепаратистських тенденцій склалася у Бельгії. «Неспроможність фламандської та валлонської сторін домовитися викликає у Брюсселі все більше сумнівів у їх життєздатності. Протиріччя між Фландрією та Валлонією з самого початку були закладені в основу Бельгійської держави. Головною точкою суперечки став Галле-Вілворде, двомовний район Брюсселя, який об'єднує 19 комун регіону Брюссель і 35 муніципалітетів провінції Фламандський Брабант. Район є своєрідною «надбудовою» над «мовним кордоном», що розділяє «одномовну» Фландрію та двомовний Брюссель. Фламандська більшість у бельгійському парламенті прагне приєднання округу, щоб досягти «мовної однорідності» на фламандській території. «Важке вирішення долі Брюссельського регіону є, мабуть, останнім бар'єром для фламандських сепаратистів на шляху реалізації своїх планів» [76, с. 120]. Сьогодні в Бельгії вже говорять про явище фламандського руху. «Фламандський рух» – це загальний термін для різних фламандських політичних партій, які відкрито проголошують широкий спектр програмних намірів, починаючи від більшої автономії Фландрії до сецесії та формування суверенної фламандської держави або об'єднання з Нідерландами» [186].

В Італії сепаратистські рухи також відносно популярні в багатьох провінціях. На початку 1990-х партія Ліга Півночі (Lega Nord) заговорила про можливість відділення північних провінцій. Вона називала їх збірним терміном Паданія – від назви Паданської рівнини та річки По. Сепаратисти трохи розширили кордони і записали до Паданії не лише ті провінції, які лежать на рівнині (Ломбардію, Лігурію, Венето тощо), а й, наприклад, Тоскану та Умбрію.

Безумовно, з тенденціями сепаратизму зіткається не тільки Європа. Так, за даними фахових досліджень, одним з небезпечних осередків сепаратистських конфліктів був і залишається Африканський континент. В основі сепаратистських прагнень в даному регіоні продовжує залишатися африканське етнічне суперництво та політизація міжконфесійних відмінностей. За невеликим винятком, африканські держави є багатоетнічними за характером. У 29 державах континенту проживає більше десятка основних етнічних груп. Сьогодні конфесійний конфлікт в Африці є важливою складовою ідеологічної та організаційної платформи сепаратизму. Загострення протиріч між прихильниками шийтської та сунітської версій ісламу, світськими та релігійними прихильниками розвитку країн Північної Африки та Близького Сходу призвело до ситуації, коли наслідки цих протистоянь стало важко передбачити.

Аналіз багатьох провів сепаратизму у світі показує, що часто групи етнічних меншин обирають сепаратизм як спосіб дії під час конфліктів з владою.

Нижче наведено кілька прикладів, які демонструють і підтверджують цю тезу: алавітська меншина в Сирії, принаймні до 1946 року, була за відокремлення від території Сирії. Це прагнення було підтримано Францією, яка побачила можливість у відокремленні алавітів як частину своїх амбіцій на важливу роль у регіоні.

«Іншим прикладом є північна гілка ісламського руху в Ізраїлі, яка послідовно прагне створити автаркічні інститути для арабської меншини. У минулому її високопоставлені спікери часто заявляли, що не визнають державу Ізраїль і бажають відокремитися. У курдів те саме бачення. Понад 30 мільйонів з них більше століття прагнуть відокремитися від Туреччини, Іраку, Ірану та Сирії. Можна заперечити це, стверджуючи, що деякі політичні структури серед курдського населення вважають за краще зберігати статус-кво, і все ж є курди з політичною владою, які закликають – постійно – до

встановлення самовизначення та створення власного суверенного політичного утворення» [76, с. 119].

Ще одним яскравим прикладом розвитку сепаратистського треку є рух за суверенітет Гаваїв, який складається з приблизно десяти окремих рухів і політичних партій серед корінних жителів Гаваїв, спрямованих на відновлення статусу Гаваїв як суверенної держави до 1898 року. Королівство Гаваї було підірвано та контрольовано урядом США в 1890-х роках, потім острови були приєднані до США. Відтоді корінні гавайці були демографічно та економічно затоплені іммігрантами з материкової частини США та Азії, втративши доступ і права на традиційні та священні землі, і багато в чому стаючи громадянами другого сорту.

Огляд великого масиву теоретичних та прикладних досліджень, а також моніторинг сепаратистських тенденцій в Європі та світі дозволяє визначити три джерела мотивації сепаратистських рухів:

- 1) структурні умови (макроекономічні показники та міжгрупові відмінності, демографічні тенденції та розподіл етнічного населення, тип державного устрою, етнофедералізм, географія та рельєф);
- 2) поведінкові мікрооснови (міжгрупові упередження, фрустраційно-агресивна психологія, когнітивні процеси, емоції);
- 3) інтерактивність (торг або «ігри» всередині та поза державою, конфліктний прецедент, демонстраційні ефекти).

Дані висновки, доведені у авторській публікації 2023 р. «Специфіка сучасних проявів сепаратизму в світі» [76, с. 115 - 122], підтверджують й події, здетоновані руйнуванням радянської системи та переформатуванням всього посткомуністичного простору.

Розпад Радянського Союзу значно употужнив сепаратистські тенденції на території новостворених незалежних держав. Носіями сепаратистських ідей в них стали регіональні політичні еліти, які прагнули відновлення територіального контролю над власними країнами. Здебільшого такі групи надихали і плани російського політичного класу до відновлення Радянського

Союзу у новому форматі. Такі прагнення стали підґрунтям до розробки стратегії та технологій по впровадженню зовнішнього впливу на політичні процеси країн пострадянського простору з метою змушення останніх вступати до міжнародних організацій та економічних союзів під головуванням РФ.

Враховуючи полі етнічний устрій колишніх республік СРСР, Москва почала запроваджувати дії, націлені на провокування політичних конфліктів, спрямованих на переформовування політичних систем цих країн, через створення та підтримку громадських рухів та політичних партій, які в тому числі просували серед місцевих мешканців ідеї сепаратизму. У такому випадку процеси сепаратизму потрібно розглядати як штучно створені для втілення у реальність геополітичних інтересів зацікавленої країни та структурною трансформацією існуючого світового порядку. Але слід зазначити, що інспіровані процеси сепаратизму не обов'язково пов'язані з етнічними групами, а сама технологія штучного створення сепаратистських процесів буде реалізовуватись з урахуванням проблематики регіону, на який планується здійснити політичний вплив.

На пострадянському просторі можна виокремити низку випадків сепаратистських процесів, які призвели до сецесії чи іредентизму.

Приміром, якщо говорити про Узбекистан, то кейс сепаратизму у цій країні пов'язаний з Каракалпакстаном, який має статус автономії. Каракалпаки – тюркська народність, яка проживає на території сучасного Узбекистану кілька сотень років, має власну мову та унікальну культуру. З 1917 по 1920 рр. територія нинішнього Каракалпакстану входила до складу відродженого Хівінського ханства. Каракалпакська АРСР входила до складу РРФСР, потім увійшла до складу Узбецької РСР. Таким чином, лише з 1936 до 1991 рр. територія Каракалпакстану формально підкорялася Ташкенту. У середині ХХ століття каракалпаки висловлювали бажання отримати «власну» союзну республіку, але воно не було реалізовано. 1990 р. Каракалпакстан ухвалив декларацію про державний суверенітет, а 1993 р. підписав

міждержавний договір про входження до складу вже незалежного Узбекистану, ставши в його складі автономною республікою, і так і не реалізувавши сецесію. 1 липня 2022 року після винесення на громадське обговорення проекту нової редакції Конституції Узбекистану, в якій з опису статусу Республіки Каракалпакстан було видалено слово «суверенна» а також прибрано згадку про право республіки на відокремлення від Узбекистану. Такі дії центральної влади Узбекистану призвели до протестів каракалпаків, які почалися у Нуусі - столиці республіки, а потім перекинулися на міста Чунбай та Муйнак. 2 липня 2022 року президент Узбекистану заявив про необхідність зберегти спірні статті в попередньому вигляді.

Ще однією пострадянською країною, яка після проголошення незалежності також зіштовхнувся з проблемою сепаратизму, став Казахстан. Там осередком сепаратизму стали північні регіони країни, де мешканцями було переважно російськомовне населення. Сепаратистські процеси з російським походженням у Казахстані виявлявся з перших днів розпаду СРСР та здобуттям незалежності. В Уральську в 1990-1991 рр. був організований протест Уральських Козаків, які виступали за визнання недійсною передачу Уральської області до складу Казахстану в 1920 році і повернути її до складу Росії. У вересні 1991 року в Уральську пройшли вуличні зіткнення казахів та представників уральських козаків. Після цих зіткнень настрої російських сепаратистів перейшли в латентний стан і мали прихований характер. У 1994 році у місті Усть-Каменогорськ – в Східній частині Казахстану, - громадська організація «Суспільство слов'янської культури» організувало мітинг, метою якого було лобіювання створення у північних регіонах Казахстану національної автономії етнічних росіян та надання російській мові статусу державної. Мітинг був численним, за різними оцінками у ньому взяли участь від 8 до 15 тисяч місцевих мешканців. Також слід зазначити, що у цьому регіоні проживає 60% росіян від загальної кількості проживаючих. У 1996 року лідери «Кокчетавського

відділу Сибірського козачого війська» - брати Юрій та Віктор Антошко, спробували організувати збройне повстання в Кокчетавській області з подальшим створенням «народної республіки» на території Казахстану. Казахстанська влада ефективно боролася із сепаратистськими проявами після анексії РФ АР Криму посиливши кримінальне покарання за заклики до сепаратизму. Так, у 2014 році до Кримінального кодексу Казахстану запровадили зміни щодо посилення відповідальності за сепаратизм. А вже у 2015 році громадянина республіки Казахстан – Ігора Сичова було притягнуто до кримінальної відповідальності за дозвіл публікації опитування в соціальній мережі «ВКОНТАКТИ» щодо приєднання Східно-казахстанської області до складу РФ. Його було засуджено до п'яти років позбавлення волі. У 2016 році, Ігоря Чупріна, жителя села Соколівки Північно-Казахстанської області, засудили на 5,5 років позбавлення волі за заклики об'єднання РФ та Казахстану в соціальній мережі «ВКОНТАКТИ».

Випадки посилення сепаратистських настроїв також були зафіксовані у Киргизстані. Вважається, що в цій країні сепаратистські наміри має узбецька громада, що компактно проживає в Ошській та Джелал-Абадській областях. У 1990 та 2010 рр. латентні протиріччя вилилися в збройні зіткнення, але не привели ні до підвищення рівня автономії, ні до сецесії.

Яскраво виражені процеси сепаратизму були зафіксовані у Таджикистані. Вони пов'язані з республікою Горний Бадахшан, яка з 1992 по 1997 рр. вважалась невизнаною державою та існувала у період громадянської війни у Таджикистані. У Горному Бадахшані переважно проживали різні памирські народи, і навіть таджики, киргизи, росіяни та інші. Після врегулювання військового протистояння Горний Бадахшан увійшов до складу Таджикистану як Горно Бадахшанська автономна область. У 2022 році між Урядом Таджикистану та Горно Бадахшанською автономною областю сталася чергова криза, яка призвела до військового конфлікту: з боку офіційного Таджикистану було оголошено проведення

«антитерористичної операції» на території Горно Бадахшанської автономної області.

На території незалежного Азербайджану ідею сепаратизму було реалізовано у створенні квазідержавних утворень - Нагірно-Карбаської республіки та Талиш-Муганської автономної республіки. У обох випадках прояви сепаратизму у Азербайджані мали етнічну складову та призвели до військового протистояння. У 1993 році на території Талиш-Муганської автономної республіки був поновлений конституційний порядок Азербайджана, а лідери сепаратистів були зараховані. У 2023 році військові угруповання Нагірно-Карбаської республіки оголосили про складання зброї та капітуляції перед Азербайджаном. Президент Азербайджану Ільхам Алієв оголосив про поновлення територіальної цілісності Азербайджану.

Ще однією пострадянською країною, яка через процеси сепаратизму зазнала територіальних втрат, є Грузія. Слід зазначити, що, незважаючи на відносно не велику територію, у Грузії вже тривалий час були поширені автономістські настрої серед мешканців окремих регіонів – Аджарії, Сванетії, Абхазії, Південної Осетії. Проблемною грузинською територією, з погляду внутрішньої статусності, є Джавахетія, абсолютна більшість (до 90%) населення якої становлять вірмени. Сепаратистський потенціал області, звичайно, незрівнянний з абхазьким або південно осетинськими випадками, проте частково може бути зіставлений з нагірно-карабахським. (Вірмени становлять абсолютну більшість, крім того, «відцентрові тенденції в Джавахетії, як і в Абхазії з Осетією, підтримувала Москва з метою впливати на Грузію»). Громадські організації Джавахетії неодноразово порушували питання про отримання автономії краю у складі Грузії. У 1991-1992 роках стався військовий конфлікт між Південною Осетією та Грузією. У 2008 році РФ ввела війська на територію Грузії для підтримки самопроголошених республік Південна Осетія та Абхазія. В подальшому РФ визнає державну

незалежність Південної Осетії та Абхазії, в той час, як міжнародне співтовариство не буде визнавати ці утворення незалежними державами.

Як бачимо з наведених прикладів, народи регіонів колишнього СРСР обрали спосіб національного розвитку, спільний для всієї Євразії – усі вони хочуть мати власні суверенні держави. Але темпи розпаду колишньої багатонаціональної радянської держави були справді безпрецедентними, і це саме по собі є однією з причин наростання етнічної напруги. Напевно, жодна інша країна на пам'яті не була охоплена одночасно такою глибокою економічною, політичною, а також етнічною кризою. Соціальна та етнічна напруга посилилася різким падінням рівня життя населення. Все це проклало шлях у більшості колишніх радянських республік до встановлення авторитарно-націоналістичних режимів, які ще більше розпалюють націоналістичні пристрасті. Конфлікти, що розгортаються в результаті, ще більше погіршують становище людей. Цим дуже ефективно користується Російська Федерація. Розпалювання сепаратистських настроїв та підтримка проросійських партій та рухів є потужним знаряддям у реалізації планів щодо повернення колишніх радянських республік у зону її контролю та впливу.

Втім бацिला сепаратизму не оминула і саму РФ. Після розпаду СРСР у багатьох її регіонах теж спалахнули сепаратистські настрої. Акцентуємо увагу на випадках сепаратизму у Татарстані, Свердловській області, Чечні.

У 1992 році у Татарстані пройшов референдум, на якому було проголошено суверенітет республіки Татарстан. 30 листопада 1992 року запроваджується нова Конституція Республіки Татарстан, що оголошує його суверенною державою.

На весні 1993 року у Свердловській області був проведений референдум у якому стояло питання створення у межах Свердловської області автономної республіки, але у складі РФ. У ньому взяли участь понад 60% населення регіону. При цьому понад 83% опитаних на запитання «Чи згодні ви з тим, що Свердловська область за своїми повноваженнями має

бути рівноправною з республіками у складі Російської Федерації?», - відповіли «Так». Після цього, вже 1 липня Свердловська облрада ухвалила рішення про проголошення «Уральської республіки» та початок робіт над «республіканською Конституцією». Ідеї «прихованого» сепаратизму почали поширюватися і сусідні області. Так, 14 вересня 1993 р. в Єкатеринбурзі відбувся семінар «Уральська республіка і цілісність російської держави». За його підсумками глави Свердловської, Пермської, Челябінської, Оренбурзької та Курганської областей підписали заяви про намір брати участь у розробці «можливого створення на базі областей Уралу «Уральської республіки» у складі РФ як її суб'єкта». Але федеральний центр РФ сприйняв таку ініціативу, як послідовне знищення РФ та здійснював спроби по ліквідації сепаратистського утворення. Так, 9 листопада вийшов Указ Президента РФ № 1874 про розпуск Свердловської облради, а потім, 10 листопада, Указ № 1890 про усунення з посади Едуарда Росселя. Усі рішення щодо Уральської республіки були визнані такими, що не мають сили.

Сепаратистські процеси у РФ призвели до військових конфліктів на Кавказі. Так, військові конфлікти спалахнули у Чечні та Кадарській зоні. Остання відома також як окрема ісламська територія - невизнаний автономний анклав, що існував на території Буйнакського району Дагестану наприкінці 1990-х років. Сутність конфлікту полягала у прагненні Росії приєднати до себе Чеченську Республіку Ічкерію, яка оголосила про свою незалежність завдяки прийнятому в СРСР у 1990 році закону, що урівнював права усіх автономних та союзних республік в отриманні можливості реалізувати своє право на вихід зі складу СРСР, дотримуючись усіх діючих на той час законів. «Діячи Чеченської республіки Ічкерія обґрунтовували свої дії посилаючись на Закон СРСР «Про порядок вирішення питань, пов'язаних з виходом союзної республіки з СРСР». Третя стаття вищезгаданого закону забезпечувала право автономій у складі СРСР на вихід зі складу державного союзу або союзної республіки, де перебувала певна автономія» [57, с. 120-128].

Алгоритми дій з приводу виходу зі складу СРСР не тільки не були оскаржені та скасовані урядами СРСР та РРФСР, а навпаки, були визнані та ухвалені ними. Тому слід вважати, що Чеченська Республіка Ічкерія законодавчим шляхом стала легітимною незалежною державою та була частково визнана іншими державами, а саме Афганістаном та Грузією. Військовий конфлікт між Російською Федерацією та Чеченською Республікою Ічкерією відбувався на території Чечні. Активні бойові дії проходили у період з 1994 по 1996 роки. Військовий конфлікт був завершений перемогою Ічкерії, російські війська були виведені згідно з «Хасавюртськими домовленостями». У 1999 році спалахнув другий військовий конфлікт між РФ та Чечнею, який, за різними оцінками експертів, тривав до 2009 року. У результаті конфлікту до влади в Чечні прийшов лояльний Кремлю режим Ахмата Кадірова.

Якщо узагальнювати географію сепаратистських процесів у країнах пострадянського простору, то можна прийти до висновку, що практично кожна країна, яка входила до складу колишнього СРСР, зіштовхнулася з проблемами сепаратизму:

Узбекистан – зафіксовані процеси сепаратизму на території республіки Каракалпакстан;

Киргизія - зафіксовані процеси сепаратизму на територіях Ошської та Джалал-Абадської області;

Таджикистан – зафіксовані процеси сепаратизму на території Гірничо-Бадахшанської області;

Азербайджан - зафіксовані процеси сепаратизму на територіях Нагірно-Карабаської республіки та Талиш-Муганської автономної республіки;

Грузія - зафіксовані процеси сепаратизму на територіях Абхазії, Південної Осетії, Самцхе-Джакаhetії;

Російська Федерація - зафіксовані процеси сепаратизму на територіях Чечні, Татарстану, в Кадарській зоні, Свердловській області;

Молдова - зафіксовані процеси сепаратизму на територіях Гагаузії та в Придністров'ї;

Україна - зафіксовані процеси сепаратизму на територіях Луганської, Донецької та Закарпатської областей.

1.3. Пострадянські країни як полігон опрацювання технологій зовнішньо-інспірованого сепаратизму.

Досвід пострадянських країн демонструє ефективність використання цілої низки технологій зовнішньо-інспірованого сепаратизму.

По-перше, негативний зовнішній вплив на політичну ситуацію в певній країні, може відбуватися через *сепаратизм в транскордонному просторі*.

Для всебічного розуміння такого впливу, необхідно дивитись на ситуацію з етнічним сепаратизмом у Молдові, як можливу загрозу розповсюдження в етнічного сепаратизму у межуючих районах Молдови та України. «У 2022 році, після того, як РФ оголосила про початок повномасштабної агресії проти України, окупаційні війська та спецслужби РФ не змогли виконати поставлене завдання президента РФ В. Путіна, яке полягало у швидкій окупації більшості територій України та захопленні влади за допомогою військової сили, через те, що Збройні сили України та українській народ почали чинити опір окупантам, як на лінії фронту, так і на тимчасово окупованих територіях. 23 червня 2022 під час саміту ЄС у Брюсселі, було схвалено резолюцію Європарламенту про надання статусу кандидатів в члени ЄС для Молдови та України. Після отримання Республікою Молдова статусу кандидата в члени ЄС, голова правління фонду «Русский мир», депутат Держдуми РФ, перший заступник голови комітету з міжнародних справ, В'ячеслав Ніконов заявив, що дії Кишиніва можуть призвести до загрози територіальній цілісності Молдови. Паралельно з цим, на території Молдови, у місті Комрат, яке є «столицею» автономного територіального утворення Гагаузія, відбувся установчий з'їзд громадсько-

політичного руху «Народний Союз Гагаузія» [72, с. 147-151]. Слід акцентувати увагу, що політичні діячі Гагаузії, яка входить до складу Молдови на правах автономії, завжди підтримували стійкий діалог з РФ. «Наприклад 25 січня 2022 року під час установчого засідання депутатів Народної ради Гагаузії було прийняте рішення про створення делегації щодо проведення перемовин про надання допомоги та підтримки населенню АТУ Гагаузія у зв'язку з соціально-економічним напруженням регіоні та кризою в енергосекторі Молдови. До складу делегації увійшли депутати Народних Зборів Гагаузії Віктор Петров (керівник Делегації), Леонід Кіюся та Олена Юрченко. Під час проведення з'їзду громадсько-політичного руху «Народний Союз Гагаузія» 23 червня 2022 року було схвалено та оголошено резолюцію у якій було зазначено: «Приймаємо рішення об'єднати сили гагаузького народу, який проживає в автономії, в інших регіонах Республіки Молдова так і за межами країни і оголошуємо про створення в республіці суспільно-політичного руху «Gagauz Halk Birlili / Народний Союз Гагаузії» [72, с. 147-151]. Вищезгаданий громадсько-політичний рух очолив Віктор Петров, який являється депутатом регіонального парламенту Гагаузії, а також очолював вищезгадану делегацію депутатів АТО Гагаузія до Москви. Дестабілізуючим фактором відносно закликів до сепаратизму можна вважати вислів у фінальній частині проголошеної резолюції: «об'єднати сили гагаузького народу, який проживає в автономії, в інших регіонах Республіки Молдова так і за межами країни».

Обґрунтування занепокоєності проголошеної резолюції потрібно шукати у демографічній складовій Одеської області. Так, згідно з даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року, на території Одеської області проживають 27,6 тисяч гагаузів, які компактно мешкають у Болградському, Ренійському, Тарутинському, Кілійському, Арцизському районах [27]. Таким чином, можна констатувати, що 23 червня 2022 року у м. Комрат під час проведення загальних зборів громадсько-політичного руху «Народний Союз Гагаузія», був проголошений заклик, який зафіксований в

резолуції даного з'їзду: «В об'єднання зусиль народу Гагаузії який проживає в автономії, та в інших регіонах Республіки Молдова та за межами країни, з метою захисту прав і свобод Гагаузії та її мешканців, забезпечення високого рівня життя громадян та соціальної справедливості, збереження духовно-моральних засад народу автономії, зміцнення молдавської державності, суверенітету та цілісності, а також розвитку добрих відносин із історичними друзями гагаузького народу - Росією та іншими країнами Євразійського економічного союзу» [72]. Також занепокоєння викликає і те, що даний громадсько-політичний рух виступає за дружбу та діалог з РФ. Враховуючи етнотериторіальні відмінності населених пунктів, які розташовані в західних районах Одещини, і також знаходяться у прикордонному просторі України та Молдови і межують з населеними пунктами АТУ Гагаузія, є велика вірогідність того, що заклики політичних діячів Гагаузії на підтримку діалогу та співробітництва з РФ до своїх співгромадян, які компактно проживають у західних районах Одеської області, можуть стати активізаційною дією для сепаратистських настроїв у цих населених пунктах та в цілому у регіоні, а також посилення процесів інспірованого сепаратизму. Отже, у випадку з посиленням процесів регіонального сепаратизму у АТУ Гагаузії треба враховувати наявність етнічної складової цих процесів, що впливає на значне посилення в розповсюдженні сепаратизму не тільки на території Молдови, а ще й в Україні, зокрема в Одеської області.

Отже, розвиток тенденцій регіонального сепаратизму у Молдові можна розглядати у фокусі реалізації технологій впливу зовнішньо- інспірованого характеру, які потенційно несуть загрозу стабільності у прикордонному регіоні України, де спроба реалізації сепаратистських проєктиву 2015 році отримала поразку. Для того, щоб упередити та не допустити розпалювання штучно спровокованих зовнішньою силою конфліктів, потрібно більш ретельно та системно вивчати та досліджувати політичну ситуацію в прикордонних областях України, впроваджувати стратегію протидії

інспіровано-зовнішнього сепаратизму у регіонах, які є найбільш вразливими у цьому контексті.

Наступним інструментом втілення ідей сепаратизму у практичну площину політичного сьогодення пострадянських країн виступає скликання та організація роботи з'їздів *депутатів представницьких органів влади усіх рівнів*. Зазначимо, що такий сценарій, апробований ще в часів пізнього СРСР, набув друге народження вже в незалежній Україні 2000-х рр.

Як політична технологія з'їзди депутатів усіх рівнів запрацювали ще у 1990-х рр. Так, на території Молдавської РСР, а точніше у Гагаузії, під час сепаратистських заворушень 19 серпня 1990 р. у Комратському кінотеатрі «Дружба» відбувся з'їзд депутатів усіх рівнів, на якому було проголошено Гагаузьку республіку. Після проведення цього з'їзду почали відбуватися політичні процеси по врегулюванню політичної кризи у Молдові. 23 грудня 1994 р., за участю делегації Верховної Ради Гагаузької Республіки, парламент Республіки Молдова ухвалив Закон «Про особливий правовий статус Гагаузії», надавши гагаузам автономію у складі Молдови.

2 червня 1990 року у селі Паркани Слободзейського району відбувся перший з'їзд депутатів усіх рівнів від лівобережних районів Молдавської РСР та міста Бендери. До сільського Будинку культури з'їхалися 673 депутати: Верховної Ради СРСР та МРСР, міських та районних, селищних та сільських рад. Такі збори стали вважати новою формою народного представництва у Радянському Союзі.

В Україні 28 листопада 2004 року у м. Северодонецьк Луганської області, як реакція на протести у Києві, які згодом назвуть «Помаранчевою революцією», відбувся з'їзд депутатів усіх рівнів, у якому прийняли участь більш ніж три тисячі депутатів з 15 регіонів України. З'їзд було скликано на підтримку лідера Партії регіонів Віктора Януковича. Його учасники заявляли, що у разі перемоги на президентських виборах Віктора Ющенка буде створена «Південно-східна автономія».

Вже у 2014 році під час Революції Гідності, 22 лютого у м. Харкові відбувся з'їзд депутатів усіх рівнів південно-східних регіонів України, організований у відповідь на дії протестувальників у центрі Києва. Під час проведення з'їзду голосно лунали проросійські лозунги. Досить пригадати гучні заклики депутата Верховної Ради України, члена Партії регіонів Вадима Колісніченка у залі «За дружбу з Росією! Економічну! Духовну! Віросповідальну!».

Наступним інструментом політичної реалізації інспірованих політичних проектів можна вважати *референдуми*. Першим референдумом щодо набуття статусу автономії або отримання незалежності від материнської держави на пострадянському просторі були зафіксовані на території Молдавської РСР у Придністров'ї. Починаючи з 1989 року на території Придністров'я пройшли 7 референдумів:

1. Референдум про утворення Придністровської Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки (ПМРСР) проходив із грудня 1989 року до листопада 1990 року. У ньому взяли участь 79% мешканців. З них «за» утворення Придністровської Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки висловилися 95,8% тих, хто голосував.

2. 17 березня 1991 року пройшов референдум про збереження СРСР.

3. 1 грудня 1991 відбувся перший референдум про незалежність Придністровської Молдавської Республіки. У голосуванні взяло участь 78% виборців, за проголосували 97,7% учасників референдуму.

4. 26 березня 1995 року пройшов референдум щодо перебування на території Придністров'я 14-ї російської армії. Понад 90% тих, хто проголосував, висловилося «за» перебування російських військ у ПМР.

5. 24 грудня 1995 року відбувся референдум про прийняття нової Конституції ПМР («за» - 81,8% учасників) та вступу Придністров'я до складу СНД («за» - 90,6% учасників).

6. 6 квітня 2003 року пройшов конституційний референдум з питання про введення приватної власності на землю, яке було визнано таким, що не відбулося, оскільки в ньому взяли участь менше 50% виборців.

7. 17 вересня 2006 пройшов другий референдум про незалежність ПМР з подальшим її входженням до складу Російської Федерації. На ньому жителям ПМР відповіли на два питання:

- Чи підтримуєте Ви курс на незалежність Придністровської Молдавської Республіки та подальше вільне приєднання Придністров'я до Російської Федерації? (97,1% - «за»).

- Чи вважаєте Ви за можливу відмову від незалежності Придністровської Молдавської Республіки з наступним входженням до складу Республіки Молдова? (94,6% - «проти»).

Ще один приклад ефективного застосування технології «референдум» - референдум про незалежність, який пройшов 19 січня 1992 року у Південній Осетії на території Грузії. Мета проведення референдуму полягала у порушенні питання возз'єднання з Російською Федерацією. На запитання «Чи погоджуєтесь Ви з рішенням Верховної Ради Республіки Південна Осетія від 1 вересня 1991 р. про возз'єднання з Росією?» 99,89% учасників референдуму відповіли позитивно. 12 листопада 2006 року на території Південної Осетії було проведено референдум про незалежність Південної Осетії. Більшість проголосували за збереження статусу незалежної держави. Мета даного референдуму полягала у виході Південної Осетії зі складу Грузії.

Технологія проведення місцевих референдумів як інструментів розпалювання сепаратистських настроїв, широко застосовувалась і на території України.

Так, 1 грудня 1991 року відбувся місцевий референдум у Закарпатській області України. На референдум було винесено питання щодо самоврядного статусу Закарпаття у складі України. Центральна українська влада, незважаючи на дуже високу підтримку місцевим населенням ідеї надання

автономного статусу Закарпаття, проігнорувала результати обласного плебісциту.

2014 рік в Україні ознаменувався трагічними подіями - РФ вторглась в Автономну республіку Крим та змогла захопити окремі частини Луганської та Донецької областей, після чого на окупованих територіях відбулись референдуми. Вже 16 березня 2014 в АР Крим був проведений референдум по входженню автономної республіки до складу Росії. Під час організації референдуму були затвердженні наступні питання:

1. Про входження Криму до складу Росії на правах суб'єкта Російської Федерації.

2. Про відновлення Конституції Республіки Крим від 1992 року і залишення Криму у складі України.

Результати референдуму використовувались Кремлем у якості аргументації щодо легітимності політичних процедур приєднання Криму до РФ.

«На непідконтрольних Українському уряду територіях Луганської та Донецької областей 11 травня 2014 року проросійськими сепаратистами також було організовано та проведено референдум, на який було винесено єдине питання (двома мовами: російською та українською): «Чи підтримуєте Ви акт державної самостійності Донецької/Луганської Народної Республіки?» Пропонувалися два варіанти відповіді: «Так» та «Ні». За даними організаторів референдуму, висловилися «за» - 96,2% і «проти» - 3,8% тих, хто голосував. Таким чином були створені незаконні збройні формування «ЛНР» та «ДНР», які фактично контролювали владу на підконтрольних їм території за допомогою фінансової та військової підтримки РФ» [182].

Після повномасштабного вторгнення РФ 2022 р. на захоплених територіях Луганської, Донецької, Запорізької та Херсонської областей окупаційні адміністрації РФ оголосили про проведення референдумів по входженню цих територій до складу РФ. Референдуми відбулись 23-27

вересня 2022 року, а вже 30 вересня Президент РФ Володимир Путін оголосив про їх анексію. Проведені на тимчасово окупованих територіях України у 2014 та 2022 роках псевдореферендуми не мають нічого спільного з вільним, демократичним волевиявленням людей, оскільки вони були відбувались в умовах збройної агресії РФ та супроводжувались масовими погрозами фізичного впливу, психологічним тиском та переслідуванням українських громадян.

Ще одним інструментом втілення сепаратистських проєктів на пострадянському просторі можна вважати *військову підтримку сепаратистських рухів*.

Військові дії на території Придністров'я 1992-го року велися між молдавськими військами (а також силами МВС та спецслужб Республіки Молдова), з одного боку, і, озброєними формуваннями невизнаної Придністровської Молдавської Республіки, які активно підтримувала Російська Федерація. Ще на початку 1992 р. до Придністров'я стали приїжджати добровольці з Росії. Серед них велику кількість склали козаки – добровольці. На території Придністров'я було також було проголошено відтворення Чорноморського козачого війська. На його підтримку до Придністров'я стали прибувати представники Забайкальського, Донського, Оренбурзького, Всекубанського козацьких військ, Московського козацького земляцтва.

Крім козаків більшість російських добровольців становили військові та інші фахівці з Москви та Санкт-Петербурга. У липні 1992 р. у складі Тираспольського територіального рятувального загону була сформована рота, яка неофіційно називалася «пітерською» або «ленінградською», в якій служили виключно добровольці з Санкт-Петербурга. Для організації та переправлення добровольців у Санкт-Петербурзі діяв центр збору гуманітарної допомоги, медикаментів та добровольців – Казанська церква колишнього Новодівичого монастиря. Також з Російської Федерації у ПМР під виглядом добровольців направляли професійних військових. Аба,

приміром, ряд офіцерів російської армії нібито проводили свою чергову відпустку в Придністров'ї.

Ще однією ілюстрацією застосування даного сценарію служить Південноосетинська війна. Ця активна фаза грузино-осетинського конфлікту, що вилилася у збройне протистояння 1991—1992 рр., почалася на хвилі самовизначення національних околиць СРСР і завершилася Дагомиськими угодами. Восени 1990 року, після приходу до влади в Грузії ЗвіадаГамсахурдії, керівництво Південної Осетії за підтримки Російської Федерації взяло курс на створення незалежної республіки. У ніч на 6 січня 1991 року керівництво Грузії ввело до столиці автономії Цхінвалі підрозділи міліції та національної гвардії, почалися збройні сутички та блокада регіону. Бойові дії тривали до середини 1992 року. На боці Осетії виступили Терське козацьке військо (нині входить до складу «Союзу козаків» РФ) та добровольці з Російської Федерації. Також сепаратистські устремління Осетії було підтримано представниками Конфедерації горських народів Кавказу (міжетнічне об'єднання, до якого входили добровольці з РФ).

Під час Грузино-абхазького військового конфлікту 1989 – 1994 рр. на боці Абхазії виступили добровольчі підрозділи «Кубанського козачого війська» з РФ. У бойових діях брало участь понад півтори тисячі козаків, переважно кубанців. В цілому, переважна більшість росіян, що воювали в ході грузино-абхазького конфлікту перебували у козацьких загонах.

Громадянська війна в Таджикистані, що розгорнулась після проголошення незалежності країни та розпаду СРСР, класифікується як збройний внутрішньо етнічний конфлікт між прихильниками центральної влади і різними угрупованнями в особі Об'єднаної таджицької опозиції. У червні 1991 року, в момент загострення ситуації ще до початку фази активних бойових дій на території Таджикистану була створена козацька громада – «Амудар'їнська лінія» (з 1996 р. вона структурно увійшла до складу 1-го відділу Оренбурзького козачого війська Союзу), члени якої надалі брали участь у бойових діях, обстоюючи інтереси Російської

Федерації в даному конфлікті. В даний час козацька громада «Амудар'їнська лінія» входить на правах колективного члена в Російську громаду республіки з самого її утворення і є однією з ланок першого відділу Оренбурзького козачого війська «Союзу козаків Росії».

Аналогічні сценарії зовнішньо-інспірованого характеру було реалізовано і в українському кейсі. З початком Російської агресії на сході України, з метою залучення як найбільшої кількості добровольчих сил як з Російської Федерації, країн колишнього СНД, так і ряду європейських країн, Російською Федерацією було докладено максимальну кількість зусиль для романтизації війни на Донбасі, надання їй ореолу боротьби за збереження «Руського миру», та загальної боротьби з «фашизмом та націоналізмом». Серед добровольців із Росії, які вирушили до тимчасово окупованих територій Луганської та Донецької областей, не всі були росіянами за національністю. До добровольчого руху на підтримку так званої «Новоросії», що активно розвивався завдяки пропаганді засобів масової інформації Російської Федерації, увійшли також буряти та вихідці з Північно-Кавказького Федерального Округу Російської Федерації (в основному жителі Чечні та Дагестану). Офіційних оцінок кількості російських добровольців, які воювали на Донбасі, немає. Колишній голова уряду НЗФ «ДНР» Олександр Бородай влітку 2015 року казав, що через Донбас пройшли 30–50 тис. людей із Росії. Член уряду НЗФ «ЛНР» Владислав Дейнего заявляв, що «приблизно кожен 50-й» «ополченець» був російським добровольцем. У ніч з 2 на 3 травня 2014 року з території РФ до Луганської області увійшов озброєний загін підпорядкований отаману Міжнародної Співки громадських організацій «Всевелике Військо Донське» Миколі Козицину, основним місцем базування яких став Антрацит. А згідно висловам депутата державної думи РФ Володимира Водолацького: «У деякі періоди угруповання донських козаків на Луганщині налічувало до 4 тисяч осіб».

Враховуючи вищенаведені факти можна стверджувати, що РФ приймала опосередковано участь майже у кожному сепаратистському

процесі на пострадянському просторі, зокрема в Україні, Молдові та Грузії, надаючи військову та політичну підтримку представникам сепаратистських утворень. Також про активну зацікавленість РФ у розвитку та поглибленню сепаратистських процесів у колишніх республіках СРСР свідчить і той факт, що під час проведення референдумів на тимчасово окупованих територіях України, Грузії, Молдови обов'язково висувувалось питання про возз'єднання контрольованих сепаратистами територій з РФ. Отже, питання: «Чи здійснювала РФ підтримку в ініціюванні сепаратистських проектів на пострадянському просторі, якщо в розпал сепаратистських конфліктів вона надавала політичну та військову підтримку?», - є суто риторичним.

В цілому слід зазначити, що період 1990-х надав невичерпний матеріал для теоретико-методологічного осмислення сутності регіонального сепаратизму як феномену соціально-політичного буття та політичної практики. Каталізатором підвищення інтересу дослідників до питань регіональних конфліктів, природи та специфіки сепаратистських тенденцій у різних країнах світу став розпад СРСР та руйнування соціалістичного блоку. Не випадково, що саме на 1990-ті – 2000-ні роки припадає лєвова частка компаративістських досліджень на досвіді самовизначення колишніх республік СРСР та Югославії [197; 201; 203; 205; 218; 226; 228-230; 232].

На нашу думку, «між колишнім комуністичним блоком та рештою світу, здається, існують відмінності в конкретних питаннях, вибірках та розмежуванні наборів даних. Більш того, ці розбіжності ще не привели до консенсусу: просто поки немає особливої згоди з приводу того, чому сепаратистський конфлікт виглядає так несхожим на решту світу. Зокрема, вказуємо на незалежний вплив установ (особливо в Чехословаччині, Радянському Союзі та Югославії) на зміцнення потужних етнічних ідентичностей та інтересів. Наслідком цього є загальна тенденція применшувати існуючі етнічні ідентичності і, більш конкретно, припускати, що досоціалістична історія була менш важливою для формування етнічної

ідентичності, ніж те, що мало місце за соціалістичного правління» [67, с. 315].

Так, Валері Банс доходить висновку, що розпад Радянського блоку і ту форму, яку прийняв цей розпад, визначили політичні інститути. Вона стверджує, що «розпад Радянського Союзу, Югославії та Чехословаччини був результатом напруженості між національним федералізмом та соціалістичною диктатурою. Простіше кажучи, обіцянка етнічного самовизначення в поєднанні з жорстким соціалістичним централізмом вбудували в ці системи механізм саморуйнування, пояснюючи, чому вони розпалися на початку 1990-х років, тоді як їхні унітарні аналоги з радянського блоку залишилися цілими» [205].

Р. Брубекер застосував подібний підхід, зосередивши увагу на потужному впливі радянського етнофедералізму на двохрівнях. «По-перше, на індивідуальному рівні етнічний федералізм зробив титульну ідентичність (тобто засновану на етнічній групі, навколо якої були побудовані супроводжуючі національні одиниці). По-друге, етнофедералізм призвів до «широкої інституціоналізації державності та національності як фундаментальних соціальних категорій» [201].

Р. Хілл також підкреслив незалежний характер радянських інституцій, що формують ідентичність, але виділив два аспекти радянської національної політики, які допомогли поставити саму політику в історичний контекст. «По-перше, між розпадом імперії під час Першої світової війни та зміцненням радянських кордонів спостерігалися суттєві відмінності як у силі, так і в характері національних ідентичностей на радянській периферії. У деяких випадках національна ідентичність була міцно закріплена на масовому рівні, як, наприклад, у Вірменії та Грузії» [218, с. 818-819].

Попередні дослідження доповнює вичерпний аналіз Р. Легворда та М. Бейссінджера великого масиву подій до і під час розпаду Радянського Союзу. Так, автори зазначають, що «етнофедералізм слідував, а не передував націоналістичній мобілізації у значній кількості радянських республік. Тобто

радянський центр у перші вразливі роки свого існування відреагував на повстання на периферії наданням статусу Республіки та інших поступок бунтівним національностям» [230, с. 197]. «Цей момент важливий з двох причин. По-перше, це ставить націоналістичну мобілізацію на перше місце причинно-наслідкового зв'язку, а не припускає, що вона є низхідною функцією інституційних ефектів. По-друге, це відсилає нас до історичної спадщини мобілізації у сприянні як національній ідентичності, так і мобілізації від її імені. Для Бейссінджера питання обертаються навколо того, чому деякі національності мобілізувались, а інші – ні, і чому деякі вчинили так жорстоко» [67, с. 315].

Подібні розбіжності у трактуванні природи сепаратизму спостерігаємо між Г. Хейлом [215], М. Хетчером [217], Р. Хілом [218], Р. Родером [243] та К. Цюрхером [258] та ін. авторитетними авторами. Тим не менш, важливим моментом є те, що ці роботи колективно залучають джерела націоналістичної мобілізації, незалежно від того, яку форму вона приймає: мирну або насильницьку, сепаратистську або прагне до автономії. У монографії Крістофа Цюрхера «Пострадянські війни» зроблена спроба пояснити, чому деякі субреспубліканські регіони з етнічними меншинами в державах-наступниках СРСР переросли в насильницький конфлікт, в той час як іншим, також схильним до ризику конфлікту, вдалося уникнути його [258]. При цьому він обходить головну проблему, властиву вивченню відділення радянських республік, а саме те, що в кінцевому підсумку не було ніяких відмінностей в тому, відокремилися вони чи ні. Замість того, щоб зосередитися на діях республіканських лідерів, К. Цюрхер опускає рівень до рівня автономних регіонів у державах-наступниках «Центральне місце в підготовці ґрунту для насильницького конфлікту, як це було в ряді інших досліджень, займає «етнічна демографія», викликана радянськими інститутами, які формалізували титульну етнічну першість в республіках і субрегіонах, але також на практиці поставили їх на службу етнічним російським, другорядним по відношенню до впровадження політики,

прийняту в Москві» [245]. «Як бачимо нижче, політична роль цих інституційних привілеїв другого порядку поширюється далеко за межі колишнього Радянського Союзу, але по-різному» [67, с. 316].

Слабкість держави також займає центральне місце в аргументації К. Цюрхера та багатьох інших авторів. Хоча дослідники сепаратизму в інших країнах стверджують, що слабкі держави зробили відокремлення непривабливим варіантом, К. Цюрхер припускає протилежне і зазначає, що «Росія, Грузія та Азербайджан не змогли виграти війни проти своїх повстанців-сепаратистів. Конфлікти між державою та повстанцями більше, ніж асиметричні битви, нагадували «війну між двома починаючими фірмами». Однак це було не стільки через попередню слабкість, скільки через роз'єднаність еліт після розпаду Радянського Союзу, в результаті чого деякі республіки мали мало можливостей зберегти монополію на насильство. Розповіді про військових повстанців в Грузії, Чечні та Азербайджані більше наповнені іменами бізнесменів і їх ополченців, ніж офіційними військовими підрозділами» [258].

На нашу думку, аналіз К. Цюрхера свідчить про те, що макро структурні умови етнофедералізму та заворушень у центрі Москви були необхідними, але недостатніми для спалаху насильницького етнічного повстання в державах-наступниках Кавказу. Крім того, за спостереженням В. Сміта, «це передбачає вирішальну роль місцевих етнічних еліт у підтримці єдності як власних соціальних мереж, так і узгодженості державного апарату. Коли вони можуть / роблять, насильницький конфлікт мало ймовірний» [249].

У книзі «Основи етнічної політики» Генрі Хейл фокусується на республіканському рівні в Радянському Союзі і намагається розібратися, чому деякі республіки відокремилися раніше інших [215]. Це, без сумніву, важливе питання, тим більше, що, як зазначає Г. Хейл, деякі ранні учасники вплинули на те, що сталося з самим Союзом. Пошуки вирішення цієї головоломки ґрунтуються на початковій передумові про те, що в розпаді

Радянського Союзу не було нічого неминучого і що, зокрема, українські еліти могли б врятувати Союз, якби діяли по-іншому. Аргумент, який розвиває Г. Хейл, ґрунтується на перспективній оцінці ймовірного майбутнього своєї етнічної групи в умовах незалежності або продовження Союзу. «Там, де етнічні групи очікують гіршого становища в рамках Союзу, вони обирають незалежність (як це було у випадку з Україною). Там, де вони очікують, що збереження Союзу приведе їх до кращого майбутнього, вони вважають за краще підтримувати юніоністські рішення (як це було в Узбекистані)» [215]. Хейл концептуалізує та оцінює цей результат з точки зору відносного часу проголошення незалежності республіканцями. Він стверджує, що «відповідний економічний статус республік порівняно з Радянським Союзом створював різні стимули. Заможніші республіки мали вагомі підстави побоюватися експлуатації у відновленому Союзі, тоді як бідніші мали сильний стимул підтримувати юніонізм заради переваг, які він міг їм надати. У його рамках національні федералістські інститути також мали велике значення, оскільки вони ефективно вирішують проблеми колективних дій на мікрорівні і, таким чином, ізолюють проблему макрорівню» [215].

Не зважаючи на такі різні підходи, переважна більшість науковців та дослідників питань сепаратизму вважають, що етнічні конфлікти на пострадянському просторі, які не були вирішені у період діяльності СРСР, можуть набути активізації та викликати вже міждержавні конфлікти через набуття країнами колишнього СРСР незалежності, що будуть становити потенційні загрози виникнення політичних та військових конфліктів на етнонаціональному підґрунті і, відповідно, будуть дестабілізуючим фактором для регіональної та міжнародної безпеки.

Розпад СРСР зменшив ядерну загрозу та загрозу військової агресії самого СРСР до інших країн, проте після розпаду СРСР, були створені нові загрози для регіональної безпеки. Акцентувати увагу потрібно на питаннях того, що поява 15 незалежних багатоетнічних держав, які стикаються з

різноманітними кризами соціально-економічного, політичного, культурного характеру, а також з проблемами спірних кордонів, незахищеними меншинами, а в багатьох випадках і загрозою російського імперіалізму, що полягає у намаганнях РФ відтворити «радянську імперію», створює низку загроз та певний виклик для політичної системи західних країн, які просувають принципи демократії.

Гейл Лапідус у своїх дослідженнях етнонаціональних протиріч приходить до висновку, що джерела конфліктів сьогодення та конфліктів у майбутньому має історичний характер, а частково є спадщиною радянської етнонаціональної політики та водночас були спровоковані або посилені через вплив демократичних процесів. Дослідниця вважає, що боротьба за політичну владу та розподіл ресурсів є головною метою еліт у конфліктах, які часто розглядаються як суто «етнічні». За її твердженнями, розпад Радянського Союзу дав поштовх до подальшого розв'язання та створення нових конфліктів, оскільки під сумнів ставиться розподіл кордонів та територіальні домовленості між новоствореними країнами [228; 229]. Вчена акцентує увагу на фундаментальному протиріччі між двома міжнародно визнаними нормами: правом на самовизначення народів та територіальну цілісність існуючих держав.

Проте слід зазначити, що процеси сепаратизму у різних країнах пострадянського простору мали різну типологію та етнонаціональний склад. Але можна стверджувати, що кожен з випадків сепаратизму в подальшому призводив до суперечностей між сепаратистами та владою материнської держави, що зумовлює або повторення військових конфліктів (Азербайджан, 2023 р.), або призводило до повномасштабної військової агресії (РФ – Україна, 2022 р.). Досить згадати, що на передодні вторгнення 24 лютого 2022 р. Президент РФ В. Путін заявив, що однією з цілей «спеціальної військової операції» є захист російськомовного населення на територіях «Луганської народної республіки» та «Донецької народної республіки», які були створені у 2014 році за політичною та військовою підтримкою РФ.

Слід зазначити, що в окремих пострадянських країнах прояви регіонального сепаратизму будуть значно відрізнятися залежно від розташування країни у світі. Наприклад, у Російській Федерації прояви сепаратизму ґрунтуються загалом на етнічному факторі тому, що державний устрій РФ - федерація, яка складається з 83 суб'єктів, у яких присутні автономні округи, республіки, автономна область та окремі області. Окремі суб'єкти РФ більш ніж на 50% складаються з окремих етнічних груп (республіка Татарстан, республіка Дагестан, республіка Бурятія), які за етнічним та соціально-економічним фактором схильні до сепаратизму.

Регіональний сепаратизм у Молдові створений на етнічному та лінгвістичному факторах. Незважаючи на невелику територію, ця країна з початком її незалежності мала дві точки загострення та дестабілізації через сепаратизм. Перша – це територіальне утворення Гагаузія, яке входить до складу Молдови як автономія. Але слід зазначити, що з 1991 по 1994 рр. Гагаузія перебувала у статусі невизнаної держави, а вже у 1995 році увійшла до складу Молдови на правах автономії. Друга – це так зване Придністров'я. Конфлікт навколо Придністров'я виник у 1990 році. Варто зауважити, що лінгвістичний фактор, як один з головних причинків виникнення сепаратистських рухів, зафіксований також у Іспанії, Великої Британії, Сербії, Грузії та інших країнах. У перелічених держав є спільний лінгвістичний фактор, який полягає у наявності численних народностей, які розмовляють на різних та й неспоріднених мовах, що призводить до їх потреби у створенні політичних партій та громадських організацій, які направлені на захист прав та інтересів етнічної групи у тому числі й мовних.

Напроти, регіональний сепаратизм в Україні, не зважаючи на використання штучного «мовного питання», є виключно інспірованим, оскільки політичні кризи в Україні, які виникли на підґрунті сепаратистських настроїв у 2005 та 2014 роках, були створені на політичних протиріччях. Як буде показано у наступних розділах дисертаційного дослідження, в період з 2006 по 2014 роки фундація та просування

сепаратистських рухів в Україні відбувалась за фінансуванням державного фонду РФ «*Русский мир*» та за підтримки федерального агентства по справам СНГ («*Россотрудничество*») у партнерстві з проросійськими партіями України (Партія регіонів, Комуністична партія України, партія «Русский Блок» тощо). Щодо «мовного питання», то воно було неодноразово використано з метою реалізації власних інтересів регіональних еліт.

Знайомство з фактологічним матеріалом проявів регіонального сепаратизму у світі та узагальнення доробок повідних експертів, зокрема Г. Хейла [216], дозволяє зробити висновок, що ключовими чинниками виникнення сепаратистських тенденцій та загрози регіонального сепаратизму є наявність етнонаціональних груп в країні потенційного конфлікту та їх мовно-культурна самобутність; регіональна автономія; висока економічна потужність регіону; наявність сепаратистські налаштованої регіональної еліти; знакові історичні ресурси регіону; наявність організованого сепаратистського руху, політичних партій чи громадських організацій, які переслідують сепаратистські цілі; вплив зовнішнього фактору на посилення сепаратистських настроїв.

Слід зазначити, що під час дискусій щодо сепаратистських конфліктів все частіше можна спостерігати підміну понять та хибне трактування політичних конфліктів, які призводять до суперечностей між різними соціальними групами, зокрема між владою та суспільством, що спричиняє втрату осмислення перспективи майбутнього. Тому можна стверджувати, що сепаратизм впливає на кожну сферу суспільних відносин і може призвести до негативних наслідків як для регіону розповсюдження, так і для країни в цілому та її держав-партнерів.

Сучасна система міжнародних відносин є складною і багато в чому залежить від взаємопорозуміння. Актори системи пов'язані економічно та політично, і, незважаючи на всівигоди, які вони від цього отримують, те, як негативні події можуть вплинути на кожного з них, може стати тригером або причиною кризи, яку буде важковирішити. Хоча сепаратизм можна

розглядати більше як локальну загрозу, тобто сепаратистські рухи можуть надихнути сусідні країни в регіоні, якщо він наростатиме й поширюватиметься все далі й далі, він потенційно може призвести до кризи світового масштабу. Отже, перш ніж це потенційно стане тенденцією, профілактичні заходи слід інтегрувати якомога швидше, оскільки для їх розробки завжди потрібен час. Управління конфліктом, коли він уже загострився, можливо, але дуже ймовірно, що уникнути насильства буде важко.

Розробка підстав, платформ і механізмів, які б дозволяли шукати найбільш мирні шляхи розв'язання, має здійснюватися заздалегідь. Випадки сепаратистських настроїв не такі вже й рідкісні, і вони є навіть у розвинених країнах. Можна перерахувати безліч випадків, включаючи Каталонію, Шотландію, Кашмір, Гонконг тощо. Ці ситуації не слід залишати на самоті, оскільки вони не вирішуються самі по собі і можуть загостритися будь-коли. Вони можуть зрости чисельно, і до того, як цестанеться, слід створити більш розвинутий механізм мирного управління ними. Ці ситуації не слід залишати на самоті, оскільки вони не вирішуються самі по собі і можуть загостритися будь-коли.

Велике значення має недопущення зовнішнього стимулюючого впливу на сепаратистів. Законодавчі вимоги до громадських організацій, які отримують фінансову підтримку з-за кордону та займаються політичною діяльністю, реєструватися як іноземні агенти, не вирішують проблеми, оскільки це потребує комплексного підходу.

Як вже було показано, у переважній більшості наукових розвідок європейський сепаратизм розглядається у більш широкому контексті причин його виникнення та у фокусі підстав та наслідків діяльності сепаратистських рухів. Втім проблематика появи сепаратистських рухів за допомогою зовнішнього впливу зацікавленої країни, технології створення таких інституцій та специфіка їх руйнівної діяльності все ще залишається мало дослідженою. За для обґрунтування актуалізації розвідок даної проблематики

пропонуємо розглянути вплив Російської Федерації на розвиток процесів сепаратизму в країнах Європейського регіону.

Одним з головних завдань зовнішньої політики РФ є послаблення ЄС, витіснення США з ЄС, та утвердження РФ як домінуючої країни на Євразійському просторі («від Лісабона до Владивостоку»)¹. Як зазначають спостерігачі, вплив на ЄС з метою його фрагментації, а також політичної дестабілізації на території ЄС є одним із завдань зовнішньої політики РФ [244]. Потужним інструментом реалізації цієї політики виступає сепаратизм. Хоча російська правляча еліта заперечує свої цілі та вважає, що європейський сепаратизм є породженням політики самого ЄС. Приміром, В. Путін неодноразово наголошував, що «каталізатором сепаратистських рухів у Європі стало визнання незалежності Косово європейськими державами» [246].

Одним з найважливіших чинників російського сприяння сепаратистським процесам у Європі є перешкоджання розширенню НАТО. Це має відношення до Балканського регіону, де особливий інтерес для Росії становлять досі не врегульовані відносини між країнами та територіями (у тому числі невизнаними), які раніше входили до складу колишньої Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія. Росія надає активну підтримку політичним рухам по різні сторони конфліктів, так крім підтримки сербських радикалів, кремль активно підтримує чорногорські та боснійські політичні рухи, які діють в країні донині, а також опозиційні ультранаціоналістичні групи. Російські ЗМІ активно підтримують в інформаційному плані сербські націоналістичні групи в Чорногорії, також підтримку отримують і неурядові організації з проросійськими позиціями, такі, як «Рух за нейтралітет Чорногорії» і «Ні війні, ні НАТО». Підтримуючи як сербський, так і хорватський сепаратизм, Росія прагне повернути

¹Інформацію взято з відкритих джерел і використано у дослідницьких цілях. Режим доступу: Концепция внешней политики Российской Федерации. Утверждена Президентом Российской Федерации В. В. Путиным 12 февраля 2013 г. URL:https://mid.ru/brp_4.nsf/0/6d84ddededbf7da644257b160051bf7f/

«statusquo» на момент до укладання Дейтонських угод та «забезпечити етнічну фрагментацію всередині Балкан» [254].

За оцінками фахівців, «Кремль втручався до референдуму 2014 р. в Шотландії з приводу її незалежності» [212] шляхом розповсюдження у соціальних мережах сумнівних заяв на користь ідеї незалежності. Після виходу Сполученого Королівства з ЄС, РФ намагається створювати протиріччя в середині Великобританії з метою посилення протиріч всередині країни (зокрема, шотландці та ірландці були проти «Брекзїт»), з метою створення внутрішньої дестабілізації та послаблення центрального уряду.

Ще одним мотивом використання сепаратистських процесів на користь РФ, свідчить угода на поставку морепродуктів між РФ та Фарольськими островами, що дозволило останній обходити накладені на неї санкції, а РФ отримати збагачення.

«Медійна підтримка рухів та «альтернативних точок зору» є мало не основними засобами підтримки європейського сепаратизму. Зокрема, «Russia today» був одним з небагатьох каналів, який активно висвітлював ситуацію в Каталонії, а разом із каналом «Sputnik» став основним постачальником інформації у питаннях сепаратизму («Брекзїт», «Фрекзїт», «Грекзїт», «Катекзїт» тощо)» [231]. Завдяки цій медійній підтримці активно підігрівались сепаратистські настрої в Каталонії. І хоча частина експертів бачить поразку РФ в Каталонії, оскільки Мадриду вдалось врегулювати ситуацію та придушити сепаратистські настрої, однак загалом ситуація дала підстави Росії звинувачувати Європу у застосуванні подвійних стандартів [246], а отже, анексія Криму в очах російського суспільства виглядає ще більш природною та виправданою.

Щодо перспектив подальшого розгортання сепаратистських рухів в Європі, особливо за підтримки Росії, то існує декілька версій, які території стануть джерелом нестабільності. «Найбільш небезпечними з точки зору сепаратизму вважаються 9 регіонів у Європі: Країна Басків, Фландрія та Валлонія, Венеція та Ломбардія, Корсика, Шотландія, Баварія, Бретонія,

Сардинія та Південний Тироль, оскільки всі ці території прагнуть до незалежності» [257].

У східній частині ЄС точаться дискусії навколо Сілезії (дехто навіть згадує кашубів) у Польщі, угорців Секейського краю в Румунії та Словакії, моравців у Чеській Республіці, росіян у Латгалії, а також про історичний регіон Жемайтія у Литві [207]. Згідно останніх досліджень, не всі європейські території прагнуть незалежності, а лише збільшення автономії (таких приблизно 1/3 від усіх сепаратистських рухів Європи) [207; 257]. «Навіть Країна Басків, яка тривалий час вважалась найбільшим джерелом нестабільності в Іспанії, останнім часом тяжіє лише до розширення автономії, а не незалежності. За результатами останнього дослідження в ЄС стосовно питань безпеки, мешканці країн Європи взагалі не розглядають сепаратизм як загрозу. Натомість більше уваги приділяється саме тероризму, організованим злочинності та кібербезпеці. В аспекті територіальної цілісності європейці більше зосереджені на охороні зовнішніх кордонів ЄС, аніж на внутрішніх питаннях» [211].

Враховуючи переваги та втрати РФ у зв'язку з поширенням сепаратистських рухів у Європі, можна стверджувати, що для Росії є більш вигідним не стільки остаточний розпад ЄС, скільки створення зон нестабільності в Європі. Це дозволить їй створити точки тиску на ЄС загалом, що своєю чергою призведе до ряду геополітичних перемог у регіоні: від послаблення антиросійських санкцій до зруйнування єдності ЄС у зовнішній та безпековій політиці, в тому числі по відношенню до РФ та перешкоджання євроінтеграційних процесів сусідніх пострадянських країн, які входять у сфери інтересів Росії (наприклад, Україна, Молдова, Грузія). Наведені дані наочно доводять існування та використання технологій зовнішньо-інспірованого тиску, який може впливати як на природу самих сепаратистських процесів в країні, так і на градус їх посилення.

Отже факти свідчать, що «з проблемою сепаратизму в сучасних умовах стикаються практично всі держави, на території яких є анклав, що мають

етнічну, релігійну та культурну самобутність. Водночас прояви цих проблем і ступінь їх гостроти значно відрізняються в різних за рівнем розвитку регіонах світу. Відповідно, різні й методи та можливості протидії сепаратизму» [208].

РОЗДІЛ 2

ЕТАПИ, ІНСТРУМЕНТИ ТА МЕХАНІЗМИ ІНСПІРАЦІЇ СЕПАРАТИЗМУ В УКРАЇНІ

2.1. Витоки регіонального сепаратизму в Україні та чинники його розповсюдження.

Після розпаду СРСР у перші роки після здобуття незалежності прояви сепаратистських настроїв в Україні мали незначний та короткостроковий характер. Їх активізація спостерігалась, як правило, під час внутрішньо політичних криз та політичної та економічної нестабільності.

Дезінтеграційні процеси в Україні посилювалися у ключові моменти становлення державності, серед яких - проголошення незалежності в 1991 р., загострення «кримського питання» у 1994-1996 рр., політична криза 2004 року, яка спричинила демократичну Помаранчеву Революцію, Революція гідності 2013-2014 років, початок військової агресії РФ у 2014 р., повномасштабна агресія РФ у 2022 році. Але розвиток власне сепаратистських процесів відкритого характеру в Україні бере свій початок від подій 2004 - 2005 рр. Причому всі кризові ситуації, які виникали навколо сепаратистських зазіхань певних акторів, мали, на наш погляд, інспіровано-зовнішню природу.

Етнонаціональні відносини стали одним із слабких місць конфліктогенного потенціалу, який виникав та посилювався через інформаційну, політичну і фінансову підтримку зацікавлених у розхитуванні ситуації сторін. За даними Всеукраїнського перепису населення України 2001 року, «на території нашої країни проживало більше 130 національностей та народностей. До найбільш етнічних груп належать – росіяни (17,3%), білоруси (0,6%), молдовани (0,5%), кримські татари (0,5%), болгари (0,4%), румунці, угорці, поляки (0,3%), вірмени, татари, греки, євреї (0,2%), цигани, німці, азербайджанці, грузини, гагаузи (0,1%) та інші народності (0,4%). Чисельність українців становить 77,8%. В АР Крим за даними перепису 2001

року дві третини населення складали росіяни, а частка українців не перевищувала 25%. Найбільшими регіонами компактного проживання українців є західні та центральні області України, окрім Закарпатської та Черновецької областей. Тенденція на зменшення кількості проживаючих українців є тільки у Луганській, Донецькій та Одеській областях, де мешкає одна третина всіх росіян. Найкомпактнішими регіонами України, де мешкають росіяни, є Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Одеська, Харківська області та АР Крим» [27].

Зважаючи на такі особливості національної складової населення України в 2000-х роках, деякі дослідники попереджали про ризики та небезпеки для України. Зокрема, ще у 2009 р. В. Дівак акцентувала увагу на тому, що в окремих регіонах існують потенційні але латентні прояви сепаратизму. До таких регіонів вона відносила Автономну Республіку Крим, Закарпаття, Донбас, Північну Буковину. «Обґрунтування виникнення сепаратистських процесів у перелічених вище регіонах доводилось наявністю «регіональних ідей», історичних традицій, мовних діалектів, особливостей економічного розвитку, культурно-історичних факторів. За певних умов такі фактори могли сприяти процесам автономізації та секціонізму у державі» [40, с. 627]. Також до факторів можливої дезінтеграції В. Дівак відносила: «ігнорування Українською владою об'єктивної логіки розвитку історичних процесів в Україні та населення інтересів різних регіонів України; відсутність цілісного національного проекту розвитку, що змушує регіони формувати «власні» проекти розвитку; наявність соціально-економічних диспропорцій» [40, с. 627].

Згідно соціологічним дослідженням, проведеним фондом «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва» у 2013 році, значна частина населення (32%) вважала, що «між західними і східними регіонами України існують політичні суперечності, мовні та соціо-культурні відмінності, економічні диспропорції, що у перспективі можуть призвести до роз'єднання і створення своєї держави або ж входження до складу іншої. До такої думки

схилялись мешканці Донбасу (58%) та на Півдні (48%), найменше у Центрі (20%) та Заході (20%).» [170]. Якщо аналізувати наведені дані, позиція про можливі випадки сецесії чи іредентизму була притаманна мешканцям східних та південно-східних регіонів України, у яких проживає вагома частка етнічних росіян. Саме цей факт став ключовим у застосуванні маніпулятивних технологій по сприянню в підвищенні рівня сепаратистських настроїв серед місцевого населення.

В свою чергу голова Служби безпеки України Василь Грицак (2015-2019) у 2015 році заявив: «Ми локалізуємо терористів на території зони АТО, але у той же час, сепаратизм, керований Москвою, поширюється на інші регіони України. Можу сказати, що «горячими точками» можна назвати Одеський регіон, Харків, Запоріжжя, Херсонську і Миколаївську області. Ми фіксуємо прямі та не прямі контакти безпосередніх виконавців як з організаторами цих заходів на цих територіях, так із їхніми російськими господарями» [38].

У наведеному інтерв'ю Василь Грицак стверджує про зовнішній фактор впливу РФ на процеси розвитку сепаратизму в Україні. У той же час, як вже було відзначено вище, дослідниця В. Дівак говорить про фактори можливої дезінтеграції політичних процесів у регіонах України через відсутність цілісного національного проекту розвитку, що, на її думку, змушує регіони формувати «власні» проекти розвитку. Але якщо враховувати, що події 2014 - 2022 рр., які пов'язані з російською окупацією територій Луганської та Донецької областей, АР Крим, а також спробою реалізації політичними агентами РФ проектів під назвою «Одеська народна республіка», «Народна Рада Миколаєва», «Бесарабська Народна Республіка», проходили під гаслом «захист російськомовного населення в Україні», то можна стверджувати, що формування політичних проектів в цих регіонах проводилось не через ініціативу місцевого населення, а шляхом застосування технології зовнішньо-інспірованого сепаратизму.

В регіонах України, де набувають розвитку процеси сепаратизму, утворюється зона нестабільності, яка може призвести до радикалізації настроїв місцевого населення, що є одним з інструментів гібридної війни РФ проти України. Наведена тактика дестабілізації політичної ситуації через технологію зовнішньо-інспірованого сепаратизму знаходить своє підтвердження в словах начальника Генерального штабу ВС РФ генерала В. Герасимова, який у 2016 році під час проведення конференції у Академії воєнних наук заявив: «Досягнення політичних цілей з мінімальним збройним впливом на противника, який повинен вразити насамперед воєнний та економічний потенціал противника через інформаційно-психологічний тиск, активну підтримку внутрішньої опозиції, партизанські та диверсійні методи» [31].

Розглянемо найбільш уразливі, з точки зору потенціальних конфліктів на ґрунті сепаратизму, регіони України.

Одним з таких регіонів є українське Закарпаття. «Закарпатська область відрізнялася від решти території України особливим етнонаціональним складом населення» [195, с.106]. «У березні 1988 р. у краї проживали представники більше вісімдесяти національностей. Найчисельнішу групу становили українці – 77,8 %. Серед національних меншин виділимо також, угорську (13,7 %), російську (3,6 %), румунську (2,4 %) етнічну громади» [195, с.106]. «Через свої новостворені національно-культурні організації етнічні меншини розпочали експлуатувати етнічний чинник для пошуку впливу на прийняття політичних рішень [104, с. 234]. У таємній доповідній записці до ЦК КПУ «Про деякі тенденції в розвитку політичної обстановки в Закарпатській області» (1990 р.) перший секретар обкому партії Г. Бандровський наголошував на тому, що «розпочався прямий тиск на партійні і радянські органи шляхом скерування в офіційні інстанції, засоби масової інформації необ'єктивних даних про стан задоволення національно-культурних запитів угорського населення» [178, арк. 28]. Напружена етнонаціональна ситуація у краї пояснювалася тим, що «ряд офіційних осіб,

громадських організацій виявляли підвищений інтерес до діяльності Товариства угорської культури Закарпаття, давали йому моральну і матеріальну підтримку» [178, арк. 28]. Проте завдяки значній матеріальній підтримці угорських націоналістичних кіл, сепаратистські настрої та автономістські гасла серед угорської громади на Закарпатті набрали неабиякої популярності. Завдяки активній діяльності угорських національно-культурних товариств стало можливим звернення до республіканського керівництва з вимогою надати автономний статус Закарпатському краю. Декларація була опублікована місцевою пресою.

«Перші спроби оголосити автономію Закарпатської області здійснено 16 липня 1991 р. під час святкування національно-демократичними силами Закарпаття першої річниці Декларації про державний суверенітет УРСР. Запрошені місцевим осередком Української республіканської партії (УРП) та Руху відомі громадсько-політичні діячі із Галичини, що виступили з різким осудом сепаратистських ідей, були названі комуністичним силами «агресорами суверенного Закарпаття». Використовуючи сприятливий політичний момент, напередодні драматичних серпневих подій 1991 р., в обласній пресі з'явилася Декларація Угорського товариства, в якій у ультимативній формі вимагалось від республіканського керівництва автономного статусу для Закарпатського краю» [178, арк. 107].

«На референдумі 1 грудня 1991 р. частина населення Закарпаття все ж таки підтримала ідею «самоврядної адміністративної території», що призвело до посилення домагання обласною владою ширших сфер політико-економічного впливу в рамках автономістських прагнень. Згодом автономістська політика місцевих органів влади вилилася у вимогу вільної економічної зони, участі області в проекті Карпатського євро регіону тощо. Надалі автономістські гасла підтримували виключно русинські організації Закарпаття, зокрема створений у 1993 р. Тимчасовий уряд Підкарпатської Русі під керівництвом І. Туряниці та Підкарпатська республіканська партія. Закарпатська обласна рада, реагуючи на прохання та вимоги русинських

громадських організацій та форумів, тричі (востаннє у вересні 2006 р.) зверталася до центральних інституцій державної влади України з проханням внести до державного реєстру національність «русин». Цепитання і надалі обговорюється в обласних та загальноукраїнських засобах масової інформації, у середовищі місцевих політиків» [79, с. 219–228].

Загалом у літописі закарпатського русинського руху виразно прослідковуються два етапи: 1. Зародження (1945–1991 рр.); 2. Становлення (із 1991 р.). Наріжним каменем русизму залишалася теза про окремішність русинів Закарпаття від українців. Подібні івисновки русинами зроблено на основі особливостей багатовікового розвитку краю відрешти теренів України. Політичне русинство на Закарпатті стрімко розвивалося завдяки: тісними зв'язкам із ідейноспорідненими закордонними організаціями; сприятливій суспільно-політичній ситуації та відсутності перешкод у діяльності з боку силових структур; популярності серед частини місцевих угорців, румун, словаків сепаратистських ідей; активній роботі русинів щодо утвердженню в краї своїх ідеологічних переконань; централізованому фінансуванню та відсутності матеріальних проблем; недостатньому рівні національної свідомості українців Закарпаття; поліетнічному та полікультурному складу населення цього прикордонного регіону, який лише 1945 р. бувприєднаний до СРСР–УРСР.

На протязі 70–80-х років ХХ ст. була створена низка науково-дослідницьких центрів основним завданням яких полягало у обґрунтуванні відмінності прикарпатських русинів від українців. У 1978 р. американець українського походження, ідеолог русизму Пол Магочі створив у США Карпато-руський дослідницький центр. У 1980 р. постав «Карпаторуський етнологічний дослідницький центр США», створений для «об'єктивного висвітлення карпато-руської проблематики». Також створенні дослідницькі центри намагались створити наявність мовної еволюції мешканців Закарпаття, яке полягало у твердженні відтворення особливої підкарпатської мови. У статті І. Попа та М. Капраля «Мова підкарпаторуська»

стверджувалося, що вона належала до східнослов'янської групи мов і функціонувала поряд з російською, угорською, білоруською та іншими мовами. Основна відмінність, що відрізняла її від сучасної російської мови, стала наявність у ній «багатьох архаїчних мовних явищ» [93, с. 15].

В Україні, «русизм» не знайшов вагомої підтримки серед мешканців Закарпаття, проте певні положення ідеологів русинів активно підтримувались (зокрема про автономію краю) з боку окремих функціонерів місцевого обкому КПУ та низки національних меншин, вороже настроєних до українських національно-демократичних сил та перспективи незалежної України. Їх підтримка сприяла поширенню ідей русизму, що швидкими темпами із культурницької течії перетворювався у політичну. Після того, як Україна відновила свою незалежність в результаті розпаду СРСР, русинський рух, представники якого пропагували автономістські гасла, дещо занепав, зважаючи на наявність власної демократичної держави, що гарантувала всім етнічним групам однакові із титульною нацією права та демократичні свободи.

«У незалежній Україні, діяльність русинських організацій продовжує здійснюватися по двом напрямкам: культурно-освітньому і політичному. Головним завданням своєї діяльності ці організації вбачають у досягненні правового визнання русинської національності, яке повинно призвести до зміни адміністративного статусу Закарпаття у складі України через відродження Закарпатської республіки» [81, с. 30]. Народний депутат України, львівський комуніст О. Голуб зареєстрував у жовтні 2010 р. законопроект «Про русинів в Україні», у якому зазначалося: «Розглянувши чисельні звернення громадян, національно-культурних товариств та інших громадських об'єднань, висновки наукових досліджень стосовно реалізації права осіб, які ідентифікують себе русинами – окремою, спорідненою з українцями, групою слов'янства... вважати за необхідне при визначенні соціально-демографічного складу населення України виділяти осіб, які ідентифікують себе русинами, в окрему за національністю групу громадян

України» [15]. Втім дана ініціатива не знайшла підтримки більшості народних депутатів України.

На даний час в реєстрі громадських організацій Міністерства Юстиції України зареєстровані громадські організації, які займаються просуванням ідеології Русинства в Україні. Ось деякі з них: «Об'єднання русинів та слов'янського народу» (дата заснування - 20.04.2010); «Мукачівська молодіжна громадська організація товариство молодих русинів» (дата заснування – 30.08.2001); «Закарпатське обласне об'єднання «Крайове товариство подкарпатських русинів» (дата заснування - 31.10.2003).

«У квітні 2015 року депутати Закарпатської обласної ради підготували документ «Про звернення Закарпатської обласної ради щодо внесення змін до Конституції України та законів України з метою надання широких адміністративних і фінансових повноважень органам місцевого самоврядування». «Документ ґрунтувався на результатах обласного референдуму, який був проведений 1 грудня 1991 року, на якому 546 450 виборців або 78,6% віддали свої голоси за наділення Закарпатської області статусом автономії у складі України. Науковці та дослідники вважають, що загострення сепаратистського питання на Закарпатті використовується РФ за для дестабілізації внутрішньополітичних процесів в Україні» [118, с. 67].

Усі ці факти свідчать, що в умовах відсутності потужної політичної складової у процесах просування ідей автономізму серед мешканців Закарпаття, без зовнішньої фінансової, організаційної та інтелектуальної підтримки розвиток сепаратистського проекту русинства в регіоні був би значно слабкішим. А, значить, природа сепаратизму в Закарпатті носить зовнішньо-інспірований характер.

На матеріалі Закарпаття можна наочно продемонструвати ефективність реалізації такої практики зовнішньо-інспірованого сепаратизму, як видача іноземних паспортів мешканцям регіонів України, які, як правило, проживають у транскордонному просторі з іншими країнами. Упродовж 2010–2011 рр. декілька тисяч жителів Закарпаття отримали угорське

громадянство. 1 січня 2011 р. в Угорщині набув чинності закон, який полегшує угорцям-іноземцям отримати громадянство. «Скористатися цим законом можуть не тільки етнічні угорці, яких на Закарпатті проживає не менше 150 тисяч, але й представники інших національностей. Для отримання громадянства потрібно бути несудженим, базово знати угорську мову та мати угорське коріння або ж достатньо, щоб хтось із найближчих родичів народився на території Закарпаття до 1920 р., або у воєнний період (1938–1945)» [164].

Після окупації українських територій у 2014 році РФ також почала паспортизацію місцевого населення – мешканців ТОТ. З часів повномасштабної агресії 2022 р. дана практика набула примусового характеру.

В свою чергу, «представник МЗС України, надзвичайний та повноважний посланник, ініціатор тристоронньої міждержавної співпраці України, Румунії та Молдови Теофіл Рендюк у 2018 році заявив про те, що громадянам України видано вже близько 120 тисяч румунських паспортів» [169].

Слід зазначити, що на посилення процесів інспірування сепаратизму з боку Румунії, що відбуваються на території нашої держави, не одноразово наголошували українські політики, журналісти та громадські діячі. «Етнічні румуни компактно мешкають на території Закарпатської (2,6%), Одеської (5,2%) та Чернівецької областей (19,8%). Сепаратистські тенденції з боку Румунії полягають у політичному проекті під назвою «Велика Румунія». Сутність цього проекту полягає в тому, щоб об'єднати Румунію та Молдову в єдине ціле, а також приєднати до них ті регіони Західної України, де компактно проживає румунська етнічна меншина. Політична еліта Румунії неодноразово заявляла свої претензії на територію південно-західних районів Одеської області, які раніше були частиною Румунії. Такі гасла румунських політиків почали все частіше лунати після розпаду СРСР. Головним знаряддям політики радикальних політичних сил Румунії стало обласне

«Товариство румунської культури ім. М. Емінеску» (друкований орган – газета «Плай роминеск»), яке підтримує тісні взаємини з румунським товариством «За Бессарабію і Буковину», стратегічною метою якого є відродження «великої Румунії» в межах кордонів 1940 р., що означає зазіхання на територіальну цілісність незалежної України» [18, с. 72–73].

Екс-Президент Румунії Троян Бесеску неодноразово заявляв про несправедливе роз'єднання своєї держави. На його думку, 1940 року СРСР незаконно відібрав румунські землі, які увійшли до складу України. В свою чергу «Голова партії «Велика Румунія» депутат Європарламенту Корнелій Вадим Тудор в січні 2010 року заявив, що до складу України входить територія Північної Буковини, що входила 1918 по 1940 роки до складу Румунії, і фактично не виключив її повернення до складу своєї країни. Політик заявив, що Румунія була вимушена визнати незаконні і такі, що утворилися в результаті пакту Молотова—Ріббентропа кордони України під тиском міжнародних організацій. Проте більшість політичної еліти погодились з тим, що питання об'єднання навіть із Молдовою може серйозно розглядатися лише у разі створення там критичної маси румунів, які підтримують цей процес»[163]. «22 березня 2023 року член сенату Румунії Діана Шошоакє - внесла законопроект про зміни до закону Румунії від 1997 року, де закликала анексувати Чернівецьку область, Герцу, Буджак (Кагул, Болград, Ізмаїл), Марморощину та острів Зміїний» [39]. Проте офіційна влада Румунії спростувала наявність будь яких територіальних претензій до України.

Також слід зазначити, що між Україною та Румунією після 1991 року виникали територіальні суперечності, які вирішував суд ООН. «Так, 16 вересня 2004 року Румунія внесла позов проти України щодо делімітації морських кордонів виключної економічної зони та поділу континентального шельфу в Чорному морі. 3 лютого 2009 року суд оголосив рішення, яке встановлює морські кордони між державами та визначає виняткові економічні зони Румунії та України» [163].

Крім паспортизації, територіальних суперечок та заяв деяких політиків Румунії, в Україні були помічені випадки «м'якої сили», яка направлена на інтеграцію мешканців південно-західних районів Одеської області в Румунію. Екс-депутат Одеської обласної ради Вячеслав Страшилін в інтерв'ю електронному виданню РБК-Україна розповів про безкоштовні поїздки до Румунії - один з інструментів інтеграції мешканців Одеської області до Румунії: «Я брав участь в одній з таких поїздок, бо маю дружину молдаванку. Вони організовують ці екскурсії абсолютно безкоштовно, причому самі оформлюють візи. Мене обурило те, що навіть біля парламенту Румунії був напис «Бессарабія - це Румунія». Крім того, під час відвідування нами місцевої церкви вийшов священник і почав розповідати про те, що Бессарабія завжди була румунською територією» [51].

Також активізувалась і підтримка громадських організацій, які представляють та захищають права національних меншин в Одеській області. «У червні 2014 року в Ізмаїлі було проведено Форум румунської громади Південної Бессарабії, в рамках якого було порушено питання необхідності відтворення Ізмаїльської області, а також впровадження в регіоні програм навчання румунською мовою» [51]. «З 15 по 20 серпня 2016 року у с. Збоку Мурешулів, відбувся 14-й «Літній університет». У рамках роботи форуму були обговорені наступні питання: прав румунських меншин сусідніх країн та двосторонні відносини Румунії з країнами їх проживання – України, Болгарії, Сербії, Угорщини та Албанії; ситуація румунських шкіл навколо кордонів Румунії; румунське громадянство та фінансування румунських меншин навколо кордонів Румунії; Зміцнення ідентичності румунських громад у сусідніх країнах. Вплив прорумунських громадських організацій також має негативні наслідки, що сприяють розвитку сепаратизму на території України» [51].

Серед громадських організацій румун в Україні слід відмітити Буковинський незалежний центр актуальних досліджень, Християнсько-демократичний альянс румунів України, Національно-культурне товариство

ім. Міхая Емінеску, Соціально-культурне товариство імені Д. Кошбука. Буковинський незалежний центр актуальних досліджень. Останній займається вивченням проблем та становищем румунської «ірреденти» в регіоні та в масштабах усієї України. При цьому ці організації не здійснюють відкрито деструктивного впливу на політичну ситуацію в Україні. Сьогодні «агентами впливу» румунської «м'якої сили» у Північній Буковині також є «громадські організації, які підтримуються і фінансуються з зовні: «Румунська спільнота України», «Румунська культурна фундація», «Асоціація Румунів Буковини», рух «За Бесарабію та Буковину», «Герцаївський край». Діяльність цих організацій полягає у проведенні культурних, політичних, гуманітарних акцій» [152].

Серед радикальних румунських організацій, які беруть участь у підтримці деструктивних процесів на території України, слід виділити окремі випадки. У листопаді 2011 року у Чернівецькій області з'явилися на стінах будинків у місті Чернівці в районі залізничного вокзалу, таксопарку та були роздані листівки з написами румунською мовою «Тут Румунія» та «Буковина – це Румунія». На них було вказано лише інтернет-сайт румунського руху «Громадянська платформа «Акція-2012». «Громадянська платформа «Акція 2012» була створена за підтримки уряду Румунії. До неї входять 33 неурядові організації Румунії, Молдови, Італії, Швеції, США та Канади. Метою руху є відновлення «Великої Румунії» у межах 1918 – 1940 рр., у тому числі за рахунок територій Молдови та України (Одеської, Закарпатської та Чернівецької областей)» [142]. «9 листопада 2011 року керівник фракції партії Свобода у Чернівецькій обласній раді Назар Горук направив депутатське звернення до обласних управління Служби безпеки та Міністерства внутрішніх справ України з вимогою виявити замовників, виконавців та розповсюджувачів антиукраїнської агітаційної продукції з написами румунською мовою «Тут Румунія» та «Бесарабія - це Румунія», які невідомі особи поширили 8 листопада цього року у Чернівцях» [147]. Також радикальними настроями щодо сепаратистських прагнень виділяється

націоналістичний рух «Нові праві». Лідер цієї організації ТудорІонеску в інтерв'ю румунському виданню «NarosaNews», говорячи про сепаратистські рухи, поширені в Європі, заявив: «Крим – це російська земля, також як північ Буковини, південь Бессарабії, повіт Херца та Зміїний острів є румунськими землями, відчуженими під час вторинної війни. світової війни» [147].

Втім, на нашу думку, розпалюванням сепаратистських настроїв у прикордонному просторі Румунії та України може займатися й третя сторона. Так, 14 березня 2016 р. у Мукачеві нібито відбувся з'їзд «провідних русинських організацій». Тоді російське агентство ТАСС повідомило: «русини Закарпаття вимагали від Києва «визнання своєї національності та автономії краю через діалог із Києвом» [194]. «Влітку 2016 року ряд інформаційних видань, які входили до Українського медіа холдингу, розповсюдили фейкову інформацію про проведення зборів по створенню Асамблеї румунів Буковини. 2 квітня було зроблено інформаційне повідомлення про проведення зборів у Тарутинському районі Одеської області «для захисту болгар, гагаузів, молдован від свавілля українців» [194]. «В серпні 2016 року у низці ЗМІ, що мають відношення до групи Українського медіа холдингу, а також у проросійських виданнях, було опубліковано те саме фейкове повідомлення про нібито створення на з'їзді в Чернівцях так званої Асамблеї румунів Буковини» [194]. Як вже було відзначено, усі перелічені вище повідомлення, по-перше, виявились фейковими, а, по-друге, активно розповсюджувались у проросійських ЗМІ з метою інформаційного провокування сепаратистських конфліктів серед місцевого населення Одеської, Черновецької та Закарпатської областей.

Якщо узагальнити наведені дані та проаналізувати ризики інспірації регіонального сепаратизму з боку Румунії у прикордонному просторі України, то можна виділити окремі інспіративні технології, а саме: введення інституту «подвійного громадянства», діяльність громадських та політичних організацій по впровадженню сепаратистських наративів, деструктивний вплив ЗМІ.

Отже, на прикладі Закарпатського, Буковинського та Одеського регіонів можна стверджувати, що на етнополітичній карті сучасної України виділяються окремі регіони, які потребують створення чіткої та виваженої етнонаціональної політики в Україні, тому що через деструктивний вплив сусідніх держав етнонаціональних фактор може стати головним чинником в активізації сепаратистських настроїв у державі. Політизація етнічних меншин, конфліктний потенціал яких підтримується ззовні, має ризики до призволення політичної дезінтеграції в Україні. Тобто є нагальна необхідність у розробленні та впровадженні механізмів запобігання та протидії сепаратизму для забезпечення територіальної цілісності України.

Якщо процеси сепаратизму на Заході та Півдні країни можна розглядати як традиційні з джерелами походження та формами прояву, то у Луганській та Донецькій областях сепаратистський трек розвивався за іншим сценарієм.

З моменту розпаду Радянського Союзу та проголошення незалежності державотворчий процес та становлення демократії в Україні природно проходять через низку політичних криз, які не сприяють стабільному розвитку та роблять державу вразливою через постійний зовнішній вплив РФ, як спадкоємця СРСР. Україна намагається стати на стійкий шлях демократичного розвитку, що не влаштовує країну сусіда через створення низки ризиків демократизації політичних процесів у середині самій РФ. Все це зумовлює те, що «Україна є однією з небагатьох країн у Східній Європі, яка зіткнулася з величезними та негативними наслідками експорту «російського сепаратизму» у себе на території. Його наслідками для України є тимчасова втрата частини територій країни (АР Крим та частини Луганської, Донецької, Запорізької та Херсонської областей), а також збереження впливу політичних та громадських агентів впливу РФ на своїй території» [139, с. 23-28].

Потужним проросійським лобі в українському політичному просторі були регіональні еліти Південно – Східного регіону, які створювали там

сприятливі умови для поширення відцентрових, а подекуди і сепаратистських настроїв. Український науковець С. Римаренко, досліджуючи проблематику самовизначення націй, приходять до висновків, що «такі явища, як націоналізм, релігія, етнічність часто перетворюються в політичний інструмент, який використовується місцевими елітами при підтримці маргіналізованих мас населення. Узагалом, усі сепаратистські рухи мають своїх натхненників та організаторів, які вміло застосовують вищезазначені фактори у своїх інтересах, діючи у сприятливих для цього політичних, економічних та психологічних обставинах» [139, с. 23-28].

Але в контексті сьогодення, доповнюючи тези С. Римаренка, можна відзначити, що протиріччями між населенням, регіональними елітами та центральною владою в Україні на ґрунті націоналізму, релігії, етно-ідентичності, мови та (гео)політичних переконань, скористались перш за все зацікавлені країни, які мають неофіційні територіальні претензії до України. У випадку Південно-Східних регіонів України, такою країною є РФ, яка з моменту розпаду Радянського Союзу мріяла про відновлення імперії.

Відомо, що інтереси колишніх республіканських функціонерів центрального партійного апарату Комуністичної партії України, «червоних директорів», представників кримінального світу після розпаду СРСР були дуже тісно пов'язані з РФ та мали на меті встановлення контролю і фактичного привласнення ресурсів в окремих регіонах України.

Одним з потужних інструментів структурування політичного простору незалежної України в інтересах регіональних олігархічних груп стало партійне будівництво. Серед багатьох партійних проєктів, в діяльності яких спостерігається відчутний «російський слід», найбільш впливовими стали Комуністична партія України (КПУ) та Партія регіонів (ПР), електоральні історії яких почались ще в 1993 та 1997 рр. відповідно.

За твердженням лідерів Партії регіонів, їхня ідеологія – «це захист та відстоювання прав етнічних росіян і тих, хто розмовляє російською мовою в Україні» [80]. Надання російській мові статусу другої державної було одним

з ключових пунктів Передвиборчої програми Партії регіонів 2012 – 2017 рр. [120]. «Основний електорат Партії регіонів, виборча та фінансова бази партії були розташовані переважно на сході й південному сході України, де політична сила користувалася значною підтримкою населення. Найбільша підтримка партії серед виборців спостерігалася серед людей похилого віку, старших за 45 років» [241]. Колишній депутат Верховної Ради України та політичний експерт О. Доній відкрито визнає, що «неофіційною ідеологією Партії регіонів та її керівництва є російський націоналізм та українофобія» [46]. До цього додамо також і регіональну риторику, яка активно впроваджувалась у партійну пропаганду з подання російських політтехнологів та консультантів. Мова йде про поширення міфологем «Донбас, який годує Україну», «Донбас, який ніхто ніколи не ставив на коліна», хибне трактування та розповсюдження тез, які полягали у перебільшені ролі мешканців окремих регіонів у загальнонаціональному порядку денному тощо.

Втім цими двома партіями номенклатура російських агентів впливу у партійному середовищі України не вичерпується. Так, за ініціативою Служби Безпеки України у 2022 р. було проведено розслідування щодо діяльності проросійських політичних партій в Україні. «Ідеться передусім про демонстративну підтримку та популяризацію агресивної антиукраїнської політики росії як на рівні керівництва, так і звичайних членів цього партійного об'єднання» [15]. «У ході слідчо-оперативних дій було доведено, що діяльність представників проросійських політичних партій була направлена проти України, а саме представники цих партій брали безпосередню участь у встановленні режиму загарбників на захоплених рф територіях України, приймали участь в організації та проведенні на окупованих територіях псевдо референдумів. Під заборону потрапили наступні політичні партії: «Комуністична партія України», «Опозиційний блок», «Соціалісти», «Справедливості та розвитку», «Наші», «Держава», «Блок Володимира Сальдо», «Ліва опозиція», «Партія Шарія», «Союз лівих

сил», «Опозиційна платформа – за життя», «Прогресивна соціалістична партія України», «Русь Єдина», «Робітнича партія України «Марксистсько-Ленінська», «Щаслива Україна»» [15].

Проте крім внутрішньополітичних проектів, орієнтованих на РФ, в Україні активно втілювались сценарії зовнішнього політичного впливу з боку сусідньої держави, які інспірували штучні прояви сепаратизму з метою посилення процесів дезінтеграції та дестабілізації політичної ситуації в Україні.

Так, ще на початку 2000-х рр. політичне керівництво РФ запровадило кілька проектів, спрямованих на розвиток транскордонного співробітництва РФ та України. Мова йде про відомий проект «Єврорегіони». Його стратегічною ціллю було сприяння міжрегіональному прикордонному співробітництву та територіальній інтеграції регіонів РФ та України за допомогою проектних та інформаційних технологій. Загалом в Україні було реалізовано чотири проекти, спрямовані на транскордонну співпрацю з Росією – Єврорегіон «Донбас», Єврорегіон «Слобожанщина», Єврорегіон «Дніпро», Єврорегіон «Ярославна». Їх стратегічною метою було створення вільних економічних зон між прикордонними регіонами РФ та України. Наприклад, Єврорегіон «Донбас» об'єднував в економічну зону Ростовську область з боку РФ та Луганську і Донецьку області з боку України. Єврорегіон «Ярославна» за тим же принципом об'єднував Курську та Сумську області. В Єврорегіон «Слобожанщина» ввійшли Білгородська та Харківська області. Також до цього проекту були залучені і регіони з Республіки Білорусь. Так, Єврорегіон «Дніпро» планував утворити вільну економічну зону на базі Гомельської (РБ), Брянської (РФ) та Чернігівської (Україна) областей.

В рамках реалізації цих транскордонних проектів було виділено п'ять стратегічно важливих завдань українсько-російського транскордонного співробітництва, а саме: «активізація транскордонної наукової, виробничої кооперації та торгівлі шляхом зняття зайвих прикордонних та митних

бар'єрів; поліпшення транспортної та логістичної інфраструктури євро регіону для ефективного використання його транзитного становища; вироблення узгодженої екологічної політики; подолання соціальної асиметрії прикордоння, що відбивається насамперед на ринку праці; створення регіональної маркетингової інформаційної системи» [134].

В подальшому цілі проектів «євро регіональних» були збільшені для розвитку співробітництва у різних напрямках, як-то: «всебічний економічний розвиток; комунікації, транспорт та зв'язок; наука, нові технології, освіта; культура, спорт, розвиток побратимських зв'язків, святкування ювілейних та пам'ятних дат у нашій спільній історії; реалізація державної молодіжної політики; ліквідація надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру; сприяння розширенню контактів між жителями прикордонних територій, розвитку співробітництва між установами та організаціями, а також суб'єктами господарської діяльності; сприяння в рамках чинного законодавства Російської Федерації, Республіки Білорусь та України спрощенню прикордонних та митних процедур перетину кордону; покращення якості життя населення за допомогою, у тому числі розробки та реалізації заходів щодо збільшення зайнятості; розвиток регіональної економіки сторін шляхом покращення інфраструктури прикордонних районів» [140].

Управління проектами «Євро регіон» здійснювались наступним чином (на прикладі Євро регіону «Дніпро»): «Рада Прикордонного співтовариства євро регіону; Президія Співтовариства; Секретаріат Співтовариства; Координаційні бюро Секретаріату у Гомелі, Брянську та Чернігові; Ревізійна комісія; Робочі групи» [11].

Окремі завдання проектів «Євро регіон» полягали у «залученні місцевого населення до: розробки та реалізації соціально-економічних проектів та програм міжрегіонального співробітництва в умовах прикордонного регіону; наданні російсько-українським євро регіонам можливості обмінюватись інформацією між структурами прикордонного

співробітництва, органами регіональної влади та місцевого самоврядування, освітніми установами, населенням прикордонних територій та громадськими організаціями; інформування всіх учасників про основні тенденції розвитку міжрегіонального прикордонного співробітництва на території Російської Федерації, Республіки Білорусь та України» [140].

На прикладі практичних результатів діяльності проекту Єврорегіон «Ярославна» можна уявити, який вплив впроваджували ці проекти на місцеве населення, регіональні еліти та місцеву владу. Отже «результатами проекту Єврорегіон «Ярославна» вважають:

- «14 угод та протоколів про співробітництво на рівні міст та районів, 6 протоколів про встановлення побратимських зв'язків між сільськими радами Сумської та Курської областей» [50];
- «Угоди про співпрацю в освітній сфері між: Сумським державним університетом та Курським технічним університетом; Сумським державним університетом та Курським Південно-Західним університетом; Сумським національним аграрним університетом та Курською державною сільськогосподарською академією; Сумським державним педагогічним університетом імені О.С.Макаренка та Курським державним університетом; Глухівським національним державним педагогічним університетом імені О. Довженка та Курським державним університетом; Державним вищим навчальним закладом «Українська академія банківської справи Національного банку України» та Федеральною державною бюджетною освітньою установою вищої професійної освіти «Південно-Західний державний університет» [50];
- «Протокол про міжнародне співробітництво та обмін досвідом у сфері державної служби між управлінням державної служби Головного управління державної служби України в Сумській області та Комітетом державної служби та кадрової роботи адміністрації Курської області Російської Федерації» [50];

- «Угода про співпрацю у сфері зайнятості між Сумським обласним центром зайнятості України та Департаментом федеральної служби зайнятості по Курській області Російської Федерації» [50];
- «Меморандум про співпрацю між управлінням у справах сім'ї, дітей та молоді Сумської обласної державної адміністрації та комітетом у справах молоді та туризму Курської області Російської Федерації» [50];
- «Угода про довгострокове співробітництво у сфері освіти між управлінням освіти та науки Сумської обласної державної адміністрації та комітетом освіти та науки Адміністрації Курської області» [50];
- «Угода про співпрацю між головним управлінням агропромислового розвитку Сумської обласної державної адміністрації України, комітетом агропромислового комплексу Курської області Російської Федерації та комітетом харчової та переробної промисловості та продовольства Курської області Російської Федерації, у сфері агропромислового комплексу» [50];
- «Угода про взаємодію між головним управлінням економіки Сумської обласної державної адміністрації України, комітетом споживчого ринку, розвитку малого підприємництва та ліцензування Курської області Російської Федерації» [50];
- «Угода про співпрацю та спільну діяльність між Сумським обласним фондом підтримки підприємництва та Курською регіональною громадською організацією «Союз підприємців»» [50].

Масштаб інтеграційних процесів у Харківській області демонструє один з результатів проекту Єврорегіон «Слобожанщина». 29 червня 2011 р. у Москві в рамках проведення Днів України відбулось підписання установчих документів українсько-російського технопарку «Слобожанщина». Засновниками технопарку з української сторони стали ХНУ імені В. М. Каразіна, Харківський національний університет радіоелектроніки, Науковий

парк «ФЕД». З російської сторони засновником виступив Білгородський державний національний дослідницький університет. У найближчі плани спільного технопарку входило розгортання бізнес-інкубатора «Колиска геніїв» та створення Центру колективного доступу до високотехнологічного обладнання «Впровадження». Планувалось, що «діяльність українсько-російського технопарку «Слобожанщина» буде спрямована на трансфер технологій у таких сферах: авіація, верстатобудування, інноваційна мехатроніка; нові матеріали та нанотехнології; інформаційно-комунікаційні технології; біотехнології, біомедицина та фармація; ядерні технології в енергетиці та охороні здоров'я; енергозбереження та нові технології виробництва енергії; приладобудування; нові технології в агропромисловому комплексі» [168].

В 2011 році президент РФ В. Путін озвучив ідею створення Євразійського союзу як спадкоємця Митного союзу та Єдиного економічного простору – проектів економічної інтеграції країн СНД. Більш того, багато російських експертів наполягали на тому, що програма «Єврорегіон» як проект спільного транскордонного простору РФ та України може бути використана для створення інших державних союзів та «нових наднаціональних систем».

Аналізуючи наведені факти можна прийти до висновку, що РФ в партнерстві з місцевою елітою та політичним керівництвом прикордонних регіонів України здійснювала вплив, спрямований на інтеграцію межуючих регіонів України та РФ задля посилення дестабілізації політичної ситуації в Україні з подальшою анексією її окремих територій.

24 лютого 2015 року російська ліберальна «Нова газета» оприлюднила доволі цікаву інформацію під назвою *«Представляется правильным инициировать присоединение восточных областей Украины к России»*. Публікація містить аналітичний документ, який на думку авторів, є ні що інше, як методичні рекомендації з анексії окремих регіонів України Російською Федерацією. Зокрема, матеріал містить пряме посилання на

технологію використання проектів «Єврорегіон»: «Проте, як це не парадоксально це звучить, для російсько-українського інтеграційного процесу вже створено правову основу - систему російсько-українських єврорегіонів, що входять до Асоціації європейських прикордонних регіонів (яка, у свою чергу, є колективним членом Асамблеї європейських регіонів)»²

Слід зазначити, що в наведеній журналістами аналітичній довідці прямо прописаний алгоритм дій РФ щодо контролю українських прикордонних регіонів з використанням транскордонних проектів: «Росія, користуючись легітимними, з погляду Євросоюзу, правовими інструментами єврорегіонів, має домогтися укладання договорів про прикордонне та транскордонне співробітництво, а потім встановити прямі державно-договірні відносини з тими українськими територіями, де є стійкими проросійські електоральні симпатії»³.

Отже, враховуючи наведені факти, можна прийти до висновку, що одними з ключових механізмів просування сепаратизму у східних регіонах України стало впровадження єврорегіональних проектів, завдяки яким РФ намагалась створити стійкий фундамент інтеграційних процесів місцевого населення східних регіонів України до російського «життєвого простору» через соціально-економічну, політичну, культурну взаємодію. Провідну роль у формуванні такого інтеграційного простору відігравали також проросійські налаштовані політичні сили в Україні.

Слід зазначити, що крім «єврорегіональних» програм по транскордонному співробітництву на території України впроваджувались й інші проекти, під які створювались спеціальні інституції, які фінансувались Російською Федерацією.

²Інформацію взято з відкритих джерел і використано у дослідницьких цілях. Режим доступу: Липский А. Представляется правильным инициировать присоединение восточных областей Украины к России». Новая газета. 24.02.2015. URL:<https://novayagazeta.ru/articles/2015/02/24/63168-171-predstavlyaetsya-pravilnym-initsiirovat-prisoedinenie-vostochnyh-oblastey-ukrainy-k-rossii-187>

³Там само.

Основною інституцією, яка здійснювала практичні дії щодо реалізації інтеграційної стратегії РФ в Україні, був «Російський центр» - міжнародний культурний проект, що здійснюється російським державним фондом «Руський мир». Останній було створено указом Президента РФ від 21 червня 2007 року. Цілями Фонду є популяризація російської мови, що є національною надбанням Росії та важливим елементом російської та світової культури, розвитку міжкультурного діалогу та зміцнення взаєморозуміння між народами. Фонд «Руський мир» та «Російські центри» діють в інших країнах за підтримки дипломатичних установ РФ. Необхідно зазначити, що засновниками Фонду «Руський мир» є МЗС РФ та Міністерство освіти РФ. (У контексті нашого дослідження ще раз звертаємо увагу на те, що всі заходи, які здійснюються «Російським центром», фінансуються державним фондом РФ).

До березня 2014 року «Російські центри» в Україні були відкриті у 12 регіонах, зокрема у містах Одеса, Херсон, Миколаїв, Запоріжжя, Луганськ, Донецьк, Горлівка, Кривий Ріг, Харків, Дніпро тощо. В лютому 2014 року «Російський центр» мав відкритися у Полтаві, але цього не сталося, у зв'язку з подіями «Революції гідності».

«Російські центри», які були відкриті в містах України з 2008 по 2014 рр., здійснювали проектну діяльність, спрямовану на просування принципів «Руського мира» через стратегію «м'якої сили». Лівова частка заходів стосувалась роботи з молоддю, створення неурядових організацій для захисту російськомовного населення, виділення грантів на написання книг та проведення літературних форумів. Заходи проводилися з візитами послів та генеральних консулів РФ.

Для розуміння ідеологічного впливу на розвиток сепаратистських процесів в Україні через проведення заходів за організаційної підтримки «Російських центрів», слід більш детально дослідити ці заходи. Так, приміром, в жовтні 2010 року, в м. Одеса було проведено конференцію «Федералізація України: від розколу до єдності», яку організував Інститут

Країн СНД спільно з партією «Родина» - регіональним партійним проектом, який відкрито декларував проросійські преференції у внутрішній та зовнішній політиці України. В списку учасників конференції знаходимо таких знакових персоналій, як Володимир Корнілов (учасник інтернаціонального руху «Донбас»), Костянтин Затулін (на той момент перший заступник голови Комітету державної Думи РФ у справах країн СНД та зв'язків із співвітчизниками, директор інституту країн СНД) та ін.

12 жовтня 2010 року, в м. Ростов-на-Дону було проведено круглий стіл «Україна – Росія: протиріччя та перспективи розвитку», що відбувся в рамках II Південно-Російського політологічного конвенту.

19 грудня 2011 року проведена міжнародна конференція «Який Євразійський Союз нам потрібен?». Стейкхолдерами заходу стали представники Донецької та Ростовської областей. За результатами роботи конференції було сформульовано підсумкову резолюцію: виступити з пропозицією створення при Секретаріаті Єврорегіону «Донбас» Громадської Ради. 3 березня 2012 року у м. Донецьк відбувся пікет «Донбас за Євразійський Союз!». 11 березня 2012 року у м. Ростові-на-Дону відбувся круглий стіл «Україна та Донбас за Євразійський Союз». У листопаді 2012 року в м. Донецьк відбулася Міжнародна науково-практична конференція «Донбас у європейському проекті», організована громадською організацією «Донецька Республіка» в рамках громадського руху «Донбас за Євразійський Союз».

Події 2014 року, коли після перемоги «Революції гідності» РФ анексувала територію Автономної Республіки Крим, а також провела спецоперацію «*Русская весна*», результатом якої став військовий конфлікт на сході України та втрата Україною контролю над частинами територій Луганської та Донецької областей, продемонстрували роль неурядових організацій в поширенні ідей регіонального сепаратизму та у підготовці та реалізації організованих спецслужбами РФ спецоперацій.

З 2014 року розпочалась масштабна робота агресора по інтеграції тимчасово окупованих територій України до РФ. На підконтрольній території незаконних збройних формувань ЛНР та ДНР у м. Луганськ, Горлівка, Донецьк відновили свою роботу «Російські центри», основними задачами яких було: «реалізація проектів, спрямованих на інтеграцію мешканців окупованих територій до РФ через освіту, спорт, культуру та політику; здійснення оперативного переходу навчальних закладів окупованих територій на навчальні стандарти та програми РФ; популяризація та просування ідеології «Руського мира» для мешканців та молоді окупованих територій; реалізація суспільно-політичних проектів на окупованих територіях з метою залучення молодих людей, які проживають в окупації у політику РФ».

У рамках проектної діяльності «Російського центру» на окупованій території Луганської та Донецької областей реалізовувався проект під назвою «Інтеграційний комітет «Росія-Донбас», діяльність якого націлена на посилення процесів гуманітарної, соціальної, культурної інтеграції Російської Федерації та тимчасово окупованих територій України. Очолював цей «Інтеграційний комітет» депутат Держдуми РФ Дмитро Козенко. Слід зазначити, що реалізація подібних проектів РФ на тимчасово окупованих територіях України суперечила «Мінським домовленостям», процес перемовин яких повинен був призвести до врегулювання військового конфлікту на сході України. Починаючи з 2017 року, «інтеграційним комітетом Росія-Донбас», реалізується проект «Побратими Донбасу» спрямований на розвиток дружніх зв'язків щодо взаємодії та розширення так званих історико-культурного, патріотичного та соціально-економічного співробітництва. Пріоритетними напрямками двосторонньої співпраці було названо розвиток відносин у галузі культури, освіти та молодіжної політики. Дані заходи висвітлювалися у регіональних ЗМІ і подавалися пропагандою РФ на тимчасово окупованих територіях Луганської, Донецької областей та

АР Крим, як перші етапи об'єднання міст окупованих територій України та РФ.

У грудні 2020 року організація «Російський центр» у м. Донецьк анонсувала створення т.зв. доктрини «Російський Донбас». За грудень 2020 та січень 2021 року були проведені публічні заходи щодо обговорення даної доктрини у трудових колективах на ТОТ Луганської та Донецької областей, а фінальну її версію представили на форумі «Російський Донбас». Метою доктрини «Російський Донбас» стало формування ідеологічної прив'язки Луганської та Донецької областей до т.зв. «Руського мира». Розробником доктрини «Російський Донбас» є громадська організація «Ізборський клуб». Знаковою фігурою цієї організації є Олександр Дугін – власне ідеолог концепту «Руського мира». Доктрина «Російський Донбас» спрямована на розвиток ідеології «Руського мира» в Україні. Імплементація даних концепцій мала стати світоглядним фундаментом для проголошення анексії РФ тимчасово окупованих територій України. У 2021 році на тимчасово окупованій території України за підтримки «Російського центру» пройшла низка антиукраїнських форумів з залученням політиків РФ: «Росія-Донбас. Єдність пріоритетів»; «Єдність росіян: захист прав та свобод»; «Руський Донбас»; «Російське слово в сучасному світі»; «Захисники Росії. Зліт ветеранів». На заходах лунали агресивні лозунги, які вже тепер можна трактувати, як підготовку громадської думки росіян та українського населення ТОТ до військової агресії проти України.

Показовим у цьому ряду став форум «Руський Донбас», який проходив 31 січня 2021 року. Мета форуму полягала у всебічному обговоренні доктрини «Руський Донбас» та формуванні комплексу стратегічних та тактичних завдань з реалізації цієї доктрини у всій сферах життєдіяльності на тимчасово окупованій території України. Серед спікерів даного форуму виступали наступні громадські та політичні діячі РФ: Тетяна Беспалова - міністр культури РФ; Андрій Мінаєв – ректор Рязанського державного університету імені С.А. Єсеніна; Ольга Воронова – член громадської палати

РФ, член письменників журналістів РФ; Сергій Баранов – політичний діяч РФ, один з творців доктрини «Руський Донбас»; Андрій Козенко – депутат Державної Думи РФ; Казбек Тайсаєв – депутат Державної Думи РФ; Маргарита Симонян - ГлавредRussiaToday, головний пропагандист РФ; Сергій Бабурін – кандидат у президенти РФ (Вибори президента РФ 2018 року), громадський і політичний діяч РФ; Костянтин Затулін - депутат державної думи РФ, член парламентського комітету у справах СНД. Під час свого виступу на форумі Маргарита Симонян заявила: «Люди Донбасу хочуть мати можливість бути росіянами, ми зобов'язані забезпечити їм цю можливість. Люди Донбасу хочуть говорити російською мовою і ми зобов'язані дати їм таку можливість. Люди Донбасу хочуть жити у себе вдома і хочуть бути частиною батьківщини, і ми зобов'язані їм це забезпечити. Росія, матінка, забери Донбас додому». У свою чергу Сергій Бабурін заявив: «Давайте покінчимо з ілюзіями Мінських угод, російський Донбас - це російський Донбас» [130].

Позитивну оцінку розробці та прийняттю 28.01.2021 р. в м. Донецьк Доктрини «Руський Донбас» надало наукове співтовариство РФ, що виражалось у потоці статей, опублікованих у російських фахових виданнях. Так, у статті О.Б. Неменського «Самовизначення Донбасу та народження російської політики», яка вийшла друком 2021 р. у №1 наукового журналу «Питання націоналізму», зазначено: «Народні республіки проголошують себе спадкоємцями ідей Новоросії, як невід'ємної частини сучасної Росії майбутнього». У збірнику II Міжнародної науково-практичної конференції, яка проходила 15–16 грудня 2021 р. у м. Мінськ, опубліковані тези провідного наукового співробітника Дослідницького інституту світової економіки та міжнародних відносин А.Д. Гронського «Доктрина «Руський Донбас» і формування історичної політики невизнаних держав», в яких, зокрема, йдеться: «У Доктрині «Російський Донбас» великий обсяг займає історична довідка, яка підводить читача до природності російського вибору, зробленого народом». У щорічному виданні Російської Академії Наук

«Велика Євразія: розвиток, безпека, співпраця» (№6-1 за 2023 рік) у статті російських науковців Сальникова В. И., Макаровой Е. И., Проценко А. В., Руденко М. В. наголошено: «У продовж 8 років Донбас залишався bastіоном «Руського світу» на території колишньої України. Російський Донбас зберіг саму можливість для майбутнього звільнення своїх територій від Укронацистського режиму та колективного Заходу».

Якщо аналізувати наведені антиукраїнські тези та вислови у наукових виданнях РФ, то можна зробити висновок, що інспірація процесів сепаратизму в Україні через зовнішній вплив РФ відбувалась системно і поступово, та мала на меті не тільки дестабілізацію політичної ситуації в Україні, але й анексію окремих регіонів України.

Така думка підтверджується подальшою діяльністю організації «Російський центр» в Україні та на окупованих територіях. Вже 15-16 липня 2021 року у м. Донецьк на тимчасово окупованій території України відбувся «інтеграційний» форум «Росія-Донбас. Єдність пріоритетів». Його метою організатори проголосили: «обговорення ефективності реалізованих дій щодо інтеграції жителів ОРДЛО до РФ. Передвиборча агітація. Ідеологічна мобілізація активістів «суспільних рухів» НЗФ «ДНР» у протистоянні з Україною, посилення антиукраїнських настроїв у політичному порядку денному на тимчасово окупованій території України» [114]. Захід поводився у фарватері підготовки до виборів до Держдуми РФ. За тим самим сценарієм, що і на інших форумах, були також присутні громадські та політичні діячі з РФ, а саме: Богданов І.А. - заступник голови Костромської обласної думи, голова комітету з економічної та промислової політики та підприємництва; Водолацький В.П. - депутат Держдуми, член фракції «Єдина Росія»; Станкевич І.В. - герой Росії, депутат Держдуми, член комітету з аграрних питань; Володський А.А. – депутат законодавчого зборів Волгоградської обласної думи з освіти, науки, справ молоді, фізичної культури, спорту та туризму; Мірошніченко Д.М. - голова народної Ради НВФ «ЛНР»; Давидов Д.А. – голова Молодої гвардії політичної партії «Єдиної Росії». Під час

виступу на даному форумі депутат Держдуми РФ Дмитро Козенко заявив: «Для подальшої інтеграції з Росією доведеться ще багато зробити, але головного ми досягли - це фактичне визнання ДНР і ЛНР РФ. Певною мірою це зізнання виражено в указах президента РФ В.В. Путіна, адже саме його рішенням визнаються документи, видані громадянам Донбасу, а також спрощено процедуру набуття російського громадянства» [114]. В свою чергу Віктор Водолацький заявив: «Нас уже 611 тисяч, у мене бажання приїхати та вручити мільйонний паспорт є вже сьогодні. Я буду пропонувати своєму керівництву створити на території Донбасу центри інформаційної та правової підтримки громадян РФ, які проживають на території Донбасу, які допомагатимуть громадянам відпрацювати алгоритм дій незалежно від місця його проживання»[114].

Аналізуючи програми проросійських форумів та виступи доповідачів, можна прийти до висновку, що ці заходи, проведені на тимчасово окупованих територіях України Луганської та Донецької областей у 2021 році, були призвані до ідеологічної підготовки початку військової агресії РФ проти України. Це підтверджується агресивною риторикою спікерів форуму – представників російського політичного істеблішменту. Лейтмотивом їх виступів був призив до правлячого режиму РФ щодо приєднання окупованих частин Луганської та Донецької областей до РФ, формування нових державних союзів, розірвання Мінських угод.

Після кожного з проведених форумів антиукраїнські гасла спікерів методично поширювались на багатомільйонну аудиторію російських ЗМІ. Зазначимо також, що всі ці заходи були організовані «Російським центром», який є виконавчим партнером державного фонду «Руський мир».

Враховуючи усе вищенаведене вважаємо необхідним наголосити, що шукати причини посилення сепаратистських тенденцій в Україні виключно в неефективній державній політиці у сфері етнонаціональних відносин та питаннях забезпечення прав національних меншин є дещо помилковим. На

нашу думку, рушійним чинником розвитку сепаратизму в Україні став зовнішньополітичний вплив, саме його інспірація з боку РФ.

Як було доведено у п. 1.2. даної роботи, наукове співтовариство розглядає фактори виникнення сепаратизму у той чи іншій країні з точки зору історичного минулого та політичного сьогодення країни, використовуючи загальноприйняті критерії досліджень регіонів у яких відбуваються сепаратистські процеси, наприклад: «регіональне багатство; регіональна автономія; етнічна самобутність; групові навички; елітна вертикальна мобільність; знакові історичні ресурси; демонстраційні ефекти» [215]. Деякі вчені вважають, що найбагатші регіони будуть схильні до сепаратизму більше, чим економічно слабкі. Але якщо використовувати вище зазначені критерії до аналізу факторів виникнення сепаратизму в Україні, то у підсумку виявиться, що у Луганській та Донецькій областях не могло бути підстав до виникнення сепаратизму, оскільки політична, соціально-економічна ситуація у 2013-2014 рр. була такою, що не відповідала даним критеріям.

З цього можна зробити висновок, що науковці та експерти, які займаються аналізом політичних процесів в Україні та на пострадянському просторі роблять помилкові аналітичні дослідження, які ґрунтуються на загальноприйнятих критеріях оцінювання та дослідження вірогідності виникнення сепаратистських конфліктів. На нашу думку, джерела сепаратистських процесів в Україні слід шукати не у внутрішніх протиріччях, а у зовнішньому середовищі. Починаючи з 2014 року в Україні відбулись драматичні події, безпосередньо пов'язані з сепаратизмом, як-то анексія АР Крим, втрата контролю над частинами Луганської та Донецької областей, початок військового конфлікту на сході України, спроба політичних агентів впливу РФ реалізувати проекти, направлені на дестабілізацію політичної ситуації у Одеській області, а також повномасштабне військове вторгнення РФ та окупація частин територій Луганської, Донецької, Запорізької, Херсонської областей.

2.2. Сучасні практики інспірації сепаратизму: від «м'якої сили» до «агресивного впливу».

Арсенал російських практик інспірації сепаратизму в Україні охоплює широкий спектр механізмів та засобів: від «м'якої сили» до «агресивного впливу».

В цілому, у світовій зовнішньополітичній практиці політику «м'якої сили» прийнято розглядати у позитивному ключі. Термін «м'яка сила» (англ. *soft power* — можна перекласти як «м'яка сила», «м'яка влада», «м'яка міць») було введено у науковий обіг на початку 1990-х років колишнім заступником міністра оборони США з питань міжнародної безпеки, професором Гарвардського інституту державного управління імені Джона Ф. Кеннеді Джозефом Найєм у публікації «Покликання до лідерства: динамічна природа американської сили» («Bound to Lead: The Changing Nature of American Power») і в подальшому остаточно концептуалізовано у резонансній праці 2004 року «М'яка сила: засіб досягнення успіху у світовій політиці» («Soft Power: The Means to Success in World Politics PublicAffairs»).

Дана концепція була розвинена Джозефом Найєм для опису можливості отримати бажане через кооптацію (співробітництво) і привабливість на відміну від «твердої сили», тобто застосування примусових заходів або прямої оплати. «Країна може досягати бажаних для себе результатів у світовій політиці, тому що інші країни — захоплюючись її цінностями, наслідуючи її приклад, прагнучи до її рівня процвітання і відкритості — хочуть йти за нею», - писав американський політолог у своїй книзі «М'яка сила: засіб досягнення успіху у світовій політиці» [236, с.17].

Аргументуючи те, що метою будь-якого впливу є спонукання опонента до бажаної дії, Дж. Най розглядає три шляхи досягнення цієї мети: залякування «батоном», підкуп «пряником», або ж навернення опонентів до власних ідеалів і цінностей, аби вони за власним бажанням діяли так, як це було б вигідно суб'єкту впливу. Причому, на відміну від багатьох інших, Дж.

Най відносить «м'який «пряник» економічної вигоди до таких найжорсткіших типів впливу, як і «батіг» військового тиску» [236, с. 5].

Отже, за переконанням американського політолога, «м'яка сила» – це «здатність досягати бажаного шляхом приваблення та переконання інших до засвоєння ваших цілей. Вона відрізняється від жорсткої сили, здатності використовувати «батіг і пряник» економічних та військових важелів тиску, щоб примусити інших виконувати вашу волю. Обидва види сили є важливими, однак привабити набагато дешевше, ніж примусити» [236, с. 7].

Запроваджений Дж. Найєм концепт викликав гучний резонанс у експертних колах різних країн. Хоча буде справедливим зазначити, що феномен не насилля у політиці, як і техніки впливу на поведінку індивіда, групи, натовпу, методи ненасильницької обробки громадської думки відомі з глибокої давнини. Про них у різний час писали Лао-Цзи та Конфуцій, Н. Макіавеллі та французькі енциклопедисти, Г. Торо та М. Ганді, Т. Лірі та Р. Вілсон тощо.

І хоча Дж. Най не сформулював чогось принципово нового у питанні поповнення арсеналу ненасильницьких впливів на хід політичного процесу, його досягнення полягає в тому, що він зумів не тільки концентровано і ємно описати природу, роль і значення «м'якої влади», яка зіграла певну роль в «холодній війні», а й визначити її необмежені можливості у ХХІ столітті.

Необхідно підкреслити, що основу концепту «м'яка сила» складає поняття «сила». Намагання пояснити відносини між людьми з позиції сили існували стільки, скільки існує людство.

Актуальні тенденції світового розвитку сприяють виникненню нових параметрів сили, на які раніше не акцентували уваги. Дійсно, сучасна політична теорія та практика пропонує різні підходи стосовно дефініції «сили», але здебільшого під силою розуміють можливість сильнішого актора нав'язати свою волю більш слабкішим, з метою змінити характер відносин на свою користь.

Прихильники концепції політичного реалізму (Р. Гілпін, Д. Зінгер, Г. Кіссінджер, Г. Моргентау, Б. Рассет, А. Уолферс та ін.) намагаються зобразити силу як певну величину, яку можна обчислити. Критики реалізму вважають, що такі характеристики як культура, національна мораль чи якість дипломатії, в тому числі і державного керівництва, не можна врахувати достовірно, а обчислення будуть ґрунтуватися на суб'єктивних оцінках, а не на об'єктивних, математично обґрунтованих результатах.

Такої позиції додержується і Дж. Най та інші провідні американські політологи та економісти, які досліджують сутність «сили» вже в контексті структуралістського підходу. Вони вважають, що силу держави не можна вимірювати тільки військовою могутністю, адже вона постійно зміщується з однієї сфери в іншу, наприклад із військової сфери в економічну. Мова йде про так звану «структурну силу», під якою запропоновано розуміти здатність держав як міжнародних акторів забезпечити чотири соціальні потреби, які формують сучасну економіку:

- безпеку (враховуючи і оборонну могутність);
- знання;
- виробництво;
- фінанси.

Основна мета такої сили полягає у її здатності:

- проникати через кордони, які раніше служили гарантією безпеки та захищали національну валюту і національну економіку;
- здійснювати вплив не перебіг та результат міжнародних переговорів;
- визначати «правила гри» в певній галузі міжнародних відносин.

Таким чином, «структурну силу» можна тлумачити як «здатність визначати порядок речей, створювати рамки взаємодії держав, народів та корпоративних підприємств».

Відзначимо також, що сучасні глобалізаційні процеси впливають на появу нових дефініцій «сили»: розумна сила, агресивна сила, жорстка сила тощо.

Тим не менш, незалежно від обраної державою зовнішньополітичної стратегії та стилю міждержавної взаємодії у політичному просторі будь-яка з них й сьогодні базується на понятті «сили». Ця тенденція пояснюється тим, що кожна держава піклується про реалізацію власних національних інтересів та веде пошук якісно нових ресурсів впливу на інших акторів міжнародних відносин.

Яскравим прикладом цього і є розробка концепції «м'якої сили».

За Дж. Найєм, використання «м'якої сили» дозволяє державі створювати таке сприятливе міжнародне оточення, в якому держава – носій цієї сили зможе реалізовувати власні інтереси, не вдаючись до прямого, жорсткого силового впливу або до погроз. На думку вченого, особливість сучасної світової політики, закладена не лише і не стільки «у тому, чия армія зможе здобути перемогу, а в тому, чий сюжет виграє» [236, с. 19].

Методами впливу «м'якої сили» є добровільна участь іншої країни в основних заходах зовнішньої політики держави – об'єкту впливу, в його геополітичних проектах, прийняття спільних цілей та ілюзія досягнення загального результату, інтенсивні комунікативні потоки.

«М'яка сила» як явище проявлялася у різних формах ще від часів стародавніх цивілізацій. Вже у міжнародних системах Стародавнього світу встановлення гегемонії, хоча б і обмеженої географічно й функціонально, супроводжувалося поширенням цінностей, релігії, звичаїв потенційного гегемона.

У контексті застосування «м'якої сили» можна також розглядати поширення християнства, буддизму, мусульманства та інших релігій.

Елементи «м'якої сили» використовував і Олександр Македонський, набуваючи, з метою легітимації своєї влади на захоплених територіях. Його

експеримент із «цивілізаційним змішуванням» еллінів та персів став практичним підґрунтям формування етики та естетики еллінізму.

Військові походи й поширення власної ідеології йшли поруч із часів створення перших імперій у Східному Середземномор'ї X ст. до н. е., досягши кульмінації у політичній практиці Римської імперії, особливо на пізніх етапах її існування, коли дефіцит військової переваги компенсували спробами використати нову ідеологічну систему – християнство – в інтересах супердержави.

У Середньовіччі така практика зберіглася, надто у політиці Візантії, пізнього Арабського халіфату та, особливо, – Папського престолу.

Чим ближче до наших часів, тим, в цілому, більш витонченими та комплексними ставали спроби спиратися на «м'які» силові ресурси.

XIX століття – епоха націоналізму в Європі, та XX століття – століття боротьби ідеологій – засвідчили те, що, власне, без ціннісної, часом месіанської складової стати великою держава вже не може.

На початку п'ятдесятих років XX ст. відомий представник реалістської школи теорії міжнародних відносин Г. Моргентау стверджував, що «боротьба за владу на міжнародній арені ведеться сьогодні не тільки за військову перевагу і політичне домінування, але й, в певному розумінні, за розум людей».

Справжньою ареною вимірювання у «м'якій силі» стали баталії Холодної війни (1946 - 1991 рр.). У цей історичний період дві могутні світові держави СРСР і США ввели гонку озброєнь, нарощуючи свій військовий потенціал та ядерний потенціал. Втім, розуміючи, що ядерна війна однозначно буде останньою на Землі, для запровадження свого впливу на інші держави світу і СРСР, і США використовували й інший інструментарій у своєї зовнішньополітичної діяльності. Мова йде саме про «м'яку силу». І хоча батьківщиною цього концепту є США, Радянський Союз розробив досить широкий (і, як показує історія, ефективний) інструментарій її застосування.

Правонаступником практик «м'якої сили», апробованих в СРСР, стала сьогоднішня Російська Федерація, перед усім у політиці інспірації сепаратизму на теренах пострадянського простору.

Так, Радянський Союз у своїй зовнішньополітичній діяльності використовував механізми реалізації саме концепції «м'якої сили», просуваючи своїм партнерам по соціалістичному табору та розвиваючим країнам третього світу свої інтернаціональні цінності і переваги комуністичної ідеології. Безумовно, що за цим стояла економічна, військова та гуманітарна допомога, але прагнення «бути привабливим», «бути взірцем соціальної справедливості та високо духовності» розглядалось як запорука залучення цих країн у зону свого політичного впливу саме мирним шляхом і було реалізовано на рівні державної політики.

Кінець Холодної війни приніс важливі зміни як у системі міжнародних відносин, так і в житті кожної окремої країни. Перед усім ці зміни торкнулись політичної та військової динаміки. Біполярна міжнародна система вичерпала себе і світ змінився, перетворився на багатополарний, збалансований силовою системою. Все це призвело до зміни природи самої сили, роблячи «м'яку силу» більш дієвою, такою, що володіє великим потенціалом впливу.

У теперішній час, незважаючи на видиму прагматичність міжнародного порядку денного, який акцентований на використанні державами військової сили як пріоритетного засобу забезпечення власної національної безпеки, не можна не помічати посилення впливу «м'яких» інструментів дії на систему міжнародних відносин. Це підтверджують і події в Україні аж до початку повномасштабної агресії Росії 2022 р., коли на авансцену політики знов у повний зріст вийшла «жорстка сила».

В цілому слід зазначити, що «жорстка» та «м'яка» сила виключають одна одну. Як доводить приактика, використання м'якої сили не лише не виключає наявності у держави жорсткої сили, а навпаки, багато в чому

спирається на її економічну і військову потужність, які підвищують її статус і впливовість на міжнародній арені.

Жорстка сила також може справляти позитивний вплив на міжнародний авторитет держави і зміцнювати її м'яку силу, як, наприклад, у випадку використання економічного потенціалу для надання гуманітарної допомоги бідним країнам, а військового – для участі в миротворчих операціях. А може й навпаки, підривати довіру до цієї держави, а отже, і її міжнародний авторитет, наприклад, внаслідок нелегітимних дій на міжнародній арені.

Найбільш ефективним на сьогоднішній день вважається підхід, що передбачає збалансоване і взаємодоповнююче використання цих двох типів зовнішньополітичного впливу (так звана «розумна сила» – smart power), що дозволяє досягти синергетичного ефекту взаємопосилення.

Якщо під «жорсткою» силою Дж. Най має на увазі військову силу в сукупності з політичною, економічною і фінансовою потужністю, то «м'яку силу» він характеризує «м'якою» тріадою, до якої входять:

- «культура (що здатна викликати інтерес та зацікавленість в очах інших);
- політична ідеологія;(цінності держави є привабливими як всередині країни, так і за її межами);
- зовнішня політика та дипломатія («дії даної держави є легітимними та користуються моральним авторитетом серед інших держав)» [236, с. 11].

Таким чином умовно можна виокремити три тематичні підходи до визначення змісту «м'якої сили». Перший орієнтується на культурну політику, враховуючи освіту і спорт, другий – на цінності та ідеологію, а третій - на публічну дипломатію у широкому її розумінні. Іншими словами, «м'яка сила» ґрунтується на таких ресурсах, як культурно-ціннісна привабливість, привабливість національно-державної економічної моделі розвитку, привабливість політичної моделі.

«М'яка сила це змусити інших хотіти результатів, які ви хотіли б отримати». Проте це «не те ж саме, що дія або вплив... М'яка сила більше, ніж просто переконання, вмовляння або здатність зробити що небудь за допомогою аргументів, хоча все це є важливими елементами цієї сили. М'яка сила це також здатність приваблювати, і залучення часто веде до взаєморозуміння. Простіше кажучи, в поведінкових поняттях м'яка сила це приваблива сила»[236, с. 69].

Під останньою розуміють форму зовнішньополітичної стратегії держави, яка базується не на примусі або фінансових подачках, а на здатності досягати мети на зовнішньополітичній арені через переконання та залучення симпатій інших акторів. Не випадково, багато експертів відзначають, що у сучасну епоху інформаційних революцій фактор привабливості країни відіграє значно важливішу роль, аніж раніше.

Сутність «м'якої сили» як політичної практики полягає у використанні засобів масової комунікації, популярної та елітарної культури, освітніх послуг, наукових досягнень, сприятливого інвестиційного середовища, привабливих гуманітарних та політичних ідеалів для укріплення впливу держави та підвищення її авторитету на міжнародній арені.

«М'яка сила» передбачає, що просування державних та національних інтересів може здійснюватися на основі іміджевої симпатії та привабливості країни, яка формується на її цінностях та досягненнях в культурній та інтелектуальній сфері. Таким чином, через інструментарій політики «м'якої сили» держава забезпечує трансляцію цінностей іншим учасникам міждержавних відносин в інтересах власної міжнародної політики.

Разом з тим, можна стверджувати, що саме процеси глобалізації та розвиток новітніх інформаційних технологій зіграли ключову роль у формуванні сучасного контексту реалізації «м'якої сили» та вивели його на кардинально новий рівень. Саме розвиток інформаційних технологій, який зробив процес комунікації дешевшим, доступнішим та простішим, надав таких великих можливостей «м'яким» формам впливу.

На думку Дж. Ная, боротьба за «серце й розум» людей у глобальну інформаційну добу стає актуальною, як ніколи. «М'яка сила» постає з привабливості культури, політичних ідеалів і державної політики країни. Коли політика країни визнається легітимною, тоді й зміцнюється її здатність до м'якого впливу.

Не зважаючи на велику кількість досліджень «м'якої сили», досі не існує чіткої класифікації її інструментів.

Деякі країни, наприклад Китай, активно використовують фінансово-економічну допомогу іншим країнам у якості інструменту «м'якої сили», хоча Дж. Най такого виду інструмент відносив до поняття «підкупу пряником», і аж ніяк не до «м'якої сили» держави.

У зв'язку з цим, дослідивши та узагальнивши різні підходи науковців, можна виділити наступні інструменти, що використовуються для просування «м'якої сили». Це:

- фінансово-економічна допомога країнам;
- інвестування в інші країни;
- гуманітарна допомога та допомога у кризових ситуаціях;
- публічна та культурна дипломатія;
- віртуальна дипломатія;
- освітні програми та програми обміну й стажування;
- інформаційна політика держави тощо.

В цілому, на думку багатьох спостерігачів, і з цим не можна не погодитись, «м'яка сила» включає цілий комплекс інструментів взаємозалежності – динамізм економіки, соціальну згуртованість суспільства, його орієнтованість на сприйняття нової інформації, включення в систему міжнародних комунікацій, універсальність і привабливість культурних та ідеологічних цінностей певного суспільства і професіоналізм дипломатів тощо.

До вищенаведеного переліку також можна додати туризм, лояльну міграційну політику, роботу з національними діаспорами, організацію

масштабних спортивних змагань та бізнесових заходів, просування національних торгових марок та брендів, досягнень науки й техніки та багато іншого.

Окремої уваги заслуговують такі інструменти «м'якої сили» як публічна та культурна дипломатія, а також медіа або віртуальна дипломатія.

Одним із найбільш ефективних інструментів нарощування потенціалу «м'якої сили» Джозеф Най визначає саме публічну дипломатію. Метою публічної дипломатії, перш за все, є просування національних інтересів держави та забезпечення її національної безпеки шляхом вивчення урядами країн іноземної громадської думки, інформування зовнішньої аудиторії про власну політику та впливу на тих, хто дану думку формує.

Британський дослідник Марк Леонард в роботі «Дипломатія іншими засобами» («Diplomacy by Other Means») виділив найважливіші цілі публічної дипломатії в ХХІ ст. Всі вони пов'язані з розвитком культурної політики, а саме: з підвищенням обізнаності про країну; формуванням позитивних уявлень про країну і її цінності, забезпеченням розуміння ваших ідей і поглядів; залученням людей в країну для туризму і навчання, просуванням за кордоном її товарів; залученням іноземних інвестицій та політичних союзників.

Ці слова підтверджують, що культурна дипломатія є ключовим інструментом публічної дипломатії держави, оскільки саме через культуру народи окреслюють свою ідентичність та транслиують у світ свої цінності, духовні і естетичні ідеали. Відзначимо, що саме канали культурної дипломатії використовувались Російською Федерацією для просування сепаратистського треку в Україні, про що детально буде йти мова нижче.

Культурна дипломатія включає у себе обмін ідеями, інформацією, витворами мистецтва та іншими компонентами культури між державами та народами з метою укріплення взаємопорозуміння.

Як складова публічної дипломатії, яка, пристосовуючись до зростання потенціалу «м'якої сили» як чинника впливу держави на систему

міжнародних відносин, виконує такі завдання, як інформування зарубіжної громадськості про позицію держави та суспільства, здобуття зворотного зв'язку від зарубіжної громадськості, участь у виробленні зовнішньополітичної позиції держави з урахуванням думки зарубіжної громадськості», культурна дипломатія відповідає за завдання всебічного забезпечення культурної присутності країни у світі. А це, в свою чергу, сприятиме не тільки формуванню позитивного зовнішнього іміджу країни у світі, але й конструктивним змінам у внутрішньополітичному полі держави, розширенню співпраці між державами та народами, захисту національних інтересів, запобіганню конфліктів.

Чинниками, що визначають вектори культурної дипломатії держави є:

- пріоритети зовнішньої політики;
- прагнення сформуванню позитивний імідж;
- історія країни;
- ресурси і фінансування культурної політики;
- поширення і популярність державної мови країни в світі;
- комерційні інтереси держави.

Однак, перед усім культурна дипломатія – це шлях до укріплення взаєморозуміння народів і держав шляхом міжкультурного діалогу. Адже ключовим механізмом культурної дипломатії є обмін. Сферами, де відбувається такий обмін виступають:

- мистецтво, включаючи кіно, музику, живопис тощо.;
- виставки, які дають можливість продемонструвати численні об'єкти культури;
- освітні програми, зокрема, вивчення мов за кордоном;
- програми академічного та наукового обміну;
- література (створення бібліотек за кордоном та переклад популярних творів);
- трансляція новинних і культурних програм;
- релігія, включаючи міжрелігійний діалог;

- пропаганда ідей соціальної політики.

Як буде доведено нижче, у діяльності з інспірування сепаратизму в Україні, починаючи з 1990-х років, Російська Федерація робила ставку саме на культурну дипломатію.

Програми культурного обміну, покладені у основу культурної дипломатії, в ідеалі сприяють формуванню позитивного образу країни за кордоном за допомогою передачі культурних цінностей інших народів, а також здійснення процесу крос-культурних комунікацій. І це є вкрай важливим, оскільки розуміння можливе лише на основі визнання різноманітності.

Міжкультурний діалог, який формується в результат активної практики «м'якої сили» призваний сприяти будівництву справедливих, миролюбних і інклюзивних спільнот, які цінують культурне різноманіття і культивують повагу до прав людини. Адже формуючи загальні підвалини і сприятливі умови для постійного багатостороннього обміну між країнами, міжкультурний діалог може розрядити напруженість як в регіоні, так і за його межами, запобігти ескалації криз, сприяти національному примиренню та нівелювати намагання різноманітних, в тому числі й зовнішніх, політичних акторів радикалізувати настрої та розкачати політичну ситуацію як у окремих країнах, так і в світі в цілому.

Крім того, до використання культурних інструментів у міжнародному спілкуванні стимулює національні уряди глобалізація культури й засобів масової комунікації.

Ефективна культурна дипломатія неможлива без певної кількості і якості культурного матеріалу, яким вона оперує.

Основними ресурсами у виробництві культурного матеріалу на сьогодні володіють США, де знаходяться найбільші кіностудії, телестудії, музичні компанії, найпрестижніші університети, передові наукові інститути, спортивні академії тощо.

Потужним осередком культурного виробництва також виступає Європа (мистецтво, література, кіно, освіта, культурна спадщина, туризм, стиль життя тощо).

Країни, що розвиваються спроможні лідирувати в окремих сегментах світової культури, якщо цьому сприяють природні або історичні умови. Наприклад, індійський Боллівуд щорічно виробляє величезну кількість специфічних кінофільмів, вельми популярних у східних країнах, а Єгипет приваблює мільйони туристів пам'ятками стародавньої архітектури та морськими курортами.

Всій внесок у виробництво культурного продукту робить і Росія, продовжуючи експлуатувати колишні здобутки «великої рускої культури» XIX – початку XX століть та міф про «загадкову російську душу». Як буде показано далі, осередками впливу «м'якої сили руського миру» в східних та південних регіонах України стали університети, бібліотеки, театри, заклади освіти. А головними джерелами культурної пропаганди як інструменту інспірування сепаратистського треку – наративи класичної руської літератури.

Говорячи про інструменти ненасильницького впливу, які активно застосовувала Російська Федерація у практиках інспірації сепаратизму в Україні, слід нагадати і віртуальну дипломатію, роль якої значно зросла у зв'язку з глобалізаційними процесами, що спричинили бурхливий розвиток інформаційних технологій та засобів масової комунікації. Сутність віртуальної дипломатії полягає у використанні методів, технологій та інструментів «м'якого» ідеологічного впливу на громадськість інших країн шляхом ефективного використання інформаційно-комунікаційних технологій для реалізації цілей та стратегій держави.

Саме тому, враховуючи тенденції розвитку інформаційного простору, провідні держави світу наразі приділяють значну увагу створенню та функціонуванню соціальних мереж, а також представлення там як сторінок органів влади, так і сторінок окремих політиків та державних діячів.

Варто зазначити, що сучасні інформаційні технології не лише призвели до трансформації культурно-політичного та ідеологічного розвитку держав на міжнародному та внутрішньополітичному рівнях, безпрецедентного зростання ступеня відкритості дипломатично-інформаційних джерел, але й також до істотного розширення сфери інформаційної діяльності держав та її виходу у виміри світового та національного віртуально-інформаційного простору. У першому розділі даного дослідження вже йшлося про роботу по налагодженню широкомасштабної мережі російських електронній ЗМІ, спрямованих на західну аудиторію з метою просування ідеологічних та пропагандистських наративів.

Діяльність Російської Федерації у даному напрямку є яскравою ілюстрацією того, що до прихованих методів інформаційного впливу належать переважно спеціальні інформаційні операції, приховане фінансування певних громадських і політичних організацій, вплив на інформаційну політику лояльних ЗМІ тощо. Такі методи, як правило, мають цілі, що розбігаються з інтересами об'єкту впливу, а їх розпізнавання і здійснення контр-заходів перебувають у компетенції органів, що відповідають за інформаційну безпеку держави. Проте будь-яка необережна дія, наприклад, відверто пропагандистські заяви через ЗМІ або публічне викриття в поширенні дезінформації, може істотно підірвати довіру до цієї держави, а значить, і її репутацію як ключовий ресурс м'якої сили.

Щодо російської практики політики м'якої сили в цілому, то її сьогодення версія, задіяна у практиках інспірації сепаратизму на пострадянському просторі, почала формуватись вже під час першої президентської каденції В. Путіна.

Протягом 2000-х рр. у Росії було прийнято низку основоположних документів, які чітко визначили курс РФ на відновлення і зміцнення її позицій в межах геополітичного простору СНД, як зони її «привілейованих інтересів».

Пострадянські території (СНД) незмінно розглядаються як один із головних пріоритетів зовнішньої політики Росії у щорічних посланнях Президента Федеральним Зборам РФ. У Посланні 2001 р. підкреслювалося, що «РФ є ядром інтеграційних процесів у Співдружності», а у зверненні до депутатів Держдуми 2010 р. Д. Медведєв виокремив серед країн пострадянського простору, відносно яких Росія має великий потенціал у нарощуванні механізму «м'якого» впливу, Україну та Казахстан.

Можна визначити три основних вектори застосування інструментів «м'якої сили» у зовнішній політиці РФ у контексті розбудови її міждержавних зв'язків з Україною у довоєнний період:

- сфера інформаційних технологій, засоби масової комунікації (ЗМК);
- науково-культурні обміни;
- економічне співробітництво.

ЗМК стали потужним ресурсом, який використовувався в Україні для впливу Російської Федерації на громадську думку у період з 1990-х рр по 2004 р. Серед основних способів масової комунікації варто акцентувати увагу на ЗМІ (друкованих – преса, книги, плакати тощо, та електронних – радіо, телебачення, Інтернет) та на комунікації через партії та організації. До 2014 р. Україна була охоплена російським інформаційним простором, який являв собою нерівноцінну альтернативу ЗМІ європейських країн (наприклад, Європьюс) та світових виробників новин. Тривалий час перше місце за сукупним річним накладом в Україні утримували російськомовні газети та журнали: у середньому наклад газет майже у 2,5 рази більший, а журналів – у 8,5 рази – за україномовний. Десятиріччями значне місце на українському телебаченні посідали російські телеканали, серед яких особливо популярними були Перший канал, ТНТ, НТВ, СТС. Сприяли популяризації привабливого образу Росії також російськомовні сайти в мережі Інтернет.

Переломним з огляду на перегляд Москвою ієрархії зовнішньополітичних впливів в Україні у бік нарощування механізмів «м'якого» управління став 2004 рік, адже саме тоді Росія змушена була

враховувати політичну та інформаційно-комунікативну роль груп громадянського суспільства та неурядових організацій. Однак, непередумана тактика втручання Росії на підтримку В. Януковича у 2004 р. спричинила зворотній результат, тому РФ почала розробку конкурентної «контрреволюційної» ідеології, підтримуючи «свої» неурядові організації, за допомогою власних веб-технологій. За словами С. Маркова, одного з ідеологів партії «Єдина Росія», «РФ повинна повторити те, що Сполучені Штати роблять в Грузії та Україні. Ми повинні створити мозкові центри, організовувати круглі столи, конференції, підтримувати засоби масової інформації, міжособистісні обміни». Так, з 2004 р. Росією було створено низку організацій і проєктів для поширення її впливу закордоном, зокрема Українська філія Інституту країн СНД, «Руський світ», які фінансують політичні партії та неурядові організації проросійського спрямування в регіоні.

У науково-культурній сфері «м'яка сила» Росії у «близькому зарубіжжі» традиційно базується на демографічному, релігійному, мовному та інших факторах.

Через структури, що діють в рамках СНД, Росія активно сприяла зміцненню спільної гуманітарної бази на євразійському просторі. У кількох країнах було відкрито слов'янські університети, з 2006 р. розпочав роботу Форум творчої наукової інтелігенції держав-учасниць СНД, проходили регулярні Всесвітні конгреси російської преси. Теза про розширення «Руського світу» була закріплена в Концепції зовнішньої політики РФ, яка розглядає «багатомільйонну російську діаспору – Руський світ – як партнера, в тому числі у справі розширення і зміцнення простору російської мови та культури». При цьому РФ регулярно намагалася штучно загострити мовне питання у нашій країні, тим самим втручаючись у її внутрішні справи.

У вирішенні мовного питання проросійськими політичними силами та російськими публічними діячами завжди привносився політичний аспект, що

ставало причиною постійних конфліктів, особливо – в період виборчих кампаній в Україні.

Однією із головних складових «м'якої сили» держави є також економічна привабливість. Незважаючи на економічну кризу, яка вдарила по економіці РФ, для багатьох українців Росія продовжувала уособлювати в собі порівняно стабільну економічно розвинуту державу, яка на той час була основним постачальником енергоносіїв на український ринок та споживачем значної кількості українських товарів. РФ вміло використовувала свої економічні важелі, щоб утримувати політичний вплив, приділяючи особливу увагу інвестиціям у стратегічні галузі, такі як інфраструктура чи енергетика. Ще одним інструментом «м'якої сили» стали ініціативи РФ по створенню численних інтеграційних ініціатив (Митний союз (1995 р.), Єдиний економічний простір (2003 р.) тощо). Проте, залучити до них Україну виявилось справою досить складною.

Україна обрала самостійний шлях розвитку, зробила вибір на користь європейських цінностей, що підтвердити події Революції гідності. Тотальна поразка стратегії «м'якого впливу» в Україні змусила РФ у 2014 році перейти до застосування знарядь «жорсткої сили». Поряд з цим світова спільнота та самі українці фіксували послідовні зусилля Росії з метою дискредитувати непевне дотримання Україною демократії шляхом брутального спотворення фактів про її історію і культуру.

У цьому зв'язку варто наголосити: оскільки м'яка сила з'явилась як альтернатива твердій силовій політиці, вона більше до вподоби етично налаштованим вченим і політикам. Але м'яка сила це описова, а не нормативна концепція. Як і будь-яка форма сили, вона може використовуватись і в добрих, і в злих цілях. Отже, м'яка сила може бути використана з недобрими намірами і привести до жахливих наслідків, відрізняючись від твердої сили лише своїми засобами. Яскравою ілюстрацією цього є діяльність РФ по інспірації сепаратистських тенденцій в Україні.

Для того, щоб зрозуміти, як відбувається процес інспірації сепаратизму в Україні, потрібно дослідити діяльність організацій, яка спрямована на поширення ідей «Рух Росії» в інших країнах. Слід зазначити, що в РФ є декілька інституцій, які здійснюють подібну функцію.

Перш за все слід назвати Державний фонд «Руський мир», який створений у 2007 році згідно з указом Президента РФ В. Путіна від 12. 04. 2007 р. за №215.

Головними завданнями своєї діяльності даний фонд визначає :

«- сприяння поширенню об'єктивної інформації про сучасну Росію, російських співвітчизників та формуванню на цій основі сприятливої стосовно Росії суспільної думки;

- співробітництво з російськими, іноземними та міжнародними державними, громадськими, науковими, комерційними, некомерційними та благодійними організаціями, установами освіти та культури, іншими установами, організаціями та об'єднаннями, приватними особами у справі популяризації російської мови та культури;
- підтримка діяльності російських діаспор за кордоном щодо збереження їх культурної ідентичності та російської мови як засобу міжнаціонального спілкування, сприяння встановленню клімату міжнаціональної поваги та миру;
- сприяння експертному забезпеченню зовнішньої політики Росії;
- формування та підтримка наукових, експертних, освітніх та культурних каналів розвитку двосторонніх відносин з організаціями зарубіжних країн та міжнародними організаціями, що відповідають цілям Фонду;
- підтримка експорту вітчизняних освітніх послуг;
- підтримка розвитку міжнародних зв'язків міст-побратимів, російських регіонів, двосторонніх та багатосторонніх культурних та освітніх зв'язків російських та зарубіжних організацій та установ;

- сприяння експертним, науковим та освітнім обмінам, що відповідають цілям Фонду;
- підтримка зарубіжних російськомовних та російських засобів масової інформації та інформаційних ресурсів, орієнтованих на досягнення цілей Фонду;
- підтримка зусиль громадських організацій та державних установ щодо збереження рукописної спадщини Росії;
- взаємодія з Російською православною церквою та іншими конфесіями у справі просування російської мови та російської культури»⁴.

Також Указом Президента РФ у 2008 році було створено Федеральне агентство у справах Співдружності Незалежних Держав, співвітчизників, які проживають за кордоном, та міжнародного гуманітарного співробітництва (далі - Росспівробітництво). «Головними завданнями для себе Росспівробітництво виділяє:

- Просування російської освіти, науки та культури: Росспівробітництво активно просуває російську освіту та досягнення російської науки, співпрацює з освітніми установами країн-партнерів. Щорічно Російські будинки беруть участь у відборі іноземних студентів до російських вузів і працюють із випускниками, яких у всьому світі понад півмільйона.
- Зміцнення позицій російської мови: тисячі людей навчаються на курсах російської мови при Російських будинках у багатьох країнах світу. Агентство допомагає з мовною практикою, дає можливість здобути освіту російською мовою, займається підготовкою викладачів-русистів та російськомовних предметників.

⁴Інформацію взято з офіційного сайту Фонду «Русский мир» і використано у дослідницьких цілях. Режим доступу: URL: <https://russkiymir.ru/fund/>).

- Підтримка співвітчизників за кордоном: Росспівробітництво надає підтримку громадським об'єднанням співвітчизників за кордоном, сприяє їх добровільному переселенню до Росії.
- Молодіжні проекти: щороку Агентство запрошує до Росії близько 2000 осіб із різних країн – дітей співвітчизників та молодих спеціалістів. Для цього розроблені та діють програми «Доброго дня, Росія!» та «Нове покоління».
- Сприяння міжнародному розвитку: Росспівробітництво бере активну участь у програмах допомоги зарубіжним державам, сприяє російським миротворцям, організує підготовку волонтерів та кризових фахівців.
- Історико-меморіальна діяльність: агентство займається підтримкою і збереженням місць поховань, що мають за кордоном, що мають для Російської Федерації історико-меморіальне значення»⁵.

Росспівробітництво активно залучає до цієї роботи потенціал некомерційних організацій, об'єднань співвітчизників, у тому числі молодіжний та волонтерський рух. Але ключовими організаціями у справі розповсюдження ідеології «Руського миру» через інструменти «м'якої сили» були Державний фонд «Руський мир» та Росспівробітництво.

Згідно з висловами американського політолога Джозефа Ная, «мова та культура країни — це м'яка сила, яка відіграє ключову роль у міжнародних відносинах, впливаючи безпосередньо чи опосередковано на світову політику та ділові зв'язки» [236]. Проте наукові та політичні, інтелектуальні та навколокультурні кола РФ почали використовувати інструменти «м'якої сили» для інспірації сепаратизму шляхом створення передумов розповсюдження сепаратистських настроїв на території сусідньої Української держави.

⁵Інформацію взято з Офіційного сайту Федерального агентства у справах Співдружності Незалежних Держав, співвітчизників, які проживають за кордоном, та міжнародного гуманітарного співробітництва і використано у дослідницьких цілях. Режим доступу: URL: <https://rs.gov.ru/deyatelnost/>

Також важливу роль у просуванні ідей «Руського миру» у фокусі ідеології «російського імперіалізму» відіграє автономна некомерційна організація РФ - «Ізборський клуб», яка створена у вересні 2012 року в місті Ізборськ Псковської області. Ініціаторами клубу виступили відомі російські політики, інтелектуали та громадські діячі державно-патріотичної спрямованості. Членом цієї організації є Олександр Дугін – один із провідних ідеологів відродження та відбудови «російської імперії», ярий прихильник військової агресії РФ проти України.

Одними з головних задач своєї діяльності «Ізборський клуб» вважає:

- «створення та подання влади та суспільству Росії аналітичних доповідей, спрямованих на формування оновленої патріотично орієнтованої державної політики у всіх сферах національного життя»;
- «сприяння формуванню потужної політико-ідеологічної коаліції патріотів-державників, імперського фронту, що протистоїть маніпуляціям, що здійснюються в російській політиці закордонними центрами впливу та «п'ятою колоною» зсередини країни»;
- «формування нового порядку денного в російських медіа, завоювання інформаційних ніш, що об'єктивно виникають у зв'язку з ідейним і моральним занепадом ліберального співтовариства, що прагнув до останнього часу контролювати основні електронні, а також велику частку паперових та мережових ЗМІ федерального рівня»⁶.

Автономна некомерційна організація «Ізборський клуб» випускає однойменний журнал, який позиціонує себе як створювач вектору відбудови «російського імперіалізму». Так, у №2 журналу за 2013 рік у статті під назвою «Армія Росії: якщо завтра війна?» російський письменник та розробник концепції «П'ята імперія» Олександр Проханов відкрито декларує: «сучасна Росія — це усічена, позбавлена своїх околиць імперія. І

⁶Інформацію взято з Офіційного сайту «Ізборський клуб» і використано у дослідницьких цілях. Режим доступу: URL: <https://izborsk-club.ru/about>

сенса історичної творчості російського народу — відтворення імперського вектору, повернення до нашого простору насамперед України, Білорусії, Казахстану, євразійська інтеграція»⁷.

У №11-12 журналу «Ізборський клуб» за 2013 рік у програмній доповіді «Новий антикомінтернівський пакт» міститься наступна теза: «Саме Росія, яка об'єднала всі російських і руські землі після розпаду 1991 року і має стати країною-промінцем. Чому? Тому що така територія (РФ, Білорусія, Україна, Новоросія від Придністров'я до Прикаспію) не претендує на якісь захоплення та анексію. Вона самодостатня, забезпечена практично всіма ресурсами та дає поле діяльності своїм народам для тривалого внутрішнього облаштування»⁸.

У № 3 журналу «Ізборський клуб» за 2016 рік у статті під назвою «Що таке Руський світ?» міститься наступний вислів: «Коли ми говоримо про возз'єднання російського народу, мова йде про те, що мають возз'єднатися в єдиній державі три державні утворення: Україна, Білорусь та Росія. З Україною зараз, звісно, складніше. Ми говоримо про проблему, про трагедію України, але є очевидна користь у тому, що відбувається»⁹.

Вже після початку військової агресії РФ проти України у цьому ж виданні «Ізборського клубу» почали лунати більш радикальні та антиукраїнські вислови. Так у №6 за 2022 рік у авторському докладі Сергія Глазьева «Економіка Руської перемоги» наголошено: «З набранням чинності Угодою про асоціацію з ЄС Україна втратила суверенітет, підкорилася торговельно-економічній, зовнішній та оборонній політиці ЄС»¹⁰.

Також слід зазначити, що на сайті «Ізборського клубу» регулярно публікуються статті громадських діячів та науковців антиукраїнської спрямованості. Так, тільки за 2023 рік опубліковані такі статті, як:

⁷Інформацію взято з Офіційного сайту «Ізборський клуб» і використано у дослідницьких цілях. Режим доступу: URL: <https://izborsk-club.ru/>

⁸Там само.

⁹Там само.

¹⁰Там само.

«Терористична структура «Україна» та її спонсори» (автор Валерій Коровін); «Україна це не держава, а маркер» (автор - Олександр Дугін); «Україна – терористична квазідержава» (автор Дмитро Муза); «Україна – це реваншистський проект польської шляхти» (автор Олександр Дмитрієвський)¹¹ тощо.

З наведених прикладів можна побачити, як політичне та інтелектуальне середовище РФ на протязі останніх десятиліть намагалось видавати територіальні претензії до України під прикриттям тез щодо «захисту російськомовного населення», «історичної справедливості» та іншими хибними ствердженнями, і паралельно з цим впроваджували ідеологію «Руського миру», яка за їх баченням полягає у розширенні кордонів РФ через поглинання частин територій країн, які входили до колишнього СРСР.

Аналіз активностей «Ізборського клубу» та його публіцистики доводить, що РФ мала прагнення до приєднання частин територій України ще до початку першого етапу військової агресії РФ проти України 2014 року. А після повномасштабного вторгнення 2022 р. діячи «Ізборського клубу» всіляко виправдовували дії політичного керівництва РФ та активно просували антиукраїнські гасла. Діяльність

«Ізборського клубу» спрямована на виробництво псевдоідеологій, які ґрунтуються на виправданні та легітимації ідеї приєднання до РФ частин територій інших держав, де переважна кількість мешканців говорить російською (Україна, Молдова, Казахстан). Далі ці ідеології експортуються в інші країни для створення політичних суперечностей між російськомовними регіонами та центральною владою і як один з рецептів вирішення конфліктів пропонується створити автономію або провести процес сецесізації з подальшою підтримкою тих регіональних еліт, які погодились на співпрацю з зацікавленою країною.

¹¹Інформацію взято з Офіційного сайту «Ізборський клуб» і використано у дослідницьких цілях. Режим доступу: URL: <https://izborsk-club.ru/>

Але слід звернути увагу на те, що псевдоідеології, як знаряддя просування ідей сепаратизму в пострадянських країнах, були підготовлені ще у 2007-2009 рр. І саме у цей час були створені фонд «Руський мир», «Росспівробітництво» та інші організації, які фактично займались експортуванням інспірованого сепаратизму в країни колишнього СРСР.

Величезну роль у створенні та поширенні псевдоідей сепаратизму, окрім «Ізборського клубу», агентства «Руський мир» та організації «Росспівробітництво», відігравала автономна некомерційна організація «Інститут країн СНД». Метою діяльності цієї організації є вивчення пострадянського простору, науково-аналітичний та суспільно-політичний супровід зовнішньополітичної діяльності Російської Федерації у ближньому зарубіжжі, а також російської діаспоральної політики, моніторинг та прогнозування внутрішньої та зовнішньої політики колишніх союзних республік, аналіз моделей економічної, політичної, військової та культурної інтеграції на пострадянському просторі. Велике значення Інститут приділяє збору та опрацюванню інформації про становище співвітчизників у ближньому зарубіжжі, зміцненню зв'язків із російською діаспорою за кордоном ¹².

Крім аналітичної діяльності та збору інформації про політичні процеси в пострадянських країнах «Інститут країн СНД» займався ще організацією просвітньо-політичних заходів. Під час їх проведення просувались псевдоідеї сепаратизму та активно поширювались антиукраїнські наративи.

Так, 12 квітня 2012 року у м. Москва був проведений круглий стіл: «Нова політична дійсність: передумови та перспективи Росії та України». Під час виступу на цьому круглому столі керівник відділу України «Інституту країн СНД» Кирило Фролов оперував термінами «Малоросія» та «Новоросія» відносно до східних та південних регіонів України відповідно. 18 липня 2012 року у м. Дніпро «Інститутом країн СНД» було організовано конференцію

¹²Інформацію взято з Офіційного сайту «Інституту країн СНД» і використано у дослідницьких цілях. Режим доступу: URL: <https://i-sng.ru/>

під назвою: «Шлях на користь. До 225-річчя Великої подорожі Катерини II до Новоросії та Криму». 16 жовтня 2010 року в м. Одеса «Інститутом країн СНД» була проведена конференція на тему: «Федералізація України: від розколу до єдності».

Неодноразово сайт «Інституту країн СНД» поширював інформацію, спрямовану на хибне трактування політичних процесів сьогодення та викривлення історичних процесів минулого з метою посилення сепаратистських настроїв на території південно-східних регіонів України і АР Крим. Так 8 липня 2007 року на сайті «Інституту країн СНД» за авторством Костянтина Затуліна - діючого депутата Держдуми РФ та очільника «Інституту країн СНД», вийшла стаття під назвою: «Чому Крим хоче додому?», в тексті якої наведений наступний вислів: «Крим як ніколи хоче додому. У ту Росію, яку він, можливо, погано собі уявляє, в якій він ніколи не жив, але яка здається йому ближчою і зрозумілішою, ніж несповідні шляхи українських політиків, що заплуталися»¹³.

Саме Костянтин Затулін є однією з ключових фігур, відповідальних за створення сепаратистських рухів на пострадянському просторі і зокрема в Україні. За активну антиукраїнську діяльність у 2006 році він був об'явлений персоною нон-грата із заборonoю в'їзду на територію України. За словами прес-секретаря Служби безпеки України Марини Остапенко, в'їзд Затуліну було заборонено на користь національної безпеки: «Його діяльність створює умови для здійснення протиправних проявів, пов'язаних з зазіханням на територіальну цілісність та недоторканість України та розпалюванням міжнаціональної ворожнечі» [17].

15 жовтня 2008 року Служба Безпеки України виступила з ініціативою по забороні українського філіалу «Інституту країн СНД», мотивуючи своє рішення антиукраїнською діяльністю організації [146]. Проте, К. Затулін

¹³Інформацію взято з Офіційного сайту «Інституту країн СНД» «і використано у дослідницьких цілях. Режим доступу: URL: <https://i-sng.ru/publikacii/pochemu-krym-hochet-domoy/>

домігся зняття заборони на в'їзд в Україну, але після нетривалого часу спецслужби України знову заборонили його в'їзд на територію країни [53].

Після перемоги Віктора Януковича на президентських виборах 2010 р. в Україні відчутно активізували свою діяльність проросійські громадські організації, а також була знята заборона в'їзду в Україну політичних діячів РФ, в тому числі і К. Затуліна, про що свідчить його візит в Україну та Молдову 31 січня 2012 року. «Під час першого етапу військової агресії РФ проти України у 2014 році, ЗМІ поширили аудіозапис, на якому К. Затулін спілкувався з С. Глазєвим, на той час радником Путіна, і фактично постачав йому контакти проросійських активістів у Харкові та Одесі з метою захоплення будівель обласних рад» [52].

Робота організації «Інституту країн СНД» наочно демонструє, як під прикриттям аналітичної та просвітньо-політичної діяльності йшла стратегічна підготовка та тактична організація повалення конституційного строю сусідньої країни. Зокрема алгоритм розповсюдження інспірованого сепаратизму містив проведення освітніх заходів, системну публікацію антиукраїнських тез та статей в електронних ЗМІ, створення політичних протиріч в середині країни, розпалювання протестної діяльності та координація по захопленню адміністративних будівель.

Але ще раз наголосимо, що усе починалось з аналітичних доповідей та есе і проведення конференцій та круглих столів на політичну та історичну тематику. А завершилось відкритими призовами до окупації Одеси і Харкова після початку повномасштабної військової агресії РФ проти України 2022 р. Приміром, військовий експерт Інституту країн СНД В. Евсеєв наголошує: «Можливо, на звільнення Харкова знадобиться щонайменше два місяці. Скільки знадобиться часу на Одесу, ми теж не знаємо. Але після звільнення Донбасу саме ці дві реперні точки визначатимуть ситуацію на полі бою. Це не означає, що не потрібно звільняти Запоріжжя та Миколаїв. Але завдання з Харковом та Одесою треба вирішити до зими. Зараз за всіх наших успіхів корінного перелому поки що немає. Є тенденція. І лише Одеса та Харків

дозволять зламати ситуацію остаточно. Лише після цього ми зможемо говорити про нашу перемогу та зможемо вимагати капітуляції України»¹⁴.

Практики інспірованого сепаратизму також активно впроваджувались на території України і фондом «Руський мир». Починаючи зі свого відкриття ця організація реалізовувала на території України під прикриттям проведення культурно-просвітницьких та політико-освітніх заходів цілеспрямовану програму, націлену на прискорену інтеграцію мешканців південно-східних регіонів України до цивілізаційного простору «*рускаго міра*».

У звітах фонду «Руський мир» за 2012 рік містяться дані про проведену діяльність в Україні: «Акції «Символи Російського світу» – урочисті заходи біля пам'ятників і знаменних місць російської історії – відбулися у Севастополі, Миколаєві, Луганську.

7 травня 2012 р. відбулося відкриття Російського центру у Херсонському державному університеті. На урочистому заході були присутні мер Херсона В. Сальдо, ректор Херсонського державного університету О. Ходосовцев, представники виконавчого комітету Херсонської міської ради, херсонської обласної державної адміністрації, Генерального консульства Російської Федерації в Одесі, співробітники, викладачі, студенти вузу, а також представники друкованих та електронних ЗМІ.

10 липня 2012 р. відбулося відкриття Російського центру у Миколаївському академічному художньому російському драматичному театрі.

16 серпня 2012 р. у місті Севастополь у Морській бібліотеці імені адмірала М.П. Лазарєва був відкритий Російський центр.

6 грудня 2012 р. в Одеському національному університеті ім. І.І. Мечникова відкрився Російський центр.

¹⁴Інформцію взято з сайту ІА Реаліст і використано у дослідницьких цілях. Режим доступу: Освобождение Одессы и Харькова приблизит завершение украинского кризиса: военный эксперт. *ІА Реаліст*. 26. 07. 2022 URL: <https://realtribune.ru/osvobozhdenie-odessy-i-harkova-priblizit-zavershenie-ukrainskogo-krizisa-voennyj-ekspert/>

15 грудня 2012 р. Російський центр у Харкові спільно з «Народно-українською академією» та за сприяння департаменту освіти Харківської міської ради організував відкритий міський турнір старшокласників «Росія – Україна: прикордонне співробітництво».

У цьому звіті міститься також цінна інформація щодо загальної кількості, динаміки створення та географії розташування Російських центрів, які працювали на території України станом на 2012 р.

- 2009 рік: - м. Луганськ – Луганська обласна універсальна бібліотека;
- 2010 рік: - м. Київ – Київський національний університет
ім.Т.Г.Тараса Шевченка;
 м. Донецьк - Донецька наукова бібліотека ім. Н.К.
Крупської;
 м. Рівне – Рівненський державний гуманітарний
університет;
- м. Дніпро - Дніпропетровська обласна універсальна
наукова бібліотека;
- 2011 рік: - м. Сімферополь - Кримський республіканський заклад
«Універсальна наукова бібліотека ім. І Я. Франка»;
- 2012 рік - м. Херсон - Херсонський державний університет;
- м. Миколаїв - Миколаївський академічний художній
російський драматичний театр;
- м. Севастополь - Морська бібліотека ім. адмірала М.П.
Лазарева Севастопольського ДОФ Чорноморського
флоту;
- м. Одеса - Одеський національний університет ім. І.І.
Мечнікова ¹⁵.

¹⁵Інформацію взято з офіційного сайту Фонду «Руській світ» і використано у дослідницьких цілях. Режим доступу: Отчет Фонда «Русский мир» за 2012 г. URL: https://ruskiymir.ru/export/sites/default/ruskiymir/ru/fund/docs/Report_2012.pdf

На базі широкої мережі регіональних центрів «Руського миру» в Україні у 2013 році було проведено багато комунікативних заходів з популяризації російської культури, історії, цінностей та способу життя.

«23 лютого 2013 р. у Центрі російської культури та літератури Луганської обласної бібліотеки ім. М. Горького відбувся літературний вечір «Екологія душі та природи», присвячений 140-річчю від дня народження видатного російського письменника Михайла Михайловича Пришвіна.

26 лютого 2013 р. у Центрі російської культури та літератури Луганської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. Горького відбулася презентація дискусійного клубу. Ініціаторами створення клубу виступили студенти та аспіранти філософського факультету Східноукраїнського національного університету ім. В.І. Даля. Перше засідання «Ток-шоу без телекамер» було присвячене темі «Освіта ХХІ сторіччя. Проблеми та перспективи».

З 24 квітня по 9 травня 2013 р. у Харкові Центром російської культури Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» за підтримки фонду «Руський мир» проведено патріотичну акцію «Георгіївська стрічка: я пам'ятаю, я пишаюся». «Фонд уже четвертий рік підтримує проведення цієї значущої акції в Академії».

Влітку 2013 року відкрив роботу Університет педагогічних знань. Зусиллями двох журналів — «Російська словесність у школах України» та «Російська школа» — було розроблено та запущено проект, пов'язаний із підвищенням кваліфікації вчителів. На базі відпочинку у селищі Затока, під Одесою, протягом трьох днів провідні фахівці з російської мови та літератури з Києва, Одеси, Севастополя, Херсона та Донецька проводили заняття з вчителями російської словесності з більшості регіонів України. Під час занять та неформального спілкування слухачі ознайомилися з особливостями нових навчальних програм.

8 червня 2013 р. у Російському центрі Донецької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Н.К. Крупської відбувся круглий стіл «Російська монархія: історія, теорія, доля», присвячений 400-річчю будинку Романових та 130-річчю від дня народження Івана Олександровича Ільїна, російського філософа, письменника, публіциста.

23 серпня 2013 р. у рамках обласних урочистих заходів, присвячених 70-річчю звільнення Харкова від німецько-фашистських загарбників, у Центрі російської культури відбулася зустріч керівників організацій російських співвітчизників Харківської області з керівником Росспівробітництва К. Косачовим, керівником представництва Росспівробітництва в Україні К. Воробйовим, генеральним консулом Російської Федерації в Харкові С. Семеновим та директором програм із СНД фонду «Руський мир» В. Железновим. На зустрічі були презентовані книги, видані фондом «Руський мир» та Росспівробітництвом, та фотоальбом «Війна 1914–1917 рр.». Гості відкрили фотовиставку «70-річчя Курської битви». За підсумками зустрічі були розроблені пропозиції щодо спільної діяльності Центру російської культури «Народної української академії» та представництва Росспівробітництва в Україні».

28 по 30 жовтня 2013 р. у Центрі російської культури Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» за фінансової підтримки фонду «Руський мир» проходив Всеукраїнський науково-методичний семінар для вчителів початкових класів «Інноваційні методи викладання російської мови та літератури у початковій школі»¹⁶.

Одним з основних напрямків роботи Росспівробітництва та фонду «Руський мир» у 2013 році в Україні став проект «Студент руського миру». З ініціативою сприяти навчанню в Росії стажистів з України виступило українське представництво Федерального агентства «Росспівробітництво», і ця пропозиція була активно підтримана Міністерством освіти і науки

¹⁶Інформацію взято з офіційного сайту Фонду «Руський мир» і використано у дослідницьких цілях. Режим доступу: Отчет Фонда «Русский мир» за 2013 г.: URL: https://russkiymir.ru/events/docs/report_2013.pdf

України. Наголос було вирішено зробити на стажуванні істориків. «Завдання проекту — зблизити позиції сторін та познайомити молодих українських істориків із поглядами та аргументацією російських фахівців. Базовою організацією під час реалізації проекту з українською сторони став Харківський національний університет ім. В.М. Каразіна. Шість магістрантів першого року навчання прибули до Москви для стажування на історичному факультеті Московського державного університету. Термін навчання становив 10 місяців. До кожного стажера був прикріплений науковий керівник з числа провідних спеціалістів факультету»¹⁷.

30 жовтня 2013 р. у «Російському центрі» Донецької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Н.К. Крупської відбулася презентація «Енциклопедії Донецька», випуск якої здійснено у рамках тематичної видавничої серії «Україна на твоєї долоні». Видання містило найважливіші та суттєві відомості про географію, природні ресурси, історію, соціальний розвиток, економіку Донецької області, а також інформацію про місце та роль регіону у складі незалежної України.

Однією з наймасштабніших ініціатив фонду «Руський мир», реалізованих в Україні у 2013 році, став проект «Бібліотека російської класики». В рамках цього проекту за підтримки фонду видавництво «Фоліо» (Харків, Україна) випустило у світ книгу «Казки російських письменників» для дитячих садків, шкіл та бібліотек 24 областей України, АР Крим, а також Києва та Севастополя. До збірки увійшло сім популярних казок російських письменників. Книга була добре оформлена та супроводжувалася барвистими ілюстраціями.

У листопаді 2013 року було відкрито ще два «Російського центра». 20 листопада центр відкрився у м. Запоріжжя - у Запорізькій обласній універсальній бібліотеці ім. А.М. Горького, а 21 листопада у Горлівському

¹⁷Інформацію взято з офіційного сайту Фонду «Руський мир» і використано у дослідницьких цілях. Режим доступу: Отчет Фонда «Русский мир» за 2013 г.: URL: https://russkiymir.ru/events/docs/report_2013.pdf

інституті іноземних мов Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет».

З 2 по 8 грудня 2013 р. у Центрі російської культури Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» пройшов Тиждень російської культури. До відкриття Тижня було приурочено виставу Народного студентського театру «На Лермонтовській, 27» за п'єсою Гладкова «Давним-давно». У центрі було організовано поетичний майданчик, на якому звучали вірші російських поетів¹⁸.

Як бачимо, завдяки агентам «м'якої сили» на території цілої низки регіонів України до початку 2014 р. велась активна планомірна робота по введенню та укоріненню проросійських наративів в український інформаційний, культурний та символічний простори.

Починаючи з 2014 року, після перемоги Революції Гідності, коли президент України В. Янукович покидає місто Київ та згодом опиняється у РФ, практично всі «Російські центри» в Україні припиняють свою роботу, окрім тих, що залишаються на непідконтрольній Українському уряду територіях – м. Луганськ, м. Донецьк, м. Горлівка. У звітах фонду «Руський мир» за 2014 р. відмічається, що робота фонду була ускладнена: «У 2014 році діяльність Фонду «Руський світ» серйозно ускладнилася через державний переворот, що вибухнув в результаті інспірованої Заходом революції в Україні і геополітичної кризи, що послідувала за ним»¹⁹. Проте зауважимо, що в звіті відсутні дані щодо застосування військового контингенту з боку РФ на території України у 2014 році, організації псевдореферендуму на території АР Крим, окупації частин територій Луганської та Донецької областей та анексії АР Крим.

Однак в цілому, не зважаючи на обставини, що докорінним чином змінились у 2014 р., робота фонду «Руський мир» по «українському кейсу»

¹⁸Інформацію взято з офіційного сайту Фонду «Руський світ» і використано у дослідницьких цілях. Режим доступу: Отчет Фонда «Русский мир» за 2013 г.: URL: https://russkiymir.ru/events/docs/report_2013.pdf

¹⁹Інформацію взято з офіційного сайту Фонду «Руський мир» і використано у дослідницьких цілях. Режим доступу: URL: https://russkiymir.ru/events/docs/report_2014.pdf

продовжилася, хоча і не в попередніх масштабах, і не в такому широкому ареалі. Так у звіті організації за 2014 рік згадується про проведення наступних заходів:

«31 березня 2014 р. у Москві за підтримки Фонду «Руський мир» у співпраці з Фондом ім. Фрідріха Еберта та Фондом ім. Конрада Аденауера (Німеччина) пройшло засідання робочої групи «Політика» форуму «Петербурзький діалог», під час якого обговорювалися питання двосторонньої співпраці та взаємовідносин Росії та Євросоюзу у сучасних умовах. Основними темами засідання стала ситуація в Україні. 3-4 2014 р. листопада у м. Сочі, була проведена VII Асамблея «Руського миру». В рамках асамблеї були проведені панельні дискусії «Україна, Росія, світ» та «Культура російської мови у XXI столітті». За 2014 рік Фонд спільно з Всеукраїнською громадською організацією «Російська школа» здійснив в Україні проект із виробництва та розповсюдження серії з восьми книг «Бібліотека російської класики» в українських школах з викладанням російською мовою. Підтримано проект всеукраїнської газети «2000», який було присвячено російсько-українській взаємодії у сфері культури, політики та економіки, 100-річчю Першої світової війни та 70-річчю визволення України²⁰.

Як вже зазначалось вище, через перемогу Революції Гідності у 2014 році фонд «Руський мир» суттєво зменшив кількість заходів в Україні, проте заходи з української проблематики стали відбуватися на території РФ з залученням українських громадян. Хоча, згідно із повідомленнями самого фонду, у 2014 р. діяльність Руських центрів була припинена або суттєво обмежена. Проте вже починаючи з 2015 року «Російські центри» суттєво активізують свою діяльність на тимчасово окупованих РФ українських територіях Луганської та Донецької областей з метою пришвидшення процесів їх інтеграції до РФ.

²⁰Інформацію взято з офіційного сайту Фонду «Руський мир» і використано у дослідницьких цілях. Режим доступу: URL: https://russkiymir.ru/events/docs/report_2014.pdf

Аналізуючи російські практики інспірації сепаратизму в Україні через дію «м'якої сили», окремо слід зупинитись діяльності Федерального агентства у справах Співдружності Незалежних Держав, співвітчизників, які проживають за кордоном, та міжнародного гуманітарного співробітництва (скор. - Росспівробітництво), зокрема після 2014 р.

Росспівробітництво - це «федеральний орган виконавчої влади Російської Федерації, здійснює функції з надання державних послуг та управління державним майном у сфері забезпечення та розвитку міжнародних відносин Російської Федерації з державами - учасниками Співдружності Незалежних Держав, іншими іноземними державами, а також у сфері міжнародного гуманітарного співробітництва. Діяльність Росспівробітництва та його закордонних установ спрямована на реалізацію державної політики міжнародного гуманітарного співробітництва, сприяння поширенню за кордоном об'єктивного уявлення про сучасну Росію. В даний час Росспівробітництво представлено в 80 країнах світу 96 закордонними представниками. Підпорядковано президенту Російської Федерації, а підвідомче Міністерству закордонних справ Російської Федерації»²¹.

Звертаємо увагу на те, що діяльність Росспівробітництва в цілому відбувається у фарватері антиукраїнських ідеологічних та організаційних активностей фонду «Руський мир». Втім специфіка даного агента впливу полягає у тому, Росспівробітництво діє за кордоном РФ як дипломатична установа, а всі її співробітники вважаються дипломатами, на яких розповсюджується положення «Віденської конвенції про дипломатичні відносини», тобто діє дипломатичний імунітет.

Росспівробітництво працює через мережу «Російських домів» та центрів, які можна вважати культурними осередками РФ в інших країнах. Приміром в Україні 27 березня 2007 року у Києві було відкрито «Російський центр науки та культури» з метою проведення наукових конференцій,

²¹Інформацію взято з Офіційного сайту Федерального агентства у справах Співдружності Незалежних Держав, співвітчизників, які проживають за кордоном, та міжнародного гуманітарного співробітництва і використано у дослідницьких цілях. Режим доступу: URL: <https://rs.gov.ru/deyatelnost/>

виставок. «Також було заплановано відкриття бібліотеки та відеотеки, а також проведення курсів з російської мови, прес-конференцій, зустрічей із діячами російської науки та культури» [9].

Слід зазначити, що у світової спільноти «Росспівробітництво» має неоднозначну репутацію. Адже з діяльністю цієї установи постійно були пов'язані гучні скандали. Наприклад, у США у 2013 році співробітники ФБР звинуватили дипломата - представника «Росспівробітництва» у США у шпигунстві. Один із останніх скандалів відбувся у 2021 році, коли «в. о. представника «Росспівробітництва» у Празі Андрій Кончаков доставив до Чехії отруту для замаху на чиновників, які приймали рішення про демонтаж пам'ятника радянському маршалу Івану Конєву» [131].

За інформацією экс-заступника міністра інформаційної політики України (2017-2019 років) та експерта з питань інформаційних війн Дмитра Золотухіна, яку він повідомив в інтерв'ю інформаційному виданню «Главком», «з початком війни на Донбасі дана установа підтримувала угруповання, представники яких брали участь у антиукраїнських мітингах та воювали на боці російських окупантів. Це такі організації, як «Опір» та «Вічне козацтво». 2021 року, за рішенням РНБО, на агентство було накладено санкції» [131]. 3 квітня 2021 року Президент України Володимир Зеленський ввів в дію рішення Ради національної безпеки та оборони, яке передбачає ведення санкцій проти низки російських компаній, серед яких і Росспівробітництво [133].

Американський журналіст та громадський діяч Юрій Швець, який був радянським розвідником у 1980-1990 рр., в інтерв'ю на своєму ютуб-каналі надав відверту характеристику Росспівробітництву. Він, зокрема, зазначив, що головне завдання цієї організації - це створення та управління «п'ятої колонії» в інших країнах. За ствердженнями експерта, робота цієї установи слугує для прикриття розвіддіяльності РФ в інших країнах та полягає у пошуках перспективної агентури, встановленні з нею зв'язків та проведенні первинної розробки [190].

Ці слова знаходять підтвердження через випадки виявлення шпідонажу з боку РФ в інших країнах, у яких фігурує Росспівробітництво. Так, журналісти Датської газети «Information» повідомляють, що «Російський будинок у Данії, який позиціонується як центр науки і культури, багато років служив прикриттям для російської розвідки [255]. Вивчивши фото- та відеоматеріали з заходів, що проводилися там, журналісти виявили деяких із висланих шпигунів. У матеріалі, який вийшов 15 квітня 2023 року, повідомляється, що: «серед 15 співробітників російського посольства в Копенгагені, яких влада Данії вислала з країни у квітні минулого року, звинувативши у шпигунстві, були офіцери як Служби зовнішньої розвідки (СЗР) Росії, так і Головного розвідувального управління (ГРУ) Генштабу Міноборони» [255].

Антиукраїнська діяльність Росспівробітництва являється важливим елементом в алгоритмі реалізації технології інспірованого сепаратизму, тому що будь які політичні зміни впроваджуються через політичні та громадські активності, тобто через людей. Наведений матеріал дає можливість скласти чітке уявлення, як саме працювало Росспівробітництво з людьми в інших країнах та в Україні, та який руйнівний вплив воно здійснювало через інспірацію політичних суперечностей у державах.

Втім, слід зазначити, що на тимчасово окупованих територіях України РФ застосовує не тільки інструменти «м'якої сили», алей звертається також до тактики «агресивного впливу». Агресивний вплив РФ невоєнного характеру — це комплекс примусових дій окупаційних адміністрацій РФ на захоплених територіях, спрямований на просування ідей «російського світу», «російської державності», «російської імперії» та посилення процесів інтеграції окупованих територій до РФ за допомогою таких інструментів, як примусова видача паспортів РФ, примусова мілітаризація дітей, впровадження освітніх стандартів РФ та руйнування системи освіти країни, території якої були окуповані. тощо. Втім застосування інструментів «агресивного впливу» стає можливим тільки після ретельної підготовки

засобами «м'якої сили» плацдарму для сепарації території іншої країни з її подальшим поглинанням країною-агресором.

Аналізуючи сучасні процеси регіонального сепаратизму в Україні можна прийти до висновку, що сепаратистські проекти в Україні, які вибухнули у 2014-2015 рр., започатковувались значно раніше. Досліджуючи процес посилення сепаратистських настроїв у південно-східних регіонах України ми прийшли до висновку, що посилення сепаратизму серед місцевого населення відбулось за певним алгоритмом, а саме створення інспірованої ідеї сепаратизму, її розповсюдження та просування. Створення інспірованої ідеї сепаратизму відбувається в певному регіоні враховуючи місцеві проблеми та специфіку.

Наприклад, починаючи з 2005 року політичні діячі від Партії регіонів та Комуністичної партії України почали просувати тези про те, що Луганська та Донецька області зможуть від'єднатися від України і стати фінансово незалежними та більш успішними. Восени 2004 року починає працювати громадська організація «Донецька республіка», мета якої полягала в просуванні ідей федералізації України, а також намаганні отримати особливий статус для Луганської та Донецької областей. У 2007 році організація «Донецька республіка» була заборонена Донецьким окружним адміністративним судом, але організація продовжувала працювати підпільно та проводили заходи, направлені на просування ідей сепаратизму. У 2014 році, після втрати урядом України контролю за частиною Донецької області та створенням незаконного збройного формування «Донецька народна республіка», організація «Донецька республіка» стала головною політичною партією «ДНР» від якої обирались більшість «народної ради» НЗФ «ДНР» та голова «ДНР». Після початку повномасштабної військової агресії РФ проти України, та проголошенням РФ про анексію тимчасово окупованих територій України політична партія «Донецька республіка» була поглинута політичною партією РФ «Єдина Росія».

Отже, діяльність партії «Донецька республіка» - це яскравий приклад того, що для успішного розповсюдження ідей сепаратизму був задіяний наступний алгоритм: **«створення ідей – розповсюдження ідей – просування ідей»**. Авторами та виконавцями технології інспірованого сепаратизму на етапах «створення ідей»- «розповсюдження ідей» є такі російські інституції, як «Ізборський клуб», Фонд «Руський мир», Росспівробітництво та «Російські центри». Інструментами розповсюдження сепаратистських ідей на цих етапах реалізації інспірованого проекту слід вважати соціальні медіа, друковані та електронні ЗМІ, відео-контент, спеціальну літературу тощо.

Втім за «просування ідей» сепаратизму на території України відповідають вже вітчизняні політичні актори, а саме, громадські та політичні організації, які підтримують спільну риторику з російськими інституціями, а також політичні діячі України, які погодились на співпрацю з РФ. Саме вони відіграють ключову роль у практичному втіленні «політичних мрій та проєктів» своїх закордонних партнерів. Найбільш показово дана теза може бути проілюстрована подіями, що розгортались в Східних областях України.

2.3. Роль громадсько-політичних об'єднань у розгортанні сепаратистського руху на Сході України: уроки Донбасу.

1 грудня 1991 року на території колишньої УРСР відбувся референдум щодо проголошення незалежності України. «Незважаючи на те, що рекордну підтримку «Акт проголошення незалежності» отримав у традиційно проукраїнських західних регіонах (понад 98% у Івано-Франківську та Тернопільській області), Донбас також сказав незалежності України «так» – понад 83% у Донецькій та Луганській областях. У Криму «за» незалежність проголосували 54%. При цьому участь у голосуванні на сході взяла значна частина населення - 2,9 млн. у Донецькій області, і 1,6 млн. в Луганській, і 1 млн. у Криму» [65].

Але, не зважаючи на підтримку незалежної України в Луганській та Донецькій областях, на Донбасі завжди були активні прихильники автономного статусу цих областей. Одним з таких агентів впливу є організація «Інтернаціональний рух Донбасу» (далі – ІРД). Як зазначають спостерігачі, «Інтернаціональний рух Донбасу» було створено наприкінці існування СРСР за аналогією із створеними КДБ СРСР в прибалтійських радянських республіках подібними організаціями на протигагу новонародженим національним рухам, зокрема, Народному фронту Естонії, Народному фронту Латвії, литовському Саюдіс. Проте на Донбасі, на відміну від прибалтійських республік, цей рух було нечисленним і підтримувався, переважно, маргіналами» [112].

До проголошення незалежності України одним з напрямків діяльності «Інтернаціонального руху Донбасу» (скор. - Інтеррух) була боротьба за збереження СРСР. Ідеологом організації став історик та журналіст Дмитро Корнілов, рідний брат якого згодом очолить український філіал «Інституту країн СНД», про який згадувалось вище. Незважаючи на те, що формально Інтеррух Донбасу виступав проти виходу України зі складу СРСР, з самого початку його ідеологія стала набувати рис донбаського сепаратизму. Політолог Володимир Корнілов, брат засновника Інтерруху, згадує, що вже у 1989-90 рр. обговорювалася тема федералізації України з виділенням Донбасу в автономну одиницю ²².

Як історичний прецедент особливостей краю пред'являлася коротка історія Донецько-Криворізької республіки (1918-1919 рр.) часів громадянської війни. Тоді ж у Донецьку було вигадано і червоно-синьо-чорний прапор «вільного Донбасу», відомий тепер як символ «ДНР». Восени 1991 року, вже після розпаду СРСР, активісти Інтерруху активно агітували проти референдуму про незалежність України. Із самого початку свого створення рух позиціонував себе як своєрідну «анти-Україну». Беручи на

²²Інформацію взято з відкритого джерела і використано в дослідницьких цілях.: Александр Чаленко. 25 лет Интердвижению Донбасса. Вспоминает Владимир Корнилов. URL: <https://ukraina.ru/interview/20151118/1014858890.html>

озброєння шовіністичні забобони початку XX століття про штучний характер української нації, її культури та мови як інспірованого «закордоном» проекту з розриву єдиного російського народу, донбаські сепаратисти робили подвійне заперечення – створюючи за уявною аналогією штучний «антиукраїнський» проект. Брати Корнілови у своїх публікаціях виводили оригінальний генезис донбаської спільноти: концентрація промислових підприємств породжує особливий спосіб життя. Ці ідеї сягають ідеолога Донецько-Криворізької республіки товариша Васильченка, який вважав, що радянські республіки мають формуватися не за національно-культурним зразком, а за народно-господарським. «У міру зміцнення радянської влади на місцях, федерації Російських Соціалістичних Республік будуватимуться не за національними ознаками, а за особливостями економічно-господарського побуту. Такою самодостатньою у господарському відношенні одиницею є Донецький та Криворізький басейн. Донецька республіка може стати взірцем соціалістичного господарства для інших», - писав він [160]. «Тобто, нинішні фантазії гуманітаріїв із «ЛНР» та «ДНР» про те, що на Донбасі формується «самодостатній етнос», перегукуються зі старими більшовицькими ідеями про формування небачених племен гірників та металургів» [160].

Сепаратистський рух, який виник на Донбасі, важко назвати класичним рухом національної меншини за возз'єднання з метрополією. Попри поширені в Україні уявлення, донбаський сепаратизм зіткнувся з неприйняттям чи байдужістю до свого проекту в Москві, де у 1990-і роки до влади прийшли демократичні сили. В інтерв'ю «Україна.ру» Володимир Корнілов не приховує обурення: «Москва Горбачова і тим більше Єльцина заgravала з нациками в інших республіках та активно сприяла розвалу СРСР. Адже це Росія спочатку прийняла декларацію незалежності, а вже за нею — Україна»²³.

²³Інформацію взято з відкритого джерела і використано в дослідницьких цілях.: Александр Чаленко. 25 лет Интердвижению Донбасса. Вспоминает Владимир Корнилов. Режим Доступу: URL: <https://ukraina.ru/interview/20151118/1014858890.html>

На початку двохтисячних років ситуація майже не змінилась. Як згадує Павло Губарєв – екс ватажок угруповання «ДНР», у одіозній книжці *«Факел Новоросси»* (2015), в Донецькому університеті на історичному факультеті він з групою однодумців утворив Клуб любителів історії Новоросії - «Младоновороси», який проіснував з 2000 по 2005 рр. «Але це був лише маленький гурток серед моря мороку. Російські чиновники не давали нам грантів, ніхто не масштабував нашої діяльності... А наші погляди вважалися неправильними, нас із нашою командою в гуртожитку витіснили в маргінали» [14].

В цілому, враховуючи те, що в конспірологічній картині світу проросійські налаштованого обивателя розпад СРСР був обумовлений ворожою політикою Заходу, та в ситуації відсутності явної зацікавленості офіційної Москви у прирощенні нових територій в період президентської каденції Б. Єльцина, «Інтернаціональний рух Донбасу» та інші східноукраїнські організації ізоляціоністського спрямування зосередились на антиамериканській та антиєвропейській риториці. У цей період природними союзниками донбаських сепаратистів ставали реваншистські, фашизовані «червоно-коричневі сили» всередині Росії, розташовані на маргінесі російського політичного поля 1990-х рр. Перед усім, мова йде про об'єднання «Союз» полковника Алксніса, з яким були пов'язані брати Корнілови – засновники «Інтернаціонального руху Донбасу».

Отже у перші роки після набуття незалежності через слабку підтримку з боку Росії сепаратистський рух на сході України не отримав відкритого розвитку, а «став заляльковуватися всередині Донбасу як ідеального форпосту того, що пізніше буде названо «руським миром» [151].

У 1990 р. пройшли установчі збори громадської організації «Народний рух Луганщини», яка була фактичним аналогом «Інтернаціонального руху Донбасу» в своєму регіоні. Лідер новоствореної організації Валерій Чекер у всесоюзній та обласній пресі активно декларував позицію луганських партократів доби «Перебудови»: надання Донбасу нового економічного,

політичного та соціального статусу. «Наш рух виступає за автономію в рамках України, звичайно, якщо республіка підпише союзний договір. А якщо цього не станеться, тоді може йтися лише про перехід до юрисдикції РРФСР» [20], - відверто заявляє він.

Більш радикальні заклики пролунали на установчих зборах руху «Демократичний Донбас», які відбулись у вересні 1991 р.. на яких історик-краєзнавець Борис Локотош виступив з вимогою створити свої озброєні сили, провести донецьку асамблею, де слід прийняти рішення про вихід Донецької та Луганської області із складу України і створити республіку Малоросія [151].

Ще у 1990 році політолог з Луганщини Сергій Чабаненко у статті, опублікованій на шпальтах газети «Молодогвардеець», «У нас це неможливо», надав прогноз можливого військового конфлікту через сепаратизм у Донбасі. Він розглянув два сценарії, в яких на той момент моделювалося вірогідне військове протистояння між сепаратистами Донбасу та Урядом України з можливими наслідками залишення сірої зони та приєднанням до РФ. Ось деякі його цитати: «Припустимо, — хоча мені особисто це здається малоімовірним, — що Росія з розкритими обіймами прийме Донбас, що відколовся. У цьому випадку, сумнівів бути не може, 180-мільйонне населення Росії має бути готове до тривалої та виснажливої війни з 50-мільйонною Україною» [20]. «На жаль, історія людства свідчить, що військові пожежі спалахували від набагато менших «сірників», ніж та, яку збирається запалити НДЛ» [20]. «Голод і диктатуру — ось що обіцяє Донбасу «мирний» перебіг «національної революції»» [20]. Політолог попереджає: «Якщо реально допустити постановку питання про відокремлення Донбасу, має статися щось екстремальне, що нагадує революційне захоплення влади. Просто кажучи, народ має вийти на вулицю і вимагати відокремлення Луганської області від України. Але щоб такий розвиток подій став можливим, повинен спочатку народитися образ нещадного кривавого ворога, який робить замах не просто на демократію, а й на саме право людей

говорити рідною мовою. Що стосується власне образу ворога, то з ним начебто все гаразд: достатньо звалити в одну купу такі різні громадські рухи як Рух, Демплатформа або «Меморіал» і, накривши їх «жовто-блакитним прапором», назвати будь-яке об'єднання демократів «бандерівсько-петлюрівською змовою» [20].

Можна припустити, що якщо політолог з Луганська зміг спрогнозувати такі сценарії розвитку, то чому такий розвиток подій не могли б передбачити й аналітичні служби Кремля? Але слід зауважити, зародження та розвиток сепаратистського руху на Донбасі відбувався згідно з логікою подій 2014 року.

Проте сепаратизм східних регіонів України не набув критичного розвитку у період з 1990 по 2014 рр. На початку становлення незалежності України соціально-економічне становище країни було важким. Розпад Радянського Союзу негативно вплинув на економіку пострадянських країн. Були розірвані зв'язки промисловців, які постачали продукцію на той час в середині СРСР. З проголошенням суверенітетів та початком розбудови нових незалежних держав ці зв'язки потрібно було відновлювати. Системні не виплати заробітної плати шахтарям, нерентабельні підприємства, які залишились Україні у спадок від СРСР, потрібно було дотатувати. Важка криміногенна ситуація також давалась взнаки. Відповідно усі ці фактори впливали на негативне сприйняття мешканцями Луганської та Донецької областей таких явищ, як «незалежність» та «демократія».

Більш того, таке неоднозначне сприйняття нових політичних реалій підсилювалось риторикою місцевих політиків, які позиціонували себе «представниками населення східних областей у центральній владі». Наприклад, депутат Верховної Ради України першого скликання Віктор Тіханов, майбутній голова Луганської обласної ради, на другому з'їзді «Народного руху Луганщини» у 1992 р. говорив, що голосувати за прийняття Декларації незалежності України його змусили «січові стрільці», які у зброї з'явилися на засідання Українського парламенту. [151]. Неодноразово В.

Тіханов заявляв і про необхідність відтворення «Донецько-Криворізьської» народної республіки.

Потрібно розуміти, що від самого початку здобуття незалежності України сепаратистські тенденції активно підтримувались вищим керівництвом Луганської та Донецької областей, яке у переважній більшості складалось з представників колишньої радянської партноменклатури. Для розуміння впливу місцевих політиків на населення Луганської та Донецької областей достатньо поглянути на електоральну карту України. Починаючи з 1990-х років високий процент у Луганській та Донецькій областях набирали проросійські Комуністична партія України та Партія регіонів України. Щодо Комуністичної партії України, слід зазначити, що її керівництво завжди підтримувало тісні стосунки зі своїми російськими партнерами по ідеології – Комуністичною партією Російської Федерації. Показовим є приклад того, що після окупації частин територій Луганської та Донецької областей у 2014 році з числа членів Комуністичної партії України були створені комуністичні партії «ДНР» та «ЛНР», які після проголошення анексії Президентом РФ Путіним у 2022 році перетворились на осередки Комуністичної партії РФ на тимчасово окупованих територіях України.

У 1994 році на території Луганської та Донецької областей пройшли обласні консультативні опитування, які були проведені паралельно з виборами до Верховної Ради України. Згодом у місцевій пресі ці опитування будуть кваліфіковані як місцеві референдуми. Проведення опитувань було санкціоноване рішеннями Луганської та Донецької обласних рад. Передумовами проведення даних опитувань стала складна соціально-економічна ситуація в країні. У 1994 році Луганська та Донецька область були охоплені протестами шахтарів та робітників інших підприємств, які використовувались місцевими політиками у якості знарядь тиску на Київ для отримання більших повноважень та преференцій в регіоні. На той час на вугледобувних підприємствах України не виплачували заробітну плату, видобуте вугілля не реалізовувалось, а його тривале зберігання на складах

шахт призводило до погіршення якості та зменшення вартості. Економічні проблеми на підприємствах та в країні загалом призвели до масштабних шахтарських протестів у 1993 році, в яких прийняли участь «представники 230 шахт, 40 шахтоуправлінь та 400 підприємств металургійної, машинобудівної, хімічної промисловості» [193]. Крім економічних вимог, шахтарські статечні комітети висунули і ряд політичних запитів, які полягали «у розширенні повноважень для регіональної влади за для вирішення економічних питань та недопущення подібної ситуації у майбутньому» [193]. Показово, що ці протести підтримали ключові фігури місцевого управлінського корпусу, які незабаром увійдуть у когорту першої політичної генерації українського політикуму центрального рівня - Валентин Ландик, Юхим Звягільський та ін.

Під час шахтарських протестів Голова Донецької обласної Ради Вадим Чупрун зібрав колегію Донецької обласної ради, на засіданні якої було оголошено про підтримку вимог шахтарів та паралельно пролунала ідея створення автономії Донбасу. Тоді ж з'явилося так зване звернення до виборців: «Єдина можливість стабілізації ситуації у регіоні — негайне, до 14 червня, прийняття Президентом, Кабінетом Міністрів та Верховною Радою України вимог облради про встановлення для бюджету області нормативів відрахувань від загальнодержавних податків та зборів на рівні середніх показників по Україні, тобто не менше 70%, і режиму функціонування суб'єктів підприємницької діяльності, органів державної та місцевої влади, який визначається пакетом документів про економіко-правовий експеримент, запропонований Радою та адміністраціями Донецької, Дніпропетровської, Запорізької та Луганської областей» [29].

Слід зазначити, що Вадим Чупрун завжди був прихильником федералізації України. Так, у лютому 1993 р. в інтерв'ю газеті Дмитра Корнілова «Донецький кряж» він заявив: «Давно йдеться про федералізацію. На жаль, окрімслів, ми далеко не просунулися. Багатоцивілізованихкраїн з урахуванням своєї специфіки вже давно пішлицим шляхом. Ми вивчаємодос

від Німеччини, Швейцарії, США. Взяли все, на наш погляд, прийнятне для нас. Порадили внести офіційну статтю про проект Конституції країни. Ми пропонуємо, якщо розглядати схематично, федералізацію управління економікою та систему формування регіонального ринку... Регіони зобов'язані мати внутрішню та зовнішню самостійність. Самостійність регіонів зміцнить державу»[29].

26 листопада 1993 року Президент України Леонід Кравчук підписав Указ №560/93 «Про делегування Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій та Луганській державним обласним адміністраціям повноважень з управління майном, що перебуває у загальнодержавній власності». Згідно з ним область отримала контроль над 400 найбільшими промисловими підприємствами.

На фоні вищезгаданих подій 27 березня 1994 року пройшли обласні консультаційні опитування у Луганській та Донецькій областях, на які були висунуті чотири питання:

«- Чи згодні Ви з тим, щоб Конституція України закріпила федеративно-земельний устрій України?

- Чи згодні Ви з тим, щоб Конституція України закріпила функціонування російської мови як державної в Україні поряд з українською мовою?
- Чи згодні Ви з тим, щоб на території Донецької (Луганської) області мовою роботи, діловодства і документації, а також освіти та науки була російська мова поряд з українською?
- Ви за підписання Статуту СНД, повноправну участь України в економічному союзі, в міжпарламентській асамблеї держав СНД?» [116].

Згідно даним газет «Донбас» від 1 квітня 1994 р. та «Жизнь Луганска» від 2 квітня 1994 р., більш ніж 80% учасників опитування надали позитивну відповідь по всім питанням.

Саме проведення цих консультативних опитувань фактично стало офіційною датою зародження сепаратизму на Донбасі. Так, один з

фундаторів громадської організації «Інтернаціональний рух Донбасу» Володимир Корнілов заявив: «Представники донецьких політичних сил та організацій, і, що найважливіше, страйками Донецької області, які на той час мали велику силу, давно вимагали проведення цього референдуму. Ідея надання російській мові державного статусу, поряд з українською мовою, ідея федералізації України була тоді у всіх на слуху, і піднімалися не лише на Донбасі, а й загалом по Україні. Із цими гаслами виходили на страйки шахтарі»[29]. Ще один представник сепаратистського руху Андрій Пургін, який у 2014 році стане одним з лідерів незаконного озброєного формування «ДНР», заявив: «Результати референдуму чинили тиск на центральну владу. П'ять промислових східних областей почали обслуговувати за окремою системою: була окрема схема оподаткування і загалом було дуже серйозне розширення владних повноважень місцевих рад. Постанови у судах друкувалися російською мовою, чого не було в решті України» [29]. Але слід розуміти, що у 1993 році представники новопосталого сепаратистського руху не мали жодного стосунку до організації шахтарських протестів. Вочевидь, місцеві еліти просто використовували критичну ситуацію в регіонах задля отримання політичних та економічних преференцій від центральної влади.

Дострокові президентські вибори 1994 року тимчасово загальмували розвиток сепаратистського треку на Сході України, хоча своєю поразкою Л. Кравчук, безумовно, завдячує політичній активності саме цього регіону.

Новообраний Президент України Леонід Кучма Указом від 6 серпня 1994 року «Про заходи щодо здійснення структурних змін та забезпечення керівництва у сфері державної виконавчої влади» [132] підпорядкував собі раніше обраних всенародно голів обласних, міських та районних Рад, чим на нормативно-організаційному рівні значно ускладнив можливість федералізації країни та формування потенціальних осередків сепаратизму.

Результатом тривалої конституційної дискусії 1992 – 1996 р., одним з ключових питанням якої був вибір форми територіального устрою країни [84], став вибір на користь унітарної моделі, яка знайшла своє відображення

спочатку в компромісній Конституційній угоді 1995 р., а потім і в Конституції України 1996 року.

Втім слід зазначити, що розвиток сепаратистських настроїв не був суто локальним явищем. Ідеї регіонального відокремлення та автономізації розповсюдились і на інші східні області України. Так, ще у 1992 році 21 березня в Харкові була організована політична нарада проросійських громадських активістів східних регіонів України. Результатом зустрічі стало ухвалення рішення про створення нової політичної сили. А вже 16 травня 1992 р. у Донецьку під головуванням Миколи Азарова був організований та проведений Всеукраїнський Громадянський конгрес, який затвердив назву майбутньої організації — Громадянський конгрес України (далі - ГКУ). Під час проходження заходу було обрано тимчасовими співголовами ГКУ лідера «Руху за відродження Донбасу» Олександра Базилюка, народного депутата України Валерія Мищерякова та голову руху «Демократичний Донбас» Миколу Рогозіна. До складу тимчасової президії організації увійшли голова харківського відділення «Руху демократичних реформ» Анатолій Волченко, голова громадської організації «Вибори 89» Павло Хаймович, голова «Інтерруху Донбасу» Дмитро Корнілов, один з лідерів «Громадянського форуму України» Олександр Лузан і отаман Донських козаків Владислав Карабулін.

3 жовтня 1992 року у Донецьку відбувся другий з'їзд проросійських активістів, на якому було офіційно проголошено про створення Громадянського конгресу України. Співголовами організації стали Олександр Базилюк, Валерій Мещеряков та народний депутат України Володимир Терехов. Згодом на базі ГКУ було реалізовано два партійних проекти — економічно спрямовану «Партію праці» та її політичну союзницю — партію «Громадянський союз». Головою останньої було обрано Олександра Базилюка, а його заступниками стали відповідно — Анатолій Волченко й Олександр Лузан.

На установчому з'їзді Громадянського конгресу України були представлені такі організації: Громадянський Форум (на базі якого і було створено ГКУ), Вітчизняний Форум, Слов'янський Союз, відомий патріотичний клуб «Родина», філія Народно-трудового союзу, залишки та чисельні оргкомітети, товариства та общини російськомовного населення. Під час з'їзду зі складу ГКУ вийшла радикальніша група, що пізніше утворила Партію слов'янської єдності України (філія російських націоналістичних об'єднань РНЄ, Слов'янський союз, НТС та ін.).

У 1993 році ГКУ висунув ідею створення на основі СНД Євразійського Союзу, що передбачало ратифікацію парламентами республік, що увійшли в нього, двох документів — Євразійської Хартії та Договору про Євразійське Співтовариство. У першому документі мова йшла про «Декларацію прав людини» та «Декларацію прав народів» у вищевказаному співтоваристві. У другому документі мова йшла про рівність суб'єктів, підтвердження їх суверенітету, розмежувати повноваження Міжпарламентської Асамблеї, Президентської Ради, Колегійної Ради. Вищезазначений договір повинен був включати документи про укладення гуманітарного, економічного, дипломатичного та оборонного союзів. За планами проросійських діячів, у Співтоваристві (прототип якого — СРСР) повинні бути сформовані загальний ринок на основі рівності всіх форм власності, загальна інформаційна, культурна, громадянська та правова поле.

Загалом у 1990-х рр. діяльність ГКУ та похідних політичних партій і громадських організацій зводилася до чотирьох тез:

- «1) підписання Україною двосторонніх угод з Росією та іншими державами про подвійне громадянство;
- 2) збереження в повному обсязі телепередач «Останкіно» та РТР;
- 3) надання російській мові статусу другої державної; 4) зміцнення СНД».

У 1995 на запрошення К. Затуліна делегація партії відвідала З'їзд співвітчизників у Москві. Своїм постійним представником у столиці РФ українська делегація обрала О. Базилюка, 18 серпня 1995 р. ГКУ проводить акції протесту проти згортання мовлення російської телекомпанії «ОРТ» в Україні. У 1996 р. за ініціативою партії створено Конгрес російських громад України.

Як лідер регіональних проросійських сил ГКУ намагався активно виходити і на загальнонаціональне політичне поле. На парламентських виборах 1998 року разом з Українською партією справедливості Конгрес входив до складу блоку «Трудова Україна». «Блок отримав 813 326 голосів виборців (3,06 %) і посів 11-е місце з 30, але потрапити до Верховної Ради йому не вдалося» [154].

26 квітня 1998 року відбувся восьмий з'їзд ГКУ у м. Донецьк, під час якого організації змінили назву на «Слов'янську партію» (далі – СП). «Стратегічною метою партії було відтворення національної, духовної, економічної та історичної єдності України, Росії та Білорусі» [154]. Погоджуємось із думкою експерта, що «формально це не сепаратистська мета, але за фактом у повному складі Україна навряд чи погодилася б на подібне відтворення, а отже її реалізація неминуче призвела б до розколу країни» [151].

Серед програмних цілей СП зокрема зазначені: «Визнання реально сформованої двомовності та надання російській мові статусу другої державної поряд з українською. Затвердження федеративно-земельного устрою України, що забезпечує повноцінне самоврядування регіонів. Укріплення СНД, створення в рамках СНД постійно діючих координаційних органів з чітко визначеними повноваженнями» [154]. Протягом 1998 - 2006 рр. партія проймала участь у парламентських та президентських виборчих перегонах, втім відсутнього результату отримати їй не вдалось.

Такий нелінійний та складно підпорядкований політичний процес створення та переформатування громадсько-політичного поля можна

вважати одним з інструментів російського впливу на політичні процеси в Україні. Загалом станом на 2013 рік в Україні діяло 14 проросійських політичних партій [16].

До проросійських партій, які функціонували в Україні до подій 2014 р. можна віднести такі системні парламентські партії, як Комуністична партія України, Партія регіонів та Прогресивна соціалістична партія України («партія Наталії Вітренко»), а також ліві партійні проекти - Комуністичну партію України (оновлену), Комуністичну партію робітників і селян, Партію «Союз Лівих Сил», Робітничу партію України (марксистсько-ленінську) тощо. Усі ці організації відстоювали пріоритетність розвитку відносин України з країнами СНД і передусім – з Росією та Білоруссю.

Самі за себе говорять назви партій правого спектру, в програмних документах яких відкрито задекларовані їх проросійські устремління: «Родина», «Руський блок», «Русьєдина», яка 8 листопада 2005 року змінила назву на «Партія політики Путіна»; партія «Русь»; партія «Руська Єдність», партія «Союз», «Політична партія «Вітчизна» тощо. Приміром проросійський «Союз Лівих Сил» серед своїх програмних напрямків називає «переведення відносини з Росією в русло добросусідства» [16], а партія «Союз» виступає за «формування на пострадянському просторі міждержавного союзу братніх народів, близького за своїми основними характеристиками Європейському Союзу, а також за рівний статус української і російської мови [16]. Ряд партій. на парламентських виборах 2006 р. вступили у виборчий блок політичних сил «За Союз», що виступав за зміцнення відносин з Росією та Білоруссю.

Слід зазначити, що РФ завжди намагалась створювати нові політичні проекти в Україні. На підтвердження цього можна привести слова К. Затуліна, які він проголосив 11 травня у Будинку Москви у Севастополі на тематичній зустрічі «Російський рух України: проблеми та надії»: «Ми постараємося, щоб проект руху на підтримку союзу Росії, України та Білорусії відбувся і, можливо, завдяки цьому ми зможемо створити якусь

силу в Україні, яка піддавлюватиме Партію регіонів, яка перебуває при владі. А, можливо, у перспективі, коли це все розвинеться, виступить у ролі її успішнішого конкурента на майбутніх виборах» [151].

Отже за період 1990 – 2004-х рр. в Україні за активної підтримки було сформовано потужне інституційне забезпечення просування ідеї регіональної автономізації Донбасу, яка згодом стане програмною основою сепаратистського руху, який охопить території Сходу України і призведе до трагічних подій 2014 р. За безпосередньої участі російських політиків та політтехнологів було сформовано партійне поле з широким ідеологічним спектром: від лівих «комуністичних» проектів до праворадикальних об'єднань. Втім в цей період риторика громадських та політичних організацій була спрямована на рівноцінний союз з Росією і ще не містила відкритого сепаратистського дискурсу.

Наступний етап розвитку сепаратизму в Україні бере початок у 2004 р. і пов'язаний із виборами Президента України та подіями, які увійшли у як «Помаранчева революція».

28 листопада 2004 року у місті Сєверодонецьк Луганської області відбувся Всеукраїнський з'їзд народних депутатів та депутатів місцевих рад усіх рівнів [121]. Проведення даного з'їзду вважається відповіддю на протести Помаранчевої революції 2004 року. Протягом двох днів 26 та 27 листопада 2004 р. Луганська та Харківська облради заявили про непокору центральним органам влади, припинили відрахування до державного бюджету та створили власний виконавчий комітет автономної Південно-Східної Української республіки ізвернулася за підтримкою до Президента РФ Володимира Путіна. На вищезазначеному з'їзді була задекларована присутність 3576 делегатів, які представляли 17 регіонів України. «З числа делегатів з'їзду були присутні державні діячі, представники правлячої партії – Партії регіонів, а також керівники органів місцевого самоврядування України, а саме: прем'єр-міністр Віктор Янукович, голова Донецької облради Борис Колесніков, голова Луганської облради Віктор Тихонов,

голова Харківської облдержадміністрації Євген Кушнар'єв, голова Одеської облдержадміністрації Сергій Гриневецький та ін. Окрім українських делегатів на з'їзді був присутній мер Москви Юрій Лужков та представники дипломатичних установ РФ в Україні» [157].

В ході з'їзду було ухвалено резолюцію, що містила 4 основні пункти. «Ухвалено рішення щодо визнання легітимним постанови ЦВК про результати виборів, відповідно до якої перемогу здобув Віктор Янукович. Делегати постановили, що у випадку приходу до влади нелегітимного президента, Віктора Ющенка, вони залишають за собою право на захист громадян своїх регіонів у вигляді створення Південно-східної української автономної республіки. Було вирішено створити Міжрегіональну раду органів місцевого самоврядування українських регіонів, робочий орган якого було вирішено розмістити у Харкові. Було прийняте рішення про проведення 12 грудня 2004 року референдуму у Луганській та Донецькій областях стосовно надання цим регіонам статусу автономних республік у складі федеральної України. Під час з'їзду Луганська, Донецька та Харківська обласні ради заявили про підпорядкування собі міліції та представництв інших державних структур на території своїх областей, а також відмовилися перераховувати кошти до державного бюджету» [121].

Серед ухвалених рішень були й такі, що торкаються окремих регіонів. Так, рішенням з'їзду було заплановано проведення у першій половині грудня 2004 р. у Луганській та Донецькій областях референдуму про набуття статусу самостійних республік у складі України, за умови федеративного устрою держави. Крім того, Луганська та Донецька облради слідом за Харківською заявили про перепідпорядкування собі міліції та інших держструктур та про припинення перерахувань грошей до держбюджету.

Реакцією на проведення з'їзду у Северодонецьку стало порушення Службою безпеки України 30 листопада 2004 року справи згідно статті 110 Кримінального кодексу України – «Посягання на територіальну

цілісність і недоторканність України». Слідом за СБУ, Генеральна прокуратура України порушила кримінальне провадження за фактом спроби захоплення державної влади. Кримінальна справа була порушена відповідно до частини першої статті 109 (дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на (захоплення державної влади) та частини першої статті 110 (посягання на територіальну цілісність і недоторканність України) Кримінального кодексу. Різно засудив проведення з'їзду діючий Президент України - Леонід Кучма.

На той час політичну кризу було врегульовано через проведення додаткового туру виборів Президента України, на яких переміг Віктор Ющенко. Проте слід зазначити, що проведення 28 листопада 2004 року у Сєверодонецьку Всеукраїнського з'їзду народних депутатів та депутатів місцевих рад усіх рівнів стало знаковою подією, яка вивела латентні прагнення частини регіональних еліт Сходу та Півдня України у простір відкритого політичного поля. На з'їзді було оголошено вимогу надання цим регіонам статусу автономних республік у складі федеральної України. І хоча ці заклики так і залишились на рівні декларацій, втім вони дали поштовх для активізації сепаратистських настроїв та організації сепаратистських сил для втілення цієї програми у майбутньому.

Після перемоги Помаранчевої революції в Україні, РФ активізувала діяльність проросійських організацій в Україні. Починаючи з 2005 року в Україні були створені наступні проросійські організації: «Донецька республіка», «Україна без Ющенко», «Союз народжених революцією», «Ми руська община», «Рух пильних», «Донбаська Русь», «Молода гвардія», «Союз православних громадян України» та інші. Серед них найрадикальнішими можна вважати «Донецьку республіку» та «Донбаську Русь».

Показовою у контексті застосування технологій реалізації інспірованого сепаратистського проекту стає діяльність «Донецької республіки».

Організація «Донецька республіка» (далі - ДР) була створена 6 грудня 2005 року у м. Донецьк. Її основною метою була боротьба за надання особливого статусу східним областям України та створення автономної республіки - приємниці Донецько-Криворізької Радянської Республіки. У 2006 році сепаратистські організації «Союз народжених революцією», «Рух пильних» та «Донецька республіка» об'єднуються в одну політичну силу. Після об'єднання під егідою «Донецької республіки» сепаратисти починають активну антидержавну діяльність, виступаючи за федералізацію України та повалення діючої на той час влади.

Діяльність організації полягала у проведенні вуличних акцій по збору підписів за створення Донецької республіки у 2006 році або проведенням федералізації України. 11 квітня 2007 р. на Майдані Незалежності в Києві, де прихильники В. Януковича проводили мітинг, з'явилися прапори ДР. Також організація видавала серію брошур від імені «Культурно-історичного товариства розвитку Донбасу «Святогор»: «Бандерівський фашизм» (2006), «Відчайдушна Республіка» (про Донецько-Криворізьку радянську республіку) (2007), «Основи українського фашизму» (2008).

«7 листопада 2006 року в Донецьку представники «Донецької республіки» у будьонівках, озброївшись саморобними дерев'яними гвинтівками, провели вуличну акцію - «революційний марш», гасла якого були – «НАТО – вбивця слов'ян!», «За російську мову! За федерацію!», «Ні – бандерівської окупації!». У акції прийняли участь близько 400 людей» [48].

12 квітня 2007 Президент Віктор Ющенко доручив Генпрокуратурі, а також Службі безпеки України розібратися в ситуації з появою на мітингах прихильників опозиційної коаліції в Києві прапорів ДР. СБУ провела роз'яснювальну бесіду з головою Донецької облради у зв'язку із використанням прихильниками Партії регіонів прапора «Донецької республіки». З цього приводу слід зазначити, що партійна символіка і колористика «Донецької республіки» у подальшому стануть базовими для нинішньої «ДНР».

12 листопада 2007 року, згідно з рішенням Донецького окружного адміністративного суду, діяльність «Донецької республіки» на території України було заборонено. Проте організація продовжувала підпільну діяльність, обмежуючись одиничними акціями. У 2008 році у соціальній мережі «ВКонтакте» було створено групу «Донецька республіка», яка стала основним центром спілкування прихильників забороненої організації та відіграла вагомий каталізуючий роль у розвитку подій на сході України у 2014 році. Спільнота почала вести активну агресивну пропаганду, особливо серед молоді Донецької області. 2009 року ДР організовує власні військово-спортивні загони молоді, названі «Донецькою російською армією».

9 лютого 2009 року представники ДР зібрали 285 осіб на свій уже третій з'їзд та проголосили «Декларацію про державний суверенітет Донецької федеративної республіки». У листівках, поширених у ті дні в тому числі і в Донецьку, йшлося про те, що до складу ДФР входять Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Луганська, Харківська та Херсонська області, на території яких державною визнано російську мову. Активісти ДР поширювали заяву про те, що відтепер Донецька, Луганська та Херсонська області є «незалежними суверенними територіями російської федеративної держави». Також активістами «Донецької республіки» були поширені сепаратистські тези, на яких, на їх думку, ґрунтувалось розповсюдження вищезгаданих заяв.

У жовтні 2009 року один з лідерів громадської організації «Донецька республіка» Олександр Цуркан почав поширювати у підконтрольних РФ ЗМІ інформацію щодо підготовки Президентом України Віктором Ющенком «збройного нападу» на Кубань та «військову агресію» проти РФ [45].

11 грудня Служба безпеки України завершила розслідування кримінальної справи, за результатами якої три лідери організації підлягали засудженню на строк від 2 до 5 років.

1 червня 2012 року активісти «Донецької республіки» здійснили публічну провокативну акцію, яка полягала у відкритті власного «посольства

Донецької республіки» у штаб-квартирі «Євразійського союзу молоді» у Москві, де вони публічно видавали фейкові паспорти громадян «Донецької республіки». У серпні 2012 року у Донецькому національному університеті пройшов круглий стіл «Регіональна реінтеграція як стартовий майданчик євразійського об'єднання», організований місцевими активістами «Донецької республіки» та російською «Євразійською спілкою молоді». У ході заходу представники ЄСМ демонстрували отримані ними у московському «посольстві РФ» паспорти [48].

4 квітня 2013 активісти «Донецької республіки» зірвали проведення українсько-американського семінару з ІТ через те, що відкривав його посол США в Україні Джон Теффт. На думку активістів, конференція була влаштована на підготовку до революції.

Вплив РФ на організацію «Донецька республіка» підтверджується багатьма фактами, зокрема участю активістів організації у тренінгах радикально-націоналістичних організацій РФ, як-то «Євразійський союзі молоді», «Євразійський фронт», «Євразійський рух» тощо. Так, у 2006 році лідери «Донецької Республіки» Андрій Пургін, Сергій Фролов, Сергій Бунтовський відвідували «військово-патріотичні» збори «Євразійському союзу молоді». На цих зборах вони були долучені до мережі «Євразійського фронту» як представники в східних регіонах України. Зазначимо також, що офіційним ідеологом «Євразійського руху» є Олександр Дугін.

Організація «Донбаська Русь» також вважається однією з найрадикальніших проросійських організацій в Україні. Діяльність цієї організації була розподілена по наступним напрямкам: агітаційно-інформаційне направлення; заходи, присвячені історичним датам та подіям; політичні акції; наукові заходи. Головою організації «Донбаська Русь» у Донецьку був Сергій Бунтовський. У 2009 році організація «Донбаська Русь» увійшла до виборчого об'єднання «Руський блок», яке приймало участь у парламентській кампанії.

Однією з найвідоміших акцій, яку регулярно організовувала та проводила «Донбаська Русь» став «Руський марш». Слід зазначити, що цю політичну акцію у різні роки проводили до дня «*народного єдинства*», який відмічається у РФ 6 листопада. Так, «4 листопада 2007 року у м. Донецьк пройшла політична акція «Руський марш», у який прийняли участь близько ста людей. На акції були помічені прапори РФ та прапори часів Російської імперії, активісти тримали у руках транспаранти з надписами: «Ми руські» та «З нами Бог!» [13].

4 листопада 2011 року у м. Донецьк пройшла акція «Руський марш», організаторами якого виступили «Руський блок» та організація «Донбаська Русь». Прапори та транспаранти на акції були такими ж, як і у 2007 році, але на цей раз у акції взяли участь представники організації РФ «Євразійський союз молоді» - організації, яка на то час була заборонена в Україні [66].

4 листопада 2013 року у м. Донецьку знову відбувся «Руський марш». Організаторами акції вже традиційно виступили «Руський блок», організація «Донбаська Русь» та «Євразійський союз молоді». Під час проведення заходу учасники акції скандували: «Поки ми єдині, ми непереможні!», «Настав час повернути цю землю собі!», «Слава Русі!», «Об'єднаємо у великий союз Велику, Білу та Донецьку Русь!», «Донецьк - російська місто!» [166].

1 листопада 2013 року було оголошено про проведення «Руського маршу» у м. Луганськ. Організатором акції виступила громадська ініціатива з РФ - «Рух Володимира Мономаха «Русь» [167].

Слід зазначити, що «Руські марши» також проводились у Севастополі, Сімферополі, Одесі, Миколаєві, Харкові, Києві, а народний депутат України Андрій Парубій наполегливо звертався до тодішнього Генерального прокурора України Віктора Пшонки з вимогою ввести заборону на проведення «Руських маршів» в Україні [135].

Крім діяльності проросійських організацій в Україні, які у порівнянні з попереднім періодом, демонстрували більш агресивну проросійську риторику та відкрито закликали до сепаратизму, у період з 2006 по 2014 рр.

було проведено низку політичних заходів, учасниками та організаторами яких виступали впливові політичні сили та їх представники в парламенті.

Так, 1 березня 2008 року у Сєверодонецьку пройшов другий всеукраїнський з'їзд депутатів усіх рівнів, організаторами якого стала Партія регіонів. Даний з'їзд був продовженням Першого з'їзду в Сєверодонецьку, що відбувся 28 листопада 2004 р. «У роботі З'їзду взяли участь 3647 депутатів рад різних рівнів з усіх регіонів України, 159 народних депутатів України, а також делегація Державної думи Росії на чолі з Костянтином Затуліним» [47]. Причинами скликання З'їзду організаторами було заявлено: необхідність вирішення проблем, порушених на Першому з'їзді у Сєверодонецьку; системні порушення урядом прав російськомовних громадян України; фальсифікація історичного минулого; захист позаблокового статусу держави. Як вважають спостерігачі, «причини проведення другого з'їзду ті ж. Держава відмовляється чути своїх громадян. Хочу наголосити, що на цей захід запрошено представників усіх місцевих органів влади. З'їзд має робочу назву «гуманітарний». Чи стане проведення подібних форумів традицією? Якщо держава й надалі продовжуватиме ігнорувати права громадян, Конституцію, міжнародне право, то цілком допускаю регулярне проведення подібних з'їздів. З великих політиків та громадських діячів на З'їзді виступали лідер Партії регіонів Віктор Янукович, лідер Комуністичної партії України Петро Симоненко, один із лідерів КПУ Адам Мартинюк, депутат Державної думи Росії Костянтин Затулін, голова луганської обласної ради Віктор Тихонов, історик, політик та громадський діяч Дмитро Табачник» [47]. Під час свого виступу депутат Держдуми РФ К. Затулін заявив: «Ми поважаємо суверенітет України, поважаємо і знаємо, де проходить кордон, але від цього не перестаємо вважати Луганщину, не перестаємо вважати Сєверодонецьк своєю батьківщиною» [47].

Не приховувалась і співпраця Партії регіонів та політичного керівництва РФ разом з Російською Православною церквою. Так у жовтні 2011 року глава Російської православної церкви нагородив орденом

«Преподобного Серафима Саровського» другого ступеня українського олігарха Дмитра Фірташа та тодішнього віце-прем'єр-міністра України Юрія Бойка – за допомогу у будівництві Свято-Троїцького собору. У 2013 році орден «Серафима Саровського 1-го ступеня» від патріарха Кирила одержав і тодішній мер Одеси, регіонал Олексій Костусєв. У вересні 2012 року, лідер Комуністичної партії України Петро Симоненко у Москві отримав орден «За дружбу» від голови адміністрації президента РФ Сергія Іванова. А у грудні 2012 року орден «За дружбу» отримав Микола Азаров, який на той час обіймав посаду прем'єр-міністра України. Нагороджував Азарова особисто Володимир Путін. У лютому 2013 року у Кремлі, президент РФ Путін вручив «медалі Пушкіна» народним депутатам України від Партії регіонів з формулюванням: «За захист російської мови та культури». Тоді нагороди отримали: Олег Царьов, Дмитро Шенцев, Вадим Колісниченко та Юрій Болдирєв» [122].

У цей самий період РФ посилює фінансування проектів «м'якої сили» в Україні через дипломатичні установи та «Роспівробітництво». Так, за участю посла РФ в Україні Михайла Зурабова та представника «Роспівробітництва» в Україні було створено «Координаційну раду російських співвітчизників», яку фактично очолював депутат від Партії регіонів Вадим Колесніченко.

Слід зазначити, що юридично керівником «Координаційної ради російських співвітчизників» був Євген Бакланов, який був затриманий Службою Безпеки України у 2022 році за підозрою у скоєнні кримінального правопорушення за ч. 1 ст. 111 (державназрада) КК України. До 2022 року Євген Бакланов заснував в Україні «Руське культурно-національне товариство», благодійний фонд «Слов'янські цінності» та був дотичний до організації «Об'єднання співвітчизників «Мирні ініціативи — Розвиток». Дві останні з цих громадських організацій з 2014 р. отримували грантове фінансування від Фонду «Руський мир», а, значить, з бюджету РФ.

Створення «Координаційної ради російсько-культурних організацій України» відбулось 18-19 жовтня 2008 року в місті Києві під час проведення

«Всеукраїнської конференції організацій російських співвітчизників». Головною задачею ради була координація та забезпечення роботи всіх російсько-культурних організацій України. До складу ради, зокрема, увійшли депутати від Партії регіонів Олександр Чорноморов, Вадим Колесніченко та Олег Царьов. 1 жовтня Кримська окружна конференція організацій російських співвітчизників виявила незадоволення тим, що в даний час підтримка російських співвітчизників Криму і фінансові ресурси, що виділяються для цього Росією, контролюються громадськими організаціями, керівники яких є українські державні службовці. За словами головного редактора газети «Російська правда», керівника робочої групи «Координаційної ради російсько-культурних організацій України», система координаційної ради російських співвітчизників України формально консолідувала вже понад 240 регіональних та практично всі зареєстровані з правами юридичної особи всеукраїнські громадські організації співвітчизників. До складу Всеукраїнської координаційної ради увійшли 35 представників, делегованих від всеукраїнських організацій та окружних конференцій.

Враховуючи вищевикладені факти, можна стверджувати, що станом на 2013-2014 роки в Україні діяла добре організована мережа проросійських організацій, які за фінансової підтримки державних установ РФ просували принципи ідеології «руського миру» в Україні. Також слід зазначити, що в мережу проросійських організацій в Україні входили і українські політики від проросійських політичних партій, які навіть брали участь у розподіленні фінансових ресурсів на діяльність проросійських громадських організацій. Такі факти повністю підтверджують присутність зовнішнього фактору з боку РФ у інспірації процесів сепаратизму в Південно-Східних областях України.

Аналізуючи викладений матеріал слід задати питання, а чи були б прояви сепаратизму в Україні, якщо б не створювались, а в подальшому і не фінансувались проросійські громадські організації та проросійські політичні партії? Також завчасно відповідаючи на питання, а чому процеси

сепаратизму набули розвитку саме у період з 2006 по 2014 роки в Україні? Тут слід зазначити, що активізація проросійських громадських організацій почалась ще з кінця 2005 року. Адже в одну мить реалізувати кейс сепаратизму просто не можливо. Це поступова та кропітка робота, у якій задіяна величезна кількість людей. Тому і політичні акції на кшталт «Руських маршів» проводились щорічно, а процеси просування ідеї «руського миру» здійснювались паралельно у політичній, інформаційній, культурній та громадській сферах життєдіяльності українського суспільства, створюючи постійні політичні суперечності між мешканцями регіонів України.

Найбільша активізація проросійських рухів в Україні була здійсненна у 2014 році. Саме з цього моменту починається третій етап розгортання сепаратистського руху в Україні. Під час Революції Гідності у 2013-2014 рр. тодішній Президент України Віктор Янукович 22 лютого 2014 року покинув місто Київ. Того ж дня голова Верховної Ради України Володимир Рибак подав заяву про відставку, а спікером парламенту був обраний Олександр Турчинов. Вдень у телеетер вийшов відеозапис інтерв'ю з В. Януковичем, у якому він заявив, що не збирається подавати у відставку і не має наміру підписувати рішення Верховної Ради, які він вважає протизаконними та прийнятими під тиском, а те, що відбувається в країні, кваліфікував як «вандалізм, бандитизм і державний переворот». 23 лютого 2014 р. Верховна Рада поклала на Олександра Турчинова обов'язки Президента України до обрання нового глави держави, а перед тим проголосувала за усунення з поста Президента України В. Януковича. Рішення було підтримано 328 народними депутатами. 24 лютого голова фракції Партії регіонів Олександр Єфремов оголосив, що партія переходить до опозиції. 25 лютого про це оголосила фракція Компартії України. 27 лютого спікер Верховної Ради Олександр Турчинов оголосив про створення нової парламентської більшості «Європейський вибір». На 27 лютого до коаліції увійшло 250 депутатів: члени фракції «Батьківщина», УДАР, «Свобода» та двох депутатських груп — «Суверенна європейська Україна» та «Економічний розвиток». Того ж дня

Верховна Рада призначила Арсенія Яценюка прем'єр-міністром та затвердила склад уряду.

Такий розвиток подій політичне керівництво РФ сприйняло вороже та почало робити заяви про «антиконституційний держпереворот в Україні». В цей же час у південно-східних регіонах України почались масштабні акції протесту проросійського спрямування. В декількох обласних центрах напруження протистояння призвело до зіткнень між прихильниками та противниками нової влади, в ході яких з'явилися перші жертви.

У звіті Місії ОБСЄ щодо оцінки становища в галузі прав людини, яка працювала в Україні в березні-квітні 2014 року, вказувалося, що з кінця лютого 2014 року виникла тенденція одночасного проведення зборів, які організовують групи прихильників та противників Майдану із застосуванням насильства. За поодинокими спалахами насильства були більш жорсткі сутички. Такі події відбувалися у всіх містах, відвіданих Місією, особливо у Донецьку, Луганську, Миколаєві, Одесі, Севастополі, Сімферополі та Ялті. Як зазначалося у звіті Місії ОБСЄ, «на тлі зростання поляризації українського суспільства, серйозних посягань на свободу ЗМІ та зростання потоку тенденційної інформації, дезінформації та пропаганди почастишали прояви нетерпимості, широко поширилися випадки застосування висловлювань ненависті до інших груп. Зокрема, у південно-східних регіонах України виникла тенденція пов'язувати політичну орієнтацію людей (прихильників чи противників Майдану) з їхньою етнічною приналежністю. У низці випадків метою нападів ставали українські символи, а також транспортні засоби з прапором України та іншими національними символами. Активних прихильників Майдану нерідко називали «бандерівцями», «фашистами» та «нацистами», а виступи на захист територіальної цілісності та унітарності України подавалися як прояв націоналізму» [162].

27 лютого 2014 р. розпочалися активні дії Росії щодо захоплення Криму — російський спецназ захопив будівлі органів влади АР Крим, після

чого в захопленій будівлі парламенту було проведено сесію ЗС, на якій було сформовано не визнаний центральною владою України новий уряд Криму на чолі з лідером партії «Російська єдність» Сергієм Аксеновим. 1 березня 2014 р. Рада Федерації РФ задовольнила офіційне звернення президента Путіна про дозвіл на використання російських військ на території України, хоча на той час вони там уже фактично використовувалися. Російськими військовослужбовцями без ознак відмінності спільно з загонами добровольців було блоковано всі об'єкти та військові частини збройних сил України на території півострова, командування яких відмовилося підкоритися новому уряду Криму. Крім дій у самому Криму Росія наростила угруповання військ у прилеглих до України суб'єктах Федерації, офіційно мотивуючи це навчаннями, що проходять.

Політичним інструментом анексії Криму став проведений 16 березня нашвидкуруч організований неконституційний референдум про статус Криму. Розпочатий ним процес формальної анексії завершився 18 березня 23 утворенням Росією на зайнятій території нових суб'єктів Федерації. З 19 по 25 березня Росія завершила захоплення українських військових баз у Криму, і до 26 березня набула повного військового контролю над цією територією. Хоча практично одноголосні результати референдуму викликали підозри, більшість населення півострова хотіла стати частиною Росії та підтримала її дії у Криму.

Паралельно з процесами окупації та подальшої анексії АР Крим Росією, в інших регіонах України почалися проросійські протести. Вони охопили південно-східні регіони України. Масові протести були проведені у Дніпрі, Миколаєві, Одесі, Донецьку, Луганську, Харкові, Маріуполі, Мелітополі, Херсоні. У всіх протестах використовувались прапори РФ, а також заклики до проведення референдумів по самовизначенню регіонів.

Найрезультативнішою для проросійських активістів склалася ситуація на Донбасі, де до 2014 року завдяки політичному керівництву Партії регіонів фактично була сформована політична монополія, як у місцевому

самоврядуванні, так і у правоохоронних органах Луганської та Донецької областей. На початку березня між містами Луганської та Донецької областей стали з'являтися блокпости, на яких перевірялися автівки, що приїжджали у міста. На блокпостах стояли люди у балаклавах та місцеві, які називали себе самообороною. Через кілька тижнів з моменту появи блокпостів у перевіряючих з'явилася зброя.

Паралельно з цими процесами відбулися захоплення обласних державних адміністрацій у Луганській та Донецькій областях. 1 березня 2014 року у Луганську під час проведення проросійського мітингу активістами було здійснено спробу захопити будівлі обласної державної адміністрації, на даху якої був встановлений прапор РФ. Одним з організаторів цих протестів був лідер проросійської громадської організації «Молода Гвардія» Арсен Клінчаєв та лідер новоствореної організації «Луганська гвардія» Олександр Харітонов.

7 квітня 2014 року проросійські активісти захопили будівлю управління Служби Безпеки України у Луганській області. Після захоплення будівлі проросійські активісти проголосили про створення «Армії Південного Сходу». 16 квітня 2014 року проросійські сили проголосили про створення «Федерації південно-східних регіонів України». Виконуючим обов'язки цього утворення було проголошено Анатолія Візіра, колишнього голову апеляційного суду Луганської області. Також було оголошено про об'єднання Донецької та Луганської народних армій до національної «Армії Південного Сходу». Самопроголошений президент цього територіального утворення відразу звернувся за допомогою до РФ²⁴.

27 квітня 2014 р. на черговому проросійському мітингу від імені «Координаційної народної ради» було проголошено «Луганську Народну Республіку». Потім відбулися захоплення будівель інших державних органів

²⁴Інформацію взято із відкритих джерел та використано у дослідницькій цілях. Режим доступу: Противостояние в Луганской области : URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Противостояние_в_Луганской_области

влади у Луганській області, а починаючи з 26 квітня новоутворена «Армія Південного Сходу» почала проводити рейди у міста Луганської області, де також були захоплені будівлі державних органів влади. 3 квітня в місто Антрацит Луганської області прибуло кілька автобусів з козаками, які представляли організацію «*Всеукраинское войско Донское*». Козаки не тільки були добре озброєні, але й також привезли з собою зброю для того, щоб роздати місцевому населенню.

За таким же сценарієм розгортались події у Донецькій області. 1 березня 2014 року у місті Донецьк пройшов масштабний проросійський мітинг, на якому було проголошено про обрання головою обласної державної адміністрації лідера руху «*Народного ополчения Донбаса*» Павла Губарева, та про проведення референдуму про долю Донецької області. Після цього протестувальники захопили будівлю обласної державної адміністрації Донецької області.

13 березня у Донецьку відбулися сутички між учасниками двох мітингів — проросійського та мітингу за єдність України, внаслідок чого 50 людей постраждали, двоє загинули. 7 квітня проросійські активісти, до яких долучилася громадська організація «Донецька республіка», оголосили про створення «Верховної ради республіки» та «Єдиного народного комітету Донбасу». На своїх засіданнях вони оголосили про прийняття «декларації про суверенітет «ДНР»» та «акт про проголошення державної самостійності «Донецької Народної Республіки»». Також було оголошено про проведення референдуму про самовизначення «ДНР» у строк не пізніше 11 травня 2014 року ²⁵.

Так само, як і в Луганську, в Донецьку було захоплено будівлю СБУ та інші будівлі державних органів влади. У ніч з 11 на 12 квітня 2014 року на автівках до міста Слов'янська Донецької області приїхав загін з 52 осіб, які

²⁵Інформацію взято із відкритих джерел та використано в дослідницьких цілях. Режим доступу: *Противостояние в Донецкой области*. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Противостояние_в_Донецкой_области

відразу захопили будівлі місцевої адміністрації та поліції. Очолював цей загін Ігор Гіркін на прізвисько «Стрелков», який з 1996 по 2013 роки проходив службу у Федеральній службі безпеки РФ, та має звання полковника. Слід зазначити, що під час військового конфлікту у Придністров'ї Ігор Гіркін приймав в ньому участь на боці сепаратистів у якості добровольця у складі загону Чорноморського козацтва. Також під час анексії Криму Росією цей одіозний персонаж приймав участь у захопленні влади на півострові та керував одним з загонів добровольців. За кілька місяців угруповання Ігоря Гіркіна залишить Слов'янськ та переїде до Донецька, а сам Гіркін обійме посаду «міністра оборони» сепаратистського утворення «ДНР».

В квітні 2014 року під час захоплення влади на території Донецької області з'явився громадянин РФ Олександр Бородай, який згодом оголосить себе «прем'єр-міністром» «ДНР». Олександр Бородай – це громадянин РФ. На теперішній час він депутат Держдуми РФ, голова громадської організації «Союз Добровольців Донбасу», яка приймає участь у військовій агресії РФ проти України. Слід зазначити, що Бородай так само, як і Гіркін, приймав участь у військовому конфлікті в Придністров'ї. Потрібно розуміти, що в управлінні «ЛНР» та «ДНР» з самого їх проголошення активну участь приймали громадяни РФ. Крім вище описаних прикладів у Донецькій області, треба додати, що на окупованій території Луганської області з 3 липня по 20 серпня 2014 р. головою ради міністрів «ЛНР» працював громадянин РФ та політтехнолог Марат Баширов.

14 квітня 2014 року Рада Національної Безпеки та Оборони України ухвалила рішення щодо проведення антитерористичної операції на сході України з метою відновлення конституційного ладу у населених пунктах Луганської та Донецької областей. В результаті дій підрозділів ЗСУ та правоохоронних органів України частина населених пунктів Луганської та Донецької областей була звільнена. Але сепаратистські утворення були

підтримані збройними силами РФ, після чого почалося військове протистояння російських та українських військових формувань.

5 вересня 2014 року у Мінську, за посередництвом ОБСЄ, були підписані «Мінські угоди», які передбачали припинення бойових дій та початок перемовин щодо врегулювання військового конфлікту. Проте під час проведення антитерористичної операції проросійські сепаратисти, користуючись контролем над населеними пунктами Луганської та Донецької областей, 11 травня 2014 року провели «референдуми». «На псевдореферендуми було винесено тільки одне питання двома мовами (російською та Українською): «Чи підтримуєте ви Акт про державну самостійність Луганської (Донецької) Народної Республіки?». За результатами цих псевдореферендумів сепаратистські утворення «ДНР» та «ЛНР», у керівництві яких знаходились громадяни РФ, оголосили про сецесію, тобто про від'єднання від України.

Слід зазначити, що в АР Крим 16 березня 2014 року, відразу ж після захоплення влади збройним силами РФ, був також організований референдум, за результатом якого окупаційна влада Криму оголосила про «державний суверенітет» і того ж дня офіційно звернулась до В. Путіна про входження до складу РФ. 18 березня В. Путін підписав договір з окупаційною владою про прийняття Криму та Севастополя до складу РФ.

24 лютого 2022 року Президент РФ Путін оголосив про військову агресію РФ проти України. Однією з підстав початку агресії проти України Путін назвав захист населення «ЛНР» та «ДНР». Почалась повномасштабна війна, а збройні сили РФ окупували частини територій Луганської, Донецької, Запорізької, Херсонської областей.

Аналізуючи викладений матеріал, можна прослідкувати чітку логіку розгортання подій: від впровадження проросійського нарратива з акцентом на федералізацію у регіональний політичний дискурс 1990-2005 рр., проведення малочисельних акцій проросійських організацій у Луганську та Донецьку, створення мережі проросійських політичних партій та

громадських організацій які, починаючи з 2006 року, фінансувалися з держбюджету РФ, до захоплення у 2014 році будівель державних органів влади у Луганській та Донецькій областях, проголошення керованих Кремлем невизнаних територіальних утворень «ДНР» та «ЛНР» і до повномасштабного вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 року.

Наявність «російського сліду» у всіх цих подіях, дозволяє припустити, що ми маємо справу з проведенням гібридної спецоперації по захопленню Російською Федерацією територій сусідньої держави. І така версія знаходить своє підтвердження в книзі «Руська революція неминуча» Володимира Квачкова – одіозного, радикально-налаштованого на фашизацію Росії опального экс-полковника ГРУ, якого у 2013 році було засуджено до 13 років позбавлення волі за підготовку військового заколоту, спрямованого на повалення діючої влади у РФ. Спираючись на досвід роботи у Головному розвідувальному управлінні ЗС РФ та наукові напрацювання з проблематики «спецоперацій», які було отримано під час роботинауковим співробітником центру військово-стратегічних досліджень Генерального штабу, автор ще у 2012 р. стверджував: «Метою «спеціальної військово-політичної операції» в Україні є «створення на території пострадянської України», нового державного утворення «Україна-Новоросія» зі столицею у місті Харків, до складу якої на цьому етапі мають увійти наступні «9 земель»: Харківська, Луганська, Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Херсонська, Миколаївська, Одеська області, а також Придністровська Молдова з правами автономії. Заснування такої держави за своїм функціональним призначенням є відтворення первинного кроку загальноросійської державності на українській, малоросійській землі – історичній малій батьківщині всієї російської нації. Наступна адміністративна приналежність тієї чи іншої землі вирішуватиметься під час референдумів»²⁶.

²⁶Інформацію взято із відкритих джерел та використано в дослідницьких цілях. Режим доступу: Квачков В. Русская революция неизбежна. 2013. 396 с. URL: <https://testlib.meta.ua/>

Також у книзі В. Квачкова вперше з'являється термін «руська весна», яким він позначає початок т. зв. «руської революції», яка повинна завершитися створенням неофашистської держави в образі нової Російської імперії у кордонах РФ, України та Білорусі. У інтерв'ю медіа-платформі «Медуза» В. Квачков у 2023 р. відверто наголошує: «Від інших дій збройних та парамілітарних сил спецоперація відрізняється своєю метою. На відміну від наступу та оборони збройних сил вона націлена на підлив внутрішньої здатності супротивника до опору»²⁷.

Як доводять факти, сепаратистському треку на Південному Сході України у цій «спецоперації», яку РФ сьогодні реалізує на території нашої країни, відводилось особливе місце. Успішно впроваджені РФ на території України практики інспірованого сепаратизму за алгоритмом: «створення ідеї» - «розповсюдження ідеї» - «просування ідеї» сформували те підґрунтя, на якому побудована стратегія російсько-української війни.

Підсумовуючи все вищезазначене варто ще наголосити на декількох важливих моментах. З набуттям незалежності України та після розпаду СРСР на пострадянському просторі відбувався процес формування нових еліт. Більш молоде покоління прагнуло демократичних змін та нового етапу розвитку для своїх держав. Але була й інша група людей, яка за часів СРСР знаходилась на керівних посадах різного рівня і сприймала розпад Радянського Союзу як особисту трагедію. Між колишніми партійними функціонерами СРСР в різних країнах збереглися тісні зв'язки, так само, як із представниками спецслужб колишнього Радянського Союзу, у яких була спільна ідея відтворити «радянську імперію» у вигляді нової версії. Тому, коли федеральний центр РФ стабілізував свій вплив всередині власної країни, почалась системна робота на зовнішньому плацдармі по встановленню політичного контролю РФ у країнах пострадянського простору. Однією з

²⁷Інформацію взято із відкритих джерел та використано в дослідницьких цілях. Режим доступу: Полковника ГРУ в отставке Квачкова второй раз оштрафовали по статье о «дискредитации» армии. 26 декабря 2023. URL: <https://meduza.io/news/2023/12/26/polkovnika-gru-v-otstavke-kvachkova-vtoroy-raz-oshtrafovali-po-statii-o-diskreditatsii-armii-teper-emu-mozhet-grozit-ugolovnoe-delo>

технологій реалізації даної стратегії було інспірування сепаратистського процесу в Україні через створення мережи політичних та громадських агентів впливу, завданням яких було поширення ідеологічних підвалин концепту «руського миру», зокрема, наративів про «єдність українського та російського народів», а також організаційна підтримка проекту. Його кураторами в Україні виступити виконавчі партнери Росспівробітництва та Державного фонду РФ «Руський мир».

Дотичним може бути питання, чому сепаратистський сценарій в Україні не був реалізований раніше, у 1990-х роках? По-перше інституції по просуванню ідеології «руського миру» були створені в РФ тільки у 2006-2007 рр. Не випадково, що пропагандистська та організаційна робота низки проросійськи налаштованих-радикальних організацій, спрямована с на розгортання сепаратистських процесів у південно-східних регіонах України, відчутно активізувалась також у цей період.

Також слід розуміти, що у РФ був план по соціально-економічній інтеграції південно-східних регіонів України через реалізацію проектів «Єврорегіони». У 2010 році до влади в Україні прийшла проросійська політична партія Партія регіонів, народні депутати якої входили до організації «Координаційна рада російських співвітчизників в Україні», яка фінансувалась «Росспівробітництвом». Якщо проаналізувати виступи проросійських громадських діячів, політичних діячів РФ, а також проросійських політиків в Україні, то можна побачити, що всі вони говорили про «федералізацію України» та надання більших повноважень регіонам України. Проект «Єврорегіони» також був фактично направлений на створення прихованої «федералізації» південно-східних регіонів України. Відповідно РФ просуvala ідеї «федералізації», «автономізації», «сепаратизму» в Україні тільки з однією метою – для встановлення політичного контролю в регіонах, де є широкі повноваження, з подальшим проведенням референдумів по приєднанню до державних союзів або інших держав. Отже, процеси сепаратизму в Україні інспірувались зовнішніми

силами з метою дестабілізації політичної ситуації в країні з подальшим встановленням політичного контролю РФ в регіонах, для здійснення процесів їх сецесії або анексії.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ РЕГІОНАЛЬНОМУ СЕПАРАТИЗМУ В УКРАЇНІ

3.1. Регіональний сепаратизм і національна безпека.

На сьогоднішній день в світі виникають військові конфлікти на підґрунті сепаратизму, в цих конфліктах гинуть тисячі людей та дітей. В результаті сецесіонізму створюються квазідержавні утворення, які не визнаються або частково визнаються міжнародним співтовариством. Виникає велика купа протиріч, як на національному, так і на міжнародному рівнях. Такий негативний світовий досвід повинен спонукати міжнародне співтовариство і національні уряди змінити стратегію боротьби з сепаратизмом з реагування на наслідки до здійснення дій, спрямованих на виявлення та упередження процесів розповсюдження сепаратизму. Також слід проводити аналітичну роботу, направлену не на вивчення негативних наслідків сепаратизму, а на створення аналітичних прогнозів та досліджень щодо проблем в країнах, яким потенційно загрожує сепаратизм. В світі є багато проблем на яке реагує міжнародне співтовариство: корупція, зміна клімату, розповсюдження епідемій тощо. Але якщо поррахувати, скільки життів забрали військові конфлікти, що виникли на ґрунті сепаратизму, то ми прийдемо до висновку, що сепаратизм це і є одна з найстрашніших епідемій у світі, а тому міжнародному співтовариству потрібно згуртуватися для подолання такого явища, як сепаратизм.

Методи протидії сепаратизму повинні визначатись виходячи із того, який тип сепаратизму розповсюджений в тому чи іншому регіоні, де сепаратистські тенденції набули критичного характеру та становлять загрозу для національної безпеки країни. Для прийняття стратегічних дій з протидії сепаратизму важливо зрозуміти, які чинники призвели до його розповсюдження: економічні, політичні, етнічні, релігійні або зовнішньо-інспіровані. Визначивши чинники розповсюдження сепаратизму, потрібно

розробляти дії по протидії сепаратизму, врахувавши природу появи та розвитку сепаратистських процесів.

Враховуючи досвід протидії сепаратизму в інших країнах, експерти акцентують увагу на тому, що сепаратисти для досягнення своїх цілей можуть звертатись як до ненасильницьких дій (пропагандистські акції, діяльність політичних партій, активність громадських рухів, проведення масових акцій, референдумів тощо), так і застосовувати агресивні форми впливу (терористичні акти, диверсії, використання повстансько-партизанської тактики тощо). Українські дослідники І. Копотун та А. Місюра: виділяють наступні способи протидії сепаратизму.

До ненасильницьких методів можна віднести заходи політичного та економічного характеру, зокрема: «надання (розподіл) владних повноважень і відповідно розподіл прибутків; виважена політика щодо регіональних особливостей (мовних, релігійних, історичних, культурних тощо); сприяння економічному розвитку, розвиток інфраструктури, інвестиції у місцеву економіку, створення робочих місць тощо; сприяння місцевій владі у вирішенні нагальних проблем; забезпечення легітимності (у т.ч. застосування сили) центральних органів влади у сприйнятті місцевого населення; активне залучення місцевого населення до підтримання правопорядку у проблемному регіоні; ефективна інформаційна політика, постійна та цілеспрямована робота з доведення населенню переваг цілісної держави та проблем, що можуть виникати у разі відокремлення регіону; забезпечення міжнародної підтримки цілісності держави; нейтралізація негативного зовнішнього впливу на дезінтеграційні процеси; недопущення створення збройних осередків сепаратистських рухів та переростання конфліктів у збройному протистоянні; проведення амністії учасників конфлікту, які складають зброю та припиняють боротьбу, створення системи заохочень та винагород для тих, хто співпрацює з урядом» [58].

Насильницькі (силові) методи можуть передбачати, зокрема, такі заходи, як: «затримання та притягнення до кримінальної відповідальності за

сепаратизм або сприяння сепаратистській діяльності; посилення кримінальної відповідальності; ізоляція кризових районів, насамперед з метою ускладнення чи унеможливлення отримання боєвиками матеріально-технічної допомоги, застосування режимів військового або надзвичайного стану в окремих районах або на території всієї держави; контроль за внутрішньо переміщеними особами; фізичне знищення центрів підготовки та забезпечення озброєних сепаратистських формувань» [58].

Проте слід зазначити, що визначена вище частина методів протидії сепаратизму може бути застосована вже після набуття розвитку сепаратистських процесів у певному регіоні, а тому може бути не ефективна до повного вирішення проблеми сепаратизму. Наприклад, затримання та притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які підозрюються у скоєнні кримінального правопорушення сепаратистського спрямування. Такий метод протидії сепаратизму характеризує те, що особа вже вчинила певні дії, направлені на поширення сепаратистських процесів, а отже певний регіон держави отримав негативні наслідки. Ефективність даного методу потрібно розглядати, як індивідуальну відповідальність конкретної особи, яка вчинила дії пов'язані з сепаратизмом.

Протидію сепаратизму потрібно розуміти як цілеспрямовану діяльність та взаємодію суб'єктів політики щодо реагування на виклики і ризики виникнення й поширення сепаратистських настроїв у гетерогенному суспільстві.

Боротьба з проявами та наслідками сепаратизму в суверенних державах проводиться на внутрішньому (національному) та зовнішньому (міжнародному) рівні. На кожному з рівнів виробляються специфічні заходи реагування профілактики та протидії сепаратизму.

На державному рівні створюється системний комплекс механізмів протидії сепаратизму, який включає адміністративні, правові, фінансові, освітні, інформаційні та ін. заходи.

За умови неефективного застосування національних механізмів, втрати контролю центральною владою над політичною ситуацією, виникнення збройного конфлікту та порушення територіальної цілісності, суверенні держави звертаються за підтримкою до міжнародного співтовариства.

Міжнародні механізми протидії сепаратизму перед усім включають ухвалення відповідних нормативно-правових актів на рівні Організації Об'єднаних Націй з метою протидії розвитку процесів сепаратизму. Це - Резолюції Генеральної Асамблеї ООН та Ради Безпеки ООН, що стосуються локалізації та припинення військових конфліктів, які виникли на підґрунті сепаратизму. Ще одним з інструментів реагування на процеси сепаратизму у різних країнах є Рішення міжнародного суду ООН.

Окремо слід відзначити такий механізм реагування ООН на процеси сепаратизму, як залучення миротворчих місій. Проте слід розуміти, що цей механізм реагування залучається у критичних випадках, наприклад військових конфліктах, масових заворушеннях тощо. Міжнародні миротворчі місії можуть мати цивільний та військовий характер.

Дієвим міжнародним інструментом протидії сепаратизму можна вважати невизнання квазідержавних утворень, які виникли як результат сепаратистських процесів.

Також міжнародна спільнота у якості механізму протидії сепаратизму часто використовує запровадження режиму міжнародних політичних санкцій.

У Європейському регіоні ключову роль у протидії сепаратизму відіграють європейські регіональні організації - Рада Європи, Організація з безпеки і співробітництва в Європі та Європейський Союз, які намагаються задіяти превентивні інструменти боротьби із сепаратистською діяльністю.

Загалом стратегії протидії сепаратизму потрібно створювати не за для реагування на проблеми, які виникли в результаті розвитку сепаратистських процесів, а для упередження проблем пов'язаних з сепаратизмом. Як показує світовий досвід, вирішення сепаратистських конфліктів у різних країнах має

довгостроковий термін та потребує додаткових ресурсів за для врегулювання конфліктів, а тому важливо ставити за мету діяти на упередження. Слід розуміти, що військовосиловий підхід до вирішення проблем, пов'язаних із сепаратизмом, з одного боку, може у стислий термін зняти гостроту проблеми сепаратизму на деякий час, знизити ймовірність проявів сепаратизму в інших регіонах країни.

Отже для розробки стратегії з протидії регіональному сепаратизму потрібно визначити регіони, де сепаратистські прояви можуть з'явитися або вже є. Для цього потрібно створити державну установу, яка буде займатися аналітичним спостереженням за політичними процесами в регіонах з точку зору розвитку сепаратистських тенденцій. Слід розуміти, що такі повноваження можуть бути у вже створених правоохоронних органах України, органах місцевого самоврядування державних адміністраціях в регіонах країни. Проте, вивчаючи світовий досвід розвитку сепаратистських процесів, можна зробити висновок, що недооцінка тих чи інших політичних процесів у минулому, призвела до розвитку сепаратистських процесів сьогодення.

Також за для упередження розвитку сепаратизму у регіонах певних країн потрібно більш детально проаналізувати дії, які можуть використовувати сепаратисти та обмежити їх внесенням додаткових дій в кримінальне законодавство України задля вчасного реагування на майбутні дії. Наприклад, у період зародження зовнішньо-інспірованого сепаратизму зацікавленою країною створюється мережа агентів впливу у громадському та політичному середовищі, але дана мережа не зможе повною мірою працювати, поки не буде вибудована система безперебійного фінансування цих акторів. Отже потрібно створити систему оперативного реагування та контролю за фінансуванням даних організацій. Якщо вчасно заблокувати джерела фінансування організацій, які мають наміри реалізовувати дії, які можуть бути кваліфіковані, як сепаратизм, то це може стати блокуванням діяльності даних організацій.

В даному випадку можна згадати, як державний фонд «Руський мир» та «Росспівробітництво» надавали фінансову підтримку громадським організаціям, які просували ідеологію «руського миру». По-перше, ці організації мали дотичні назви до РФ. По-друге, в установчих документах цих організацій прописані їх мета та завдання, що безпосередньо дотичні до ідеології «руського миру». По-третє, кожна з організацій при реєстрації вказує персональні дані засновників, які так чи інакше можуть бути дотичні до проросійських організацій та рухів. Тому потрібно здійснювати більш детальний моніторинг юридичних осіб, які при реєстрації громадських організацій, об'єднань, благодійних фондів збираються займатися певною діяльністю. А у разі діяльності, спрямованої на просування сепаратистських процесів, потрібно вживати дії по призупиненню державної реєстрації таких організацій.

Але слід зазначити, що моніторингом вищевикладених процесів повинна займатися окрема державна інституція, яка весь час роботи буде приділяти саме проблематиці сепаратизму, а також впровадженню дій по недопущенню розповсюдження сепаратизму. Проте така державна установа не повинна дублювати функції правоохоронних органів України. Головним завданням такої організації повинна стати діяльність по здійсненню моніторингу політичних процесів в регіонах країни, здійснення аналітичної обробки даних щодо політичних процесів, моніторинг діяльності громадських об'єднань та політичних партій щодо діяльності, спрямованої на поширення сепаратистських процесів, а у разі виявлення подібної діяльності інформувати правоохоронні органи України щодо реагування на витоки такої діяльності.

Протидію сепаратизму потрібно розглядати як виявлення причин та умов зародження сепаратистських тенденцій та їх нейтралізація. Якщо процеси сепаратизму набули розвитку, тоді протидія сепаратизму повинна визначатися як локалізація розвитку сепаратизму в регіоні та мінімізація або

ліквідація наслідків сепаратизму. Відповідно, якщо діяти на упередження то локалізувати або ліквідовувати проблему сепаратизму не прийдеться.

Також потрібно розуміти, що світова спільнота повинна робити реальні кроки щодо запобігання та протидії сепаратизму, нейтралізації та мінімізації факторів ризику, здатних розпалити територіальні конфлікти. Тому що при розвитку процесів сепаратизму, які можуть перерости у військовий конфлікт, а якщо брати досвід України, то і в повномасштабну агресію Російської Федерації, від якої несуть збитки не тільки Україна, а й інші країни.

Еволюція закордонного досвіду протидії сепаратизму відбувалася близько двох століть, і з часом військово-силові методи поступилися місцем ненасильницьким компромісним заходам врегулювання конфліктів, що дозволяє досягати того ступеня зниження напруженості, коли дезінтеграційними процесами можна керувати. Як приклад такого способу зниження напруженості проблеми сепаратизму потрібно розглянути приклад Британської імперії. Розуміючи нездатність утримувати колонії силою, Британія здійснила комплекс дій направлених на те, щоб зробити колишні колонії своїми союзниками, надавши незалежність. Компромісна модель дезінтеграції стала основою формування Сполученого королівства. Такі дії Британії значно зупинили процеси сепаратизму, проте до кінця їх не вирішили. Проблеми пов'язані з сепаратизмом наразі є в Північній Ірландії, Уельсі, Шотландії, які входять до Сполученого Королівства, проте як найважливіший крок у загальмуванні процесів сепаратизму у цих країнах слід вважати заснування регіональних парламентів, як органів представлення мешканців цих країн на рівні сполученого королівства.

Для населення Бельгії завжди було характерним поділ на дві форми етнічної ідентифікації – фламандської та валлонської. Бельгійську Федерацію як федеративну державу утворюють, з одного боку, три територіальні області – Фландрія, Валлонія та Брюссель, з іншого – три етнокультурні спільноти – фламандське, французьке та німецьке. Економічно більш розвинена Фландрія

вимагає більшої самостійності з кінцевою метою переходу країни на конфедеративний устрій.

Прояви сепаратизму у Франції часто пов'язані з терористичними актами, тому як протидія їм влади широко використовують силові та репресивні методи.

Конституція Іспанії 1978 р. закріпила нову форму територіальної організації політичної влади – «держава автономій (самоврядних співтовариств)». Завдяки цьому різні території змогли досягати бажаного ступеня свободи у межах рамок, зафіксованих у конституції. Тим не менш, потенціал сепаратизму в ряді областей (Країна Басков, Каталонія), як і раніше, залишається надзвичайно високим і періодично загострюється на ґрунті загальноєвропейських соціально-економічних проблем.

Таким чином, незважаючи на певні кроки центральної влади назустріч регіонам, які потребують більшої самостійності у Великій Британії, Іспанії та Бельгії, проблему сепаратизму викоринити не вдалося, і вона продовжує періодично проявляти себе різною мірою гостроти з подачі регіональних політичних еліт. Проблема захисту територіальної цілісності цих держав, як і раніше, залишається гострою і потребує постійної уваги: головне – не дозволити посилити ситуацію.

Канадська модель протидії сепаратизму полягає у стратегії «непрямих дій»: уряд намагається донести та проінформувати місцевих мешканців провінції Квебек про переваги перебування у складі єдиної держави, а також про збереження її територіальної цілісності, та негативні наслідки сепаратистських процесів. Використання політичних методів врегулювання, не означає, що силове вирішення сепаратистського конфлікту у Канаді неможливе. У 1988 р. канадським парламентом було прийнято закон про надзвичайні заходи, який передбачає таку можливість у разі виникнення термінової та критичної ситуації, здатної поставити під загрозу здатність зберегти суверенітет та територіальну цілісність Канади – «національного надзвичайного стану».

До заходів, спрямованих на протидію процесам сепаратизму, слід віднести взаємну повагу до збереження суверенітету, рівності та територіальної цілісності держав, недопущення застосування практики «подвійних стандартів» та політичних протиріч, а застосовувати комплексний підхід до вирішення проблем сепаратизму із застосуванням соціально-економічних, превентивних, політичних, правових та інших заходів.

У справі протидії сепаратизму особливу роль має відігравати Організація Об'єднаних Націй та інші міжнародні організації, які діють в регіоні, відстежуючи ситуацію в різних регіонах та запобігаючи можливим етнічним і територіальним конфліктам. В подальшому такі міжнародні організації можуть співпрацювати з національними організаціями, які можуть бути створені для протидії сепаратизму. І тому, зокрема, необхідно виробити загальне визначення сепаратизму як протиправного діяння. Превентивна діяльність, спрямовану збереження територіальної цілісності країн, має ґрунтуватися на якісних прогнозах, що дозволяють виявити причини виникнення сепаратистських тенденцій на різних рівнях та у різних регіонах країни. Такі аналітичні прогнози повинні висвітлювати не тільки негативні наслідки для своєї країни, а також аналізувати майбутні негативні наслідки для інших країн.

Збройні сепаратистські формування активізуються тоді, коли спираються на підтримку місцевого населення. Тому, потрібно не допустити підтримки місцевим населенням збройних формувань сепаратистів, а для цього потрібно сформулювати три головні завдання, які потребують першочергового вирішення у разі потреби силового вирішення проблем сепаратизму:

- необхідність завоювати довіру населення за допомогою різноманітних інформаційно-політичних заходів та надання гуманітарної допомоги;

- ізоляція проблемного регіону від зовнішніх джерел поповнення озброєння та інших матеріальних ресурсів;
- знищення базових центрів сепаратистських збройних формувань.

Але потрібно розуміти, що перед тим, як з'являються збройні формування сепаратистів, проводяться громадські та політичні кампанії сепаратистського спрямування, які покликані сформувати громадську думку мешканців регіону щодо підтримки сепаратистських настроїв та наративів, створити лідерів громадської думки, які користуються авторитетом серед місцевого населення та залучити їх до реалізації сепаратистського проекту.

Тому, якщо перший етап реалізації сепаратистського проекту реалізований успішно, то тільки тоді можуть з'явитися вже озброєні угруповання сепаратистів, які будуть політично обґрунтовувати свої вимоги. З цього можна зробити висновок, що протидія процесам сепаратизму на перших етапах його зародження більш важлива, але для цього потрібно вчасно виявити наміри реалізації або навіть розробки сепаратистських процесів.

Тут слід зазначити, що для протидії процесу сепаратизму на початковому рівні потрібно запровадити постійну інформаційну роботу з мешканцями регіону в установах, підприємствах, громадських місцях, яка буде направлена на підвищення національної самоідентичності та національної єдності. Такі інформаційні заходи можна реалізовувати у вигляді розміщення соціальної реклами, проведення освітніх заходів, створення патріотичного контенту, проведення культурних заходів національної спрямованості. Але такі дії повинні мати системний характер і проводитись з великою інтенсивністю зокрема у регіонах, які є потенційно небезпечними щодо виникнення загроз сепаратизму.

На сьогоднішній день, через проблеми розповсюдження зовнішньо-інспірованого сепаратизму Україна втратила контроль над частиною свої територій, РФ почала військову агресію проти України, використовуючи в обґрунтуванні своїх дій наслідки сепаратизму. Але крім південно-східних

регіонів в Україні є також прояви сепаратизму у південних та західних регіонах країни, де сепаратизм має етнічний характер прояву. Також слід зазначити, що РФ не припиняє процеси зовнішньо-інспірованого сепаратизму, та постійно заявляє про наміри «захисту» російськомовного населення в Україні військовим шляхом. Як зазначалось в інших розділах, процеси розвитку сепаратизму в Україні, окремі представники спецслужб РФ називають «спеціальною військово-політичною операцією» з підризу обороноздатності та унеможливлення до опору. Таким чином, акцентувати увагу потрібно на тому, що процеси сепаратизму в Україні не зможуть бути вирішені без системного підходу та впровадження комплексу дій в інформаційному, політичному, юридичному, соціально-економічному, культурному плані.

Важливим правовим засобом збереження територіальної цілісності є міжнародне співробітництво у сфері охорони державних кордонів. Важно розуміти, що транскордонний фактор має велике значення у питаннях розвитку сепаратизму. Розглянемо приклад України. Осередки проявів сепаратизму були та залишаються у Луганській, Донецькій, Одеській, Черновецькій, Закарпатській областях. Проекти зовнішньо-інспірованого сепаратизму були реалізовані у Донецькій та Луганській областях. Намагались реалізувати проекти зовнішнього сепаратизму у Одеській області. Ці всі регіони мають один спільний фактор, що всі вони межують з іншими країнами, а частина цих регіонів знаходиться у транскордонному просторі України та інших державах. Тобто можна констатувати, що сепаратизм виникає у більшості випадків у регіонах, які межують з кордонами інших країн. А тому дуже важливо впроваджувати заходи виявлення сепаратизму саме у таких регіонах, тому що фактор розвитку сепаратизму може і не підтвердитись, як наприклад у регіонах України, які межують з Республікою Білорусь.

Головним завданням в політиці протидії сепаратизму повинен бути принцип превенції або дій на упередження по недопущенню

розповсюдження сепаратизму. Ще один важливий принцип в протидії проявам сепаратизму – це виявлення специфіки кожного конкретного прояву сепаратизму. На сьогоднішній день в науковій літературі в класифікації різновидів сепаратизму відсутній зовнішньо-інспірований сепаратизм. Проте, як описано та доведено в попередніх розділах, Україна перша з країн пострадянського простору зіштовхнулася з технологією застосування інспіровано-зовнішнього сепаратизму, які мали негативні наслідки.

Відповідно, що протидія такому новому типу сепаратизму має бути унікально та індивідуальною, а система протидії сепаратизму, яка мала успіх в інших країнах, де були інші типи сепаратизму може не спрацювати, оскільки природа інспірованого сепаратизму інша, а тому потребує специфічного вирішення.

Успіх політики протидії сепаратизму залежить від превентивних заходів, вкладених у нейтралізацію загрози формування збройних груп, проголошують сепаратистські ідеї. Безумовно, при вирішенні проблеми сепаратизму слід намагатися максимально використати ненасильницькі політичні методи: вести переговори з регіональними політичними елітами, інтенсифікувати просвітницьку та пропагандистську діяльність у проблемних регіонах, пояснюючи широким верствам населення переваги стабільної територіальної цілісності держави. Крім того, шляхи вирішення проблем, пов'язаних із проявами сепаратизму, у кожному конкретному випадку мають бути такими ж унікальними та індивідуальними, як і кожен регіон будь-якої держави зі своїми історією, культурою, звичаями тощо.

3.2. Стратегія протидії технологіям розповсюдження зовнішньо-інспірованого сепаратизму в Україні.

Для ефективної протидії зовнішньо-інспірованому сепаратизму необхідно чітко усвідомити його специфічні мету та завдання. Сутність даної технології полягає в приховуванні цілей країни - агресора, яка намагається

дестабілізувати політичну ситуацію в певній країні або посягає на зміну її територіальної цілості. Якщо надавати визначення цьому явищу, спираючись на вітчизняний досвід, то можна визначити, що інспірований сепаратизм в Україні будується на поєднанні зовнішнього та штучного факторів. Зовнішній фактор обумовлений намаганням РФ відновити «російську імперію» через встановлення фактичного контролю над окупованими або анексованими територіями України. А інспірований фактор підтверджується діями некомерційних організацій РФ, які направлені на створення штучних політичних процесів щодо розпалення сепаратистських настроїв в південно-східних регіонах України.

Якщо проаналізувати історію реалізації проектів «Єврорегіон» та діяльність мережи некомерційних організацій «Російські центри», про що вже докладно йшлося вище, то можна зробити висновок, що РФ мала на меті повну інтеграцію південно-східних регіонів України в політичний, соціально-економічний та культурний простір РФ з подальшою ініціацією змін до Конституції України щодо закріплення федеративного принципу її державного устрою. Це підтверджується меседжами, які лунали від громадських та політичних діячів на заходах, організованих «Російськими центрами».

Також аналогічні дії можна побачити в проекті Єврорегіон «Донбасс», який поступово збільшував територіальну діяльність з транскордонного співробітництва межуючих територій України та РФ, почавши з Луганської та Ростовської областей.

Враховуючи наведені приклади, діяльності РФ у поширенні процесів сепаратизму в Україні, через проросійські налаштованих громадських та політичних акторів, можна стверджувати, що сепаратизм в Україні є інспірованим зовнішніми політичними силами, а його джерело слід шукати у центрах прийняття рішень зацікавлених країн. Таким чином, з огляду на природу регіонального сепаратизму в Україні, яка криється у поєднанні

зовнішнього та штучного факторів, необхідно визначити його як зовнішньо-інспірований сепаратизм.

Для впровадження технології зовнішньо-інспірованого сепаратизму потрібно реалізувати низку заходів, направлену на ієспірацію сепаратистських процесів початкового рівня. Виходячи із досвіду України, яка вперше з країн пострадянського простору зіштовхнулася з процесами зовнішнього-інспірованого сепаратизму, можна виокремити наступне.

По-перше, для просування сепаратистського проекту в країні, з якої надходить зовнішній фактор впливу, потрібно мати партнерів з числа політичних та громадських діячів тих регіонів, в яких планується впровадження інспірованої технології.

По-друге, потрібно запровадити широку інформаційну кампанію, яка буде пояснювати обрану концепцію зовнішньо-інспірованого і сепаратизму, наприклад мовним питанням, або питанням спільного історичного минулого, або вигодами економічної співпраці у разі створення спільних державних союзів між регіонами сусідніх країн.

По-третє, потрібно провести широку агітаційну кампанію серед місцевих мешканців для того, щоб більша частина населення підтримувала вищезазначені питання.

Четвертим пунктом можна означити створення громадських організацій та ініціатив, які радикальним шляхом будуть просувати зазначені питання з метою створення ґрунту для розвитку інспірованого сепаратизму.

П'ятим пунктом слід окреслити організацію системи безперебійного фінансування створених громадських організацій, громадських та політичних акторів, засобів масової інформації.

Шостим пунктом можна зазначити проведення публічних заходів за участю громадських та політичних діячів, науковців, культурних діячів зацікавленої країни та регіону країни, де планується реалізація процесів зовнішньо-інспірованого сепаратизму.

Сьомим пунктом має бути створення бази даних місцевих мешканців, які під час реалізації заходів, що були окреслені в попередніх пунктах, виявили бажання підтримувати ідеї, які розповсюджуються.

Якщо врахувати досвід України, то можна знайти елементи кожного пункту із наведених вище.

- Громадські організація та політичні партії: агенти впливу зовнішньо-інспірованого сепаратистського треку в Україні – громадські організації «Донбаська Русь», «Донецька республіка», «Луганська гвардія», «Молода гвардія» тощо, та проросійські політичні партії – Комуністична партія України, Партія регіонів, Руський блок тощо.
- Система фінансування громадських та політичних агентів впливу: була організована через Державний фонд РФ «Руський мир» та «Росспівробітництво». В Україні було створено «Координаційну раду організацій російських співвітчизників» за участю народних депутатів України з проросійських партій, яка фінансувалась «Росспівробітництвом».
- Інформаційна кампанія: була запроваджена через проекти «Єврорегіони», які створювались між прикордонними регіонами України та РФ. В рамках даних проектів були і повідомлення ЗМІ, і проведення заходів по обговоренню ідей соціально-економічного співробітництва тощо.
- Громадські заходи радикального спрямування: проведення в Україні, починаючи з 2006 року, «Руських маршів», які транслювали радикальні антиукраїнські гасла та у відкриту призивали місцевих мешканців до сепаратизму.

Враховуючи вищенаведені факти можна вважати, що в Україні, починаючи з 2006 року, були присутні всі інструменти по запровадженню зовнішньо-інспірованого сепаратизму.

Очевидно, що для протидії зовнішньо-інспірованому сепаратизму потрібно створити перешкоди на кожному етапі реалізації даної технології.

Проте слід звернути увагу на те, що в даному переліку стадій розвитку зовнішньо-інспірованого сепаратизму є головні, без яких інші не будуть працювати. Тут слід акцентувати увагу на створенні системи фінансування політичних та громадських акторів, які у випадку України отримували фінанси на рахунки юридичних осіб, зареєстрованих як некомерційні та неприбуткові організації. Відповідно, якщо обмежити можливість такого фінансування, то більшість заходів, з якими пов'язані ці актори, просто не відбудеться, що істотно буде гальмувати процес розповсюдження сепаратистських настоїв і прагнень.

Також важливим фактором впливу може бути проведення моніторингу діяльності громадських організацій, які декларують наміри співпраці з країною, яка впроваджує технологію зовнішньо-інспірованого сепаратизму. Такі громадські організації в самих своїх назвах містять або прямі відсилання до зацікавленої країни, або характерні маркери сепаратистського або автономістського характеру: «Донецька республіка», «Донбаська Русь», «Руське-культурно-національне товариство», «Слов'янські цінності», «Об'єднання співвітчизників Мирні ініціативи — Розвиток» тощо. Тобто, за таким принципом можна здійснювати моніторинг діяльності таких організацій, та у випадку проведення заходів, націлених на поширення сепаратистських тенденцій, потрібно обмежувати їх діяльність, попередньо вносячи зміни у чинне законодавство України, які дозволять проводити такі зміни оперативно.

На думку українських правоохоронців та правозахисників, одним з головних факторів розповсюдження сепаратизму є безкарність. Посилення кримінальної відповідальності за діяльність, направлену на просування процесів сепаратизму в Україні, може бути ще одним інструментом протидії таким процесам. Станом на теперішній час в Україні покарання за діяльність, направлену на розвиток сепаратистських процесів, регламентована статтями 109-110 Кримінального кодексу України. Згідно частині 2 статті 110 Кримінального кодексу України, «публічні заклики до насильницької зміни

чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій, караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк з конфіскацією майна або без такої. Дії, передбачені частиною другою цієї статті, вчинені особою, яка є представником влади, або повторно, або організованою групою, або з використанням засобів масової інформації, караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк з конфіскацією майна або без такої» [63].

Згідно з кримінальним законодавством України, кримінальні правопорушення, за які передбачено покарання до п'яти років, вважаються не тяжкими, а отже у разі притягнення до кримінальної відповідальності, за умови, що притягнута особа раніше була не судима, вона може отримати покарання у вигляді позбавлення волі з випробуванням, тобто умовний термін. За повторні дії, або дії організованою групою також передбачене покарання до п'яти років, а отже визначається чинним законодавством України, як не тяжке, що також дає змогу за умови відсутності попередніх судимостей у особи, яка вчинила кримінальне правопорушення на свободі.

Але слід розуміти, що розгортання сепаратистського треку відбувається поступово і пришвидшується після впровадження інспіративних практик. За нашою пропозицією, для того, щоб блокувати ці практики на початковому етапі, наприклад заклики сепаратистського спрямування під час проведення громадських заходів, потрібно посилити кримінальне законодавство та збільшити санкцію частини 2 статті 109 Кримінального кодексу України [63] шляхом запровадження покарання від п'яти років позбавлення волі. У такому випадку, згідно чинного законодавства України, «кримінальні правопорушення, санкція статті яких передбачає від п'яти років позбавлення волі, вважаються тяжким злочином» [64], та у відповідності з Кримінальним процесуальним кодексом України за підозрою у вчиненні

тяжких злочинів буде передбачатися більш суворий запобіжний захід під час досудового розслідування.

Слід звернути увагу і на дію кримінального законодавства щодо реагування на кримінальні правопорушення, передбачені частиною 2 статті 109 Кримінального кодексу України під час військового стану [63]. В попередніх розділах було розглянуто впровадження процесів інспірованого сепаратизму як «спеціальну військово-політичну операцію», спрямовану на підрив обороноздатності країни та унеможливлення опору під час активізації зовнішніх загроз. Тому під час військового стану в Україні, потрібно передбачити покарання за діяльність, націлену на просування ідей сепаратизму. Подібний приклад вже впроваджений у Кримінальному законодавстві України. Наприклад стаття 185 Кримінального кодексу України (крадіжка), передбачає більш суворе покарання, якщо дії передбачені цією статтею здійснені під час військового стану. Слід зазначити, що «під час військового стану в Україні згідно з частиною 4 статті 185 кримінального кодексу України передбачене покарання від п'яти до восьми років позбавлення волі» [63], хоча за відсутності військового стану за аналогічні дії максимальне передбачене покарання - не позбавлення, а обмеження волі, а сама дія кваліфікується як кримінальний проступок. Однак ми акцентуємо увагу на тому, що рівень суспільної небезпечності крадіжки та дій, спрямованих на поширення ідей та практик сепаратизму, є дещо різним.

Втім, на даний час можна констатувати, що під час військового стану в Україні покарання за крадіжку є більш суворим, чим за дії, спрямовані на просування сепаратизму. Слід усвідомлювати, що більш суворіше покарання для політичних та громадських акторів, які співпрацюють з зацікавленою країною, може бути вагомим фактором впливу щодо не здійсненості діяльності направлених на просування процесів сепаратизму та співпрацю з країною, яка зацікавлена в реалізації сепаратистських сценаріїв в Україні.

Як зазначалось вище, якщо перший етап розвитку сепаратистського сценарію був вдалий, а держава, в якій реалізовувалися сепаратистські процеси, не протидіяла йому на достатньому рівні, то конфлікт може перерости у військове протистояння, яке врегулювати більш складно. «Американський аналітичний центр RAND Corporation на замовлення уряду США провів низку досліджень конфліктів з метою визначення найефективніших методів і способів боротьби з збройними незаконними формуваннями, які приймають участь у конфлікті, який виник на ґрунті сепаратизму. Дослідження проводились у 26 країнах, які починалися і так чи інакше завершувалися в 30-річний період з 1978 до 2010 р. Продовженням дослідження було вивчення, ще 41 конфлікту та проведення аналізу усіх подій у конфлікті, які відбувалися після Другої світової війни і до 2010 року, у 61 країні» [94]. Результати дослідження відповідали наступним критеріям: «Відбувалася боротьба між урядами та недержавними утвореннями й організаціями, які прагнули захопити контроль над урядом або регіоном, або які використовували насильство для зміни політики уряду». Протягом конфлікту щорічно гинуло щонайменше 100 осіб з обох сторін (у т.ч. цивільних), а всього кількість загиблих сягала понад 1000 осіб. Державні перевороти, контрперевороти, військові заколоти, путчі та бунти не розглядалися» [253].

На основі результатів вищевказаного та інших тематичних досліджень командою українських аналітиків визначено декілька груп методів боротьби з сепаратизмом: 1) методи високої ефективності; 2) методи з низьким коефіцієнтом продуктивності; 3) контрпродуктивні методи та способи боротьби із сепаратизмом.

До першої групи увійшли методи і способи боротьби із сепаратизмом, ефективність яких була доведена з високим ступенем імовірності.

1.1. Це, по-перше, забезпечення легітимності державної влади та законності застосування ним сили у сприйнятті населення та у разі потреби реформування уряду та сил безпеки. Зокрема, це передбачає: «зниження рівня

корумпованості державної влади; забезпечення справедливого й неупередженого порядку обрання чи призначення лідерів/керівництва органів державної влади; підвищення рівня ефективності урядування та задоволення основних соціальних потреб населення в зоні конфлікту; забезпечення законності застосування сили у сприйнятті населення. (Проурядовим силам слід уникати завдання надмірної єс упутньої шкоди, непропорційного або незаконного застосування сили, забезпечувати безпеку та громадський порядок у контрольованих ними районах. Проурядові сили не повинні сприйматися населенням у зоні конфлікту як окупаційні)» [94, с. 28].

1.2. Другим ефективним методом протидії сепаратизму виступає залучення до операцій проти бойовиків достатньої кількості сухопутних військ, зокрема «доцільно витримувати мінімальне співвідношення сил між сухопутними військами проурядових сил і бойовиками та місцевим населенням, а саме: 20–25 вояків на 1000 місцевих жителів та/або від 10 до 20 на 1 бойовика. При цьому найбільшу увагу слід приділяти якості війська, а не його кількості. На думку експертів, це сприятиме запобіганню появі цілком контрольованих бойовиками районів, які вони можуть використовувати як безпечний притулок» [94, с. 28].

1.3. Третім чинником протидії сепаратизму експерти виділяють адаптивність як гнучкість та здатність пристосовуватись до змін у ситуації а також відданість справі і мотивацію. «В умовах використання новітніх технологій, у т.ч. інформаційних, адаптивність до нових умов протиборства має особливе значення. Крім того, мотивовані і віддані справі і проурядові сили діють ефективніше, швидше адаптуються до змін у ситуації і досягають мети, не стаючи надмірно залежними від зовнішньої підтримки та допомоги» [94, с. 28].

1.4. Достатню ефективність продемонстрували такі антисепаратистські заходи, як завоювання прихильності місцевого населення шляхом сприяння його соціально-економічному розвитку і проведення політики умиротворення. Це, зокрема, передбачає: «надання швидкої економічної

гуманітарної допомоги постраждалим у результаті конфлікту; забезпечення безпеки і громадського порядку на місцевому рівні (спочатку у невеликих масштабах з наступним поширенням таких безпечних зон); короткострокові інвестиції у місцеву економіку; відновлення й удосконалення інфраструктури; проведення нагальних реформ власності (у разі потреби) [94, с. 28-29]. При цьому, акцентують увагу експерти, «відновлення місцевої економіки та її розвиток мають орієнтуватися на потреби місцевого населення, ініціюватися на місцевому рівні, проводитися з використанням місцевих трудових ресурсів, сприяти створенню робочих місць, бути достатньо тривалими, економічно доцільними і спрямованими на соціальний розвиток»[256]. Перевагами цього методу є те, що «бойовики позбавляються можливості отримувати матеріально-технічне забезпечення і захист місцевого населення; проурядові сили мають змогу здобувати ефективнішу розвідувальну інформацію про бойовиків, населення бере активнішу безпосередню участь у боротьбі з ними»[256]. А недоліками є те, що «сприяння економічному і соціальному місцевому розвитку може призвести до зростання можливості бойовиків забезпечувати себе необхідними для боротьби ресурсами, які вони можуть отримувати від населення шляхом переконання, примусу або комбінації цих двох методів»[256].

1.5. Перешкоджання надходженню бойовикам матеріального забезпечення є ще одним дієвим методом протидії сепаратизму. Зокрема, це передбачає: «примушення бойовиків докладати більше зусиль для забезпечення своєї діяльності за вищу ціну; порушення систем командування й управління, фінансування, рекрутування, придбання озброєнь та техніки, розвідки бойовиків» [94, с. 29].

1.6. Шостим у переліку ефективних практик боротьби із сепаратизмом названо встановлення контролю над кордонами. «Так, якщо бойовики отримують допомогу з-за кордону і знаходять там притулок, закриття кордону та забезпечення його безпеки зменшують потік бойовиків і засобів їх матеріального та технічного забезпечення і дають змогу отримувати корисну

розвідувальну інформацію. Крім того, контроль за кордоном підвищує міжнародну легітимність уряду» [223].

Добре зарекомендували себе такі заходи протидії сепаратизму, як:

1.7. «Забезпечення єдності зусиль у боротьбі з бойовиками, захоплення і збереження ініціативи за проурядовими силами, ведення ефективної розвідки» [94, с. 29].

1.8. «Забезпечення безпеки населення шляхом запровадження системи регулярних дільничних поліцейських патрулів і постійної фізичної присутності правоохоронців у місцевих громадах, зокрема шляхом залучення місцевих іррегулярних сил самооборони (ополчення) до охорони громадського порядку. При цьому важливо, щоб дії сил самооборони (місцевого ополчення) й інших іррегулярних сил жодним чином не суперечили цілям проурядових сил у боротьбі з бойовиками» [94, с. 30].

1.9. Одним із ключових знарядь протидії сепаратистській загрозі є використання стратегічних комунікацій. Організація скоординованих загальнодержавних зусиль уряду для впливу на громадськість повинна спиратись на певні принципи та стандарти, а саме: «мають бути виділені достатні сили та засоби для стратегічних комунікацій і ведення ефективної інформаційної та психологічної боротьби; усі заходи мають бути підпорядковані єдиній меті: встановленню і підтриманню довіри до уряду з боку місцевого населення; інформація, що надається населенню, основні теми повідомлень мають бути узгодженими всіма зацікавленими державними органами, сприяти реалізації оперативних цілей боротьби з бойовиками і відповідати політичним цілям уряду; інформаційні повідомлення мають бути послідовними і не суперечливими; дії уряду і проурядових сил мають відповідати їх деклараціям та заявленим цілям; слід мінімізувати розрив між обіцянками і реальними діями та запобігати розчаруванню громадськості в уряді і його діях шляхом уникнення обіцянок, які неможливо виконати». [94, с. 30].

До другої групи увійшли методи і способи боротьби із сепаратизмом з низьким коефіцієнтом продуктивності. Їх ефективність «підтверджується лише з певним або навіть мінімальним ступенем імовірності або хоча й очевидна, але не була доведена дослідниками через брак прикладів» [94, с. 30].

2.1. Таким методом західні експерти вважають вирішення нагальних місцевих проблем та демократизацію (розвиток демократії в країні, де відбувається конфлікт). Як засвідчує світовий досвід, «вирішення низки проблем, які спричинили конфлікта бо були приводом до нього, і задоволення законних вимог місцевого населення підвищують легітимність уряду і мають сприяти умиротворенню. При цьому дії уряду або проурядових сил не повинні викликати виникнення нових істотних проблем, якими можуть скористатися бойовики» [223].

2.2. Наступним методом, що належить до групи середньої ефективності, виступає амністування учасників конфлікту, які складають зброю і припиняють боротьбу, створення системи заохочень та винагород для тих, хто співпрацює з урядом. «При цьому ефективність програми амністіїз алежить, зокрема, від її привабливості порівняно з існуючими альтернативами (від сприйняття повстанцями перспектив свого успіху). Тобто, якщо проурядові сили перемагають, існує більше шансів, що повстанці будуть готові прийняти пропозицію про амністію. Цей підхід хоча і не забезпечує перемогу, дає змогу послабити бойовиків і прискорити завершення конфлікту» [94, с. 31].

1.3. У якості інструменту протидії сепаратизму експерти пропонують також використання переважно національних (місцевих) кадрів силових структур у боротьбі з бойовиками. Ця рекомендація ґрунтується на припущенні, що «основні проурядові (хоча й національні) сили можуть сприйматися місцевим населенням як такі, що до певної міри відрізняються в культурному чи іншому плані» [239]. Це застереження стосується і практики

залучення міжнародних контингентів або особового складу іноземних сил до боротьби з бойовиками.

1.4. Під час формування програми заходів з контрдії сепаратизму вкрай важливим є розуміння і врахування культурних особливостей місцевого населення. Як зазначають експерти, «актуальність такого підходу зростає, коли існують культурні відмінності між основними проурядовими силами та населенням у зоні конфлікту. Крім того, в інформаційну добу певні помилки проурядових сил можуть набути всесвітнього розголосу за кілька хвилин і бути використані у пропагандистській війні для формування відповідної світової суспільної думки» [94].

До групи контрпродуктивних методів боротьби із сепаратизмом увійшли такі, що, як доводить досвід, приводять лише до загострення ситуації та виведення її в режим ескалації.

3.1. Перед усім, це застосування жорстоких репресій. «Ескалація репресій, колективні покарання та необмежене застосування сили навряд чи будуть добре сприйматися населенням у зоні конфлікту і не дуже корелюють з підходами, пов'язаними із завоюванням його прихильності і забезпеченням легітимності проурядових сил. Навпаки, ескалація репресій проти сформованого повстанського руху, швидше за все, забезпечить йому ще більшу внутрішню і міжнародну підтримку та легітимність».

3.2. Ще одним малоефективним методом протистояння сепаратизму є примусове переселення цивільного місцевого населення із зони проведення бойових дій. Як попереджають експерти, «якщо проуряд овісили не в змозі забезпечити безпеку цивільного населення у місцях постійного проживання, а бойовики отримують у нього необхідну їм підтримку, переміщення цього населення у місця, де можна його контролювати і забезпечувати належну безпеку, може здатися очевидним рішенням. Але такий підхід спрацює тільки в тих рідкісних випадках, коли якість життя людей у результаті цих дій суттєво покращиться» [256].

З наведеного вище дослідження можна зробити висновок, що оперативного врегулювання сепаратистських конфліктів, якщо вони перейшли у фазу військового протистояння, просто не існує. Загалом такі конфлікти врегульовуються складними політико-економічними засобами з долученням міжнародного механізму перемовин, а тому розвиток конфліктів, які виникли на підґрунті сепаратизму та перейшли у стадію відкритого силового протистояння носить затяжний характер та буде негативно позначатись на державі, в якій проник вірус сепаратизму, а враховуючи досвід України, може привести до зовнішньої військової агресії.

З огляду на те, що наведені раніше методи були апробовані на практиках боротьби проти традиційних видів сепаратизму, варто звернись до українського досвіду боротьби з проявами його зовнішньо-інспірованого різновиду. У 2015 році спецслужби РФ здійснили спробу по дестабілізації ситуацію в південних регіонах України через реалізацію проектів «Народна Рада Миколаєва», «Одеська Народна республіка» та «Бесарабська Народна республіка». Останню Уряд України визнав терористичною організацією [176, с. 196]. 28-29 жовтня 2015 року у місті Білгород-Дністровський Одеської області відбувся з'їзд «Народної Ради Бесарабії», на якому учасники заходу проголосували за декларацію, в якій йдеться про возз'єднання української Бессарабії з молдавською Гагаузією і відтворення республіки Буджак [8]. Одночасно з подіями у Білгород-Дністровському на території Молдови поблизу м. Комрат, яке входить до автономного територіального утворення Гагаузія, 29 жовтня 2015 року відбувся молодіжний мітинг у підтримку створення «Бесарабської республіки Буджак». «Причетність РФ до реалізації вищезгаданих проектів підтверджується тим, що за координацію та організацію заходів сепаратистського спрямування відповідали громадяни РФ» [72, с. 150]. Згідно з заявою Василя Грицака, який був головою СБУ у 2015-2019 рр., проектом «Бессарабія» керував Інал Ардзінба заступник радника президента РФ Путіна Владислава Суркова і син бойовика Бату Ардзінба, що воював в

Абхазії проти Грузії, а одним із координаторів вищезгаданих антиукраїнських проектів був громадянин РФ Дмитро Соїн, який очолює громадську організацію «Союз придністровців України», мешкає на території РФ, а також вважається науковим та політичним діячем ПМР [183, с. 17-18], що дає вагомі підстави для висновку про причетність спецслужб РФ до організації антиукраїнських проектів в південних регіонах України.

У червні 2015 року Служба безпеки України повідомила про повну ліквідацію та затримання членів незаконних організацій «Одеська Народна республіка», «Народна Рада Миколаєва» та «Бесарабська народна республіка».

«Враховуючи те, що у 2015 році в Луганській та Донецькій областях на стадії посиленої активізації продовжувався військовий конфлікт між ЗСУ та НЗФ «ЛНР» і «ДНР» та за безпосередньої участі підрозділів ЗС РФ, реалізація сепаратистських проектів у Миколаївській та Одеській області призвело б до політичної дестабілізації ситуації у південно-східних регіонах України, з ризиками можливого спалаху нового військового конфлікту» [72, с. 148]

Результативним діям Служби Безпеки України по протидії сепаратистським проектам у південних регіонах України була низка проведених оперативних заходів швидкої ліквідації осередків сепаратизму. Зокрема, тодішнє керівництво Служби Безпеки України провело спеціальну операцію по ліквідації сепаратистських утворень через реалізацію оперативних заходів, а саме: 1) «моніторинг місцевих ЗМІ на яких висвітлювалась інформація щодо проведених заходів, які мали сепаратистську риторику, що дозволило звернути увагу про зародження зовнішньо-фінансованих процесів сепаратизму; 2) робота з джерелами інформації та місцевими агентами, які знаходились у населених пунктах де збирались проводити заходи сепаратистського формування, що дозволило встановити осіб, які очолювали дані процеси; 3) проведення негласних слідчих розшукових дій на підґрунті можливого вчинення кримінальних

правопорушень особами, які намагались реалізувати сепаратистські проекти; 4) встановлення контактів та зв'язків лідерів сепаратистських проектів з замовниками з країни РФ, що дозволило встановити замовників даних проектів; 5) оперативне затримання лідерів та виконавців сепаратистських проектів з висвітленням даних дій у ЗМІ, що дозволило продемонструвати дії СБУ відносно осіб, які намагались реалізувати сепаратистські проекти, такі дії дозволили показати наміри держави до інших можливих осіб, які мали наміри у реалізації сепаратистських дій та відвернути бажання інших осіб у продовженні дій щодо реалізації сепаратистських проектів».

Враховуючи усе вищенаведене можна прийти до висновку, що практик по протидії зовнішньо-інспірованому сепаратизму на сьогоднішній день в світі практично не має, тому що Україна перша зіткнулась з такою проблемою. Проте, крім негативного досвіду щодо реалізованих сепаратистських проектів у Луганської та Донецької областях, Україна має і позитивні здобутки з ліквідування осередків сепаратизму у Південних регіонах України.

Ліквідація сепаратистських проектів на півдні України тривала за наступним алгоритмом:

1. Постійний моніторинг політичних процесів у регіоні та збір інформації щодо підозрілих громадських ініціатив та проектів, які мали сепаратистське спрямування.
2. Встановлення осіб, які очолювали сепаратистські проекти з подальшим виявленням їх зв'язків з замовниками проектів.
3. Підтвердження намірів реалізації сепаратистських проектів, спрямованих на дестабілізацію політичної ситуації в Україні.
4. Оперативне затримання лідерів проектів сепаратистського спрямування.

З цього приводу варто наголосити, що сепаратистський рух на Півдні України мав неабияку потенційну загрозу стабільності регіону. Причину цього слід шукати у етнічному факторі (населення у південних регіонах

України має поліетнічний склад) та активних транскордонних зв'язках з сусідами. Але завдяки діям на упередження сепаратистський трек на Одещині та Миколаївщині було нейтралізовано. З 2015 року тема сепаратизму зникла з політичного порядку денного цих регіонів.

Отже, і світовий, і вітчизняний досвід протидії сепаратизму доводить, що для того щоб унебезпечити створення військового конфлікту на базі сепаратистської повістки, потрібно мати чітку стратегію на упередження розвитку зовнішнього-інспірований сепаратизм.

Головним джерелом реалізації зовнішнього-інспірованого сепаратизму є протиріччя, яке пов'язане з «правом народів на самовизначення». Ключовою проблемою даного принципу є розмитість самого поняття «нація». Відповідно до позиції Вудро Вільсона існують два трактування цього феномену – німецьке та американське. Німецьке трактування визначає націю як «спільноту, об'єднану за походженням і кров'ю», американське, у свою чергу, має на увазі під нацією «спільноту, об'єднану політичним устроєм, способом життя та традиціями». Таким чином, національне самовизначення не є тотожним етнічному самовизначенню, і тому право народів на самовизначення не може служити правовою підставою для активізації сепаратистських рухів. У той же час, реалізація сепаратистських сценаріїв може призвести до активізації інших сепаратистських рухів у певній країні, або у сусідніх країнах, що буде негативно позначатись на діючому світопорядку у певному регіоні. Наприклад, проект реалізації зовнішньо-інспірованого сепаратизму в Україні у Одеській області під назвою «Республіка Буджак» (2015 рік) мав на меті створення псевдодержавного утворення з частини Одеської області та частини Молдови, а точніше Автономне територіальне утворення «Гагаузія», яке дестабілізувало би політичну ситуацію у обох країнах. Враховуюче те, що на той час в Україні йшли активні бойові дії у Луганській та Донецькій областях, а в Молдові існує невирішений конфлікт з Придністровською Молдавською республікою, створення такої квазідержави стало би зручною

платформою для дестабілізації ситуації в обох країнах з подальшим експортом гібридних технологій руйнування їх територіальної цілісності і політичного порядку.

Тому, враховуючи негативні наслідки реалізації проектів сепаратистського спрямування через зовнішньо-інспіровану технологію важливо запроваджувати заходи до протидії таким проектам на початковому рівні, а саме застосовувати дії на упередження.

Враховуючи викладене до стратегії протидії інспіровано-зовнішньому сепаратизму повинні увійти наступні заходи.

1. *Створення державної інституції з питань протидії сепаратизму.*

Зазначена державна організація повинна мати автономний статус підпорядкування у виконавчій владі України та підпорядковуватись Кабінету Міністрів України. Такий принцип автономності дозволить оперативно інформувати уряд про загрози сепаратизму та дії щодо їх унеможливлення. Основними завданнями такої організації може бути: визначення регіонів, які мають потенційну небезпеку сепаратистських загроз; проведення моніторингу політичних процесів у потенційно небезпечних регіонах країни; здійснення моніторингу політичних партій та громадських організацій сепаратистського спрямування, які отримали державну реєстрацію; здійснення моніторингу друкованих та електронних ЗМІ, які поширюють повідомлення сепаратистського характеру; здійснення моніторингу публічних заходів сепаратистського спрямування; здійснення моніторингу розповсюдження друкованої продукції та зовнішньої реклами, яка має сепаратистське підґрунтя; здійснення повідомлень вищезазначених акторів щодо ознак діяльності, яка направлена на сепаратизм; притягнення до адміністративної діяльності юридичні та фізичні особи, які ведуть діяльність направлену поширення сепаратистських тенденцій; моніторинг політичних процесів у прикордонному просторі; співпраця з

громадськими та міжнародними організаціями, які здійснюють діяльність направлену на протидію сепаратизму; впровадження інформаційної діяльності, спрямованої на протидію сепаратизму; встановлення фактів сепаратистської діяльності та передачу зібраної інформації правоохоронним органам України.

2. Посилення адміністративної відповідальності за дії, які мають ознаки посилення та створення сепаратистських тенденцій у країні, через встановлення системи штрафів для юридичних та фізичних осіб.
3. Посилення кримінальної відповідальності за дії сепаратистського характеру шляхом посилення санкції статей Кримінального кодексу України, зазначивши термін позбавлення волі від п'яти років.
4. Посилення інформаційної діяльності, спрямованої на протидію сепаратизму, передбачивши спеціальні статті у Держбюджеті України на соціальну рекламу тематичного спрямування.
5. Впровадження змін в освітньої політиці України через застосування обов'язкової інформаційної роботи з школярами та студентами щодо роз'яснень негативних наслідків сепаратизму, а також кримінальну та адміністративну відповідальність.
6. Організація та проведення публічних заходів освітнього спрямування у регіонах, які мають потенційну сепаратистську загрозу.
7. Розробка нормативно-правових актів щодо протидії сепаратизму та їх подання на обговорення та затвердження у органи виконавчої та законодавчої влади.
8. Участь у врегулюванні сепаратистських конфліктів, якщо такі мали місце бути.

Створення державної інституції щодо протидії сепаратизму значно полегшить діяльність правоохоронних органів України та буде сприяти більш швидкому збору інформації щодо діяльності, яка розповсюджує

сепаратистську діяльність. Потрібно розуміти, що головним правоохоронним органом України, який займається протидією сепаратизму вважається Служба Безпеки України, проте чисельність СБУ в Україні складає до 30 тисяч осіб. Також слід зазначити, що на СБУ покладені й інші обов'язки, а тому деякі політичні процеси сепаратистського спрямування можуть бути не помічені у зв'язку з великою навантаженістю на СБУ.

Також слід розуміти принцип створення державної інституції з протидії сепаратизму. У випадку України це має бути реактивний принцип. У 2016 році в Україні було створено Міністерство з питань внутрішньо-переміщених осіб та реінтеграції тимчасово окупованих територій. Дана інституція була створена у зв'язку з тим, що частина територій у 2014 році була окупована РФ, і внаслідок цього з'явилися внутрішньо-переміщені особи, питання яких потрібно було вирішувати на державному рівні. 11 травня 2020 року було створено Міністерство ветеранів, через що з причини військової агресії РФ у 2014 році багато українських чоловіків пішли на фронт та отримали статус учасника бойових дій. Враховуючи те, що в Україні у 2014 році було реалізовано два сепаратистських проекти у Луганській та Донецькій областях, були спроби реалізації трьох проектів зовнішньо-інспірованого сепаратизму у 2015 році на Півдні України, а також сепаратистські тенденції простежуються у Чернівецької та Закарпатської областях, створення державний органу влади з функціями упередження та превенції розвитку сепаратистських тенденцій в Україні, є актуальною вимогою часу.

Посилення адміністративної відповідальності для фізичних та юридичних осіб, які здійснюють діяльність направлену розвиток сепаратистських тенденцій, є важливим елементом у протидії сепаратизму. Оскільки в Україні на сьогоднішній день впроваджена тільки кримінальна відповідальність для осіб за сепаратизм, яка визначена у статтях 109 та 110 Кримінального кодексу України. Проте, ЗМІ та користувачі соцмереж можуть поширювати заклики сепаратистів, які здійснені не ними, а певним громадським або політичним діячем. У цьому випадку не настає кримінальна

відповідальність для них, але такі процеси мають негативні наслідки для держави, оскільки такі дії є поширенням сепаратистських закликів не у юридичному, а у політичному плані. Відповідно, у такому випадку можна встановлювати адміністративну відповідальність та на законодавчому рівні встановити штрафи для юридичних та фізичних осіб, які є прихильниками сепаратистських рухів та поширюють їх наративи.

Важливо пам'ятати, що головна мета сепаратистів полягає у формуванні на початковому етапі широко кола прихильників з числа місцевих мешканців, для того, щоб потім висувати вимоги до центрального уряду від імені місцевої спільноти. Отже зробити сепаратистські рухи нерепрезентативними та маргінальними є однією з головних завдань регіональних та центральних органів влади.

Також важливим чинником у протидії регіонального сепаратизму слід вважати посилення кримінальної відповідальності через змінення класифікації кримінального правопорушення з нетяжкого до тяжкого. Тобто зміна такої класифікації передбачає санкцію статей визначену Кримінальним кодексом України від п'яти років позбавлення волі, що вплине на винесення вироків судами загальної юрисдикції України та з великою вірогідністю буде засуджувати осіб, які вчинили кримінальні правопорушення сепаратистської направленості до позбавлення волі. Такий фактор істотно вплине на осіб, які погодяться реалізовувати сепаратистські сценарії, а місцевих мешканців, яких будуть агітувати підтримувати сепаратистів, цей фактор буде стримувати.

Посилення інформаційної політики та освітньої складової є напевно найважливішим фактором у протидії зовнішньо-інспірованого сепаратизму. Як зазначалось вище, зацікавлена країна впроваджує сценарій розвитку зовнішньо-інспірованого сепаратизму шляхом викривлення історичних процесів минулого та політичних процесів сьогодення і через це намагається створити політичні партії та громадські організації з числа місцевих мешканців, які розповсюджують хибну ідеологію та провокують конфлікти

на ґрунті сепаратизму. Задля недопущення розвитку такого сценарію потрібно систематично проводити освітні заходи у школах, ліцєях, технікумах, університетах, військових училищах тощо. В практичному плані це можуть бути уроки один раз на місяць, або частіше, які будуть розповідати історію розвитку сепаратистських процесів України через зовнішньо-інспіровану технологію, розповідати про їх наслідки, методи країни-замовника тощо. Також можна внести окремий розділ у підручник з історії України, де зацентувати увагу учнів на природі зовнішньо-інспірованого сепаратизму в Україні.

Інформаційна політика щодо протидії сепаратизму повинна полягати у показі соціальної реклами в інтернеті, друкованих та електронних ЗМІ, зовнішньої реклами. Головними завданнями посилення інформаційної та освітньої політики в Україні повинна стати боротьба за уми та серця мешканців, які живуть у регіонах, де є потенційно небезпечні загрози сепаратизму.

У заключенні наголосимо: врегулювання сепаратистських конфліктів повинно впроваджуватись на початкових стадіях їх виникнення та бажано ненасильницькими методами.

ВИСНОВКИ

1. Проаналізовано основні підходи та напрямки досліджень сепаратизму у світовій та вітчизняній політичній науці та сформовано категоріальний апарат дослідження. Визначено та розглянуто основні підходи та напрямки досліджень сепаратизму у світовій та вітчизняній науці: природно-географічний, соціоекономічний, конфліктологічний, історико-культурний, етнокультурний, політико-правовий, політико-управлінський, зовнішньополітичний. Не зважаючи на вагомий теоретичний доробок та чітку класифікацію, досліджування сепаратизму залишається однією з найбільш складних теоретико-прикладних задач, оскільки пов'язане з питанням оцінки наслідків зміни державних кордонів в результаті руйнування старих та створення нових держав. Головною дилемою, з якої зіткається дослідник сепаратизму, є протиріччя, що закладене у самій природі даного явища. Адже, аналіз сепаратизму можна проводити або у фокусі реалізації права кожного народу на самовизначення, або як процес насильницької зміни територіальної цілісності суверенної держави. Доведено, що політологія комплексно розглядає сепаратизм як поєднання теорії, політики та практики відокремлення частини державної території з метою створення нової самостійної держави або одержання статусу широкої автономії. Згідно з поставленими цілями сепаратизм може проявлятися у формі сецесії та іредентизму, які завжди створюють політичні підстави до анексії. Посилення сепаратистських настроїв в певному регіоні країни може набути розвитку через етнічні, расові, політичні, ідеологічні, економічні, релігійні, мовні та інші чинники.

Однак, на нашу думку, і це доводить досвід України, окрім внутрішньополітичних факторів процес зародження сепаратистських настроїв на територіях певних країн може бути інспірованим ззовні. Адже, сепаратизм потрібно розглядати не тільки, як явище складно організованих державних утворень (у етнічному, релігійно-конфесійному, історико-

культурному та інших контекстах), але й як інструмент реалізації геополітичних стратегій третіх держав, які інспірують створення штучних квазідержавних утворень з метою структурної перебудови світового порядку або збереження статусу регіонального лідера. Мова йде про так званий зовнішньо-інспірований сепаратизм. Його сутність полягає в намаганні держави - агресораспровокувати сепаратистські процеси в третій країні через штучне підбурювання сепаратистських настроїв в її окремому регіоні, створення регіонального сепаратистського руху та використання прихованих практик «м'якої сили» з ціллю дестабілізації політичної ситуації задля зміни територіальної цілісності країни шляхом сецесійного відокремлення охопленого сепаратизмом регіону з його подальшим поглинанням (анексією). Саме зовнішньо-інспірований різновид сепаратизму майже не досліджений ані в політології, ані в інших галузях соціального знання. Його джерела, ознаки, сутність, технології застосування та інструменти протидії і складають предметне поле нашого дослідження.

2. Досліджено прояви регіонального сепаратизму у світі та виокремлено його особливості та причини виникнення. Сепаратизм став частиною глобального комплексу проблем та ризиків для міжнародної безпеки, сучасного світоустрою та одночасно дестабілізуючим інструментом, що може призвести до появи дезінтеграційних процесів у державі, та перекроюванню світової мапи. У сучасному світі нараховується близько 50 регіональних епіцентрів сепаратистських конфліктів різного плану. Слід розуміти, що в кожному конкретному випадку до його активізації призводять різні фактори впливу, а саме: політичні, географічні, соціально-економічні, етнічні, етнічні, лінгвістичні, історико-культурні, расові, релігійні, демографічні та зовнішньо-інспіровані.

На основі фактологічного аналізу проявів регіонального сепаратизму у світі доведено, що в сучасних умовах з проблемою сепаратизму стикаються практично всі держави, на території яких є анклав, що мають етнічну,

релігійну та культурну самобутність. Водночас форми прояву цих проблем і ступінь їх гостроти залежать від багатьох факторів і зумовлюються специфікою охоплених сепаратистськими настроями територій.

Ключовими характеристиками, що сприяють виникненню сепаратистських тенденцій в регіоні є: 1) наявність етнонаціональних груп в країні потенційного конфлікту та їх мовно-культурна самобутність; 2) регіональна автономія; 3) висока економічна потужність регіону; 4) наявність сепаратистські налаштованої регіональної еліти; 5) знакові історичні ресурси регіону; 6) наявність організованого сепаратистського руху або політичних партій чи громадських організацій, які переслідують сепаратистські цілі; 7) вплив зовнішнього фактору на посилення сепаратистських настроїв.

У переважній більшості країн головними механізмами реалізації сепаратистських намірів виступають референдуми, а провідними акторами з просування політики сепарації є регіональні політичні партії та сепаратистські рухи. Виділено три групи джерел мотивації сепаратистських рухів: 1) об'єктивні (економічні показники, соціальна стратифікація, тип державного устрою, етнофедералізм, демографічні тенденції та розподіл етнічного населення, географія та рельєф тощо); 2) суб'єктивні (психологія, когнітивні процеси, упередження, емоції тощо); 3) процесуальні (взаємодія з внутрішніми та позадержавними агентами, конфліктний прецедент тощо).

Світовий досвід свідчить про відсутність чіткого механізму протидії сепаратизму. Міжнародне співтовариство досі не змогло розробити алгоритм запобіжних дій, оскільки все ще не усунуто закріплене у Міжнародному пакті «Про громадянські та політичні права» протиріччя щодо визнаних права народів на самовизначення та принципу недоторканості державного суверенітету. Фактично конфлікти на ґрунті сепаратизму або вирішуються через діалог національного уряду країни з сепаратистським активом ще до моменту військового протистояння, або, у випадку масових заворушень з переходом у відкритий озброєний конфлікт, із залученням міжнародної спільноти з метою недопущення дестабілізації ситуації у межуючих країнах.

3. Виявлено специфіку застосування технологій зовнішньо-інспірованого сепаратизму на пострадянському просторі. Окреслено, що процеси сепаратизму у країнах пострадянського простору мали різну типологію та етнонаціональний склад. Але кожен з випадків сепаратизму в подальшому призводив до суперечностей між сепаратистами та владою материнської держави, що зумовляло або повторення військових конфліктів (Азербайджан, 2023 р.), або призводило до повномасштабної військової агресії (РФ – Україна, 2022 р.). Аргументовано, що РФ приймала опосередковано участь майже у кожному сепаратистському процесі на пострадянському просторі за допомогою інспіративних практик: 1) розпалювання сепаратистських настроїв та підтримка проросійських партій та рухів; 2) політика застосування «м'якої сили» (фондація та активна робота дослідних організацій, ЗМІ, культурних та мовних центрів, товариств національних меншин, транскордонний туризм тощо); 3) деструктивна діяльність ЗМІ та інформаційна експансія; 4) підтримка сепаратистських прагнень в транскордонному просторі; 5) інститут «подвійного громадянства» (видача паспортів з іноземним громадянством мешканцям регіонів); 6) скликання та організація роботи з'їздів депутатів представницьких органів влади усіх рівнів; 7) проведення місцевих референдумів щодо вимоги територіальної автономії (суверенітету) та підтримки возз'єднання контрольованих сепаратистами територій з зацікавленою країною; 8) військова підтримка сепаратистських рухів, в тому числі силами козацьких формувань.

Усі ці технології зовнішньо-інспірованого сепаратизму було реалізовано РФ в українському кейсі.

4. Схарактеризовано фактори виникнення та розвитку сепаратистських тенденцій в Україні. Показано, що в Україні процеси сепаратизму різного рівня та інтенсивності завжди фіксувались у її прикордонному просторі. На

етнополітичній карті сучасної України можна виділити окремі регіони - Закарпаття, Буковина, Одещина, що потребують створення чіткої та виваженої етнонаціональної політики, оскільки через деструктивний вплив сусідніх держав етнонаціональний фактор може стати головним в активізації сепаратистських настроїв у державі. Втім шукати причини посилення сепаратистських тенденцій в Україні виключно в неефективній державній політиці у сфері етнонаціональних відносин та питаннях забезпечення прав національних меншин є дещо помилковим. На нашу думку, рушійним чинником розвитку сепаратизму в Україні став зовнішньополітичний вплив, а саме його інспірація з боку РФ. Україна є однією з небагатьох країн у Східній Європі, яка зіткнулася з колосальними негативними наслідками експорту «російського сепаратизму»: тимчасовою втратою територій (АР Крим та частини Луганської, Донецької, Запорізької та Херсонської областей), повномасштабною війною із загрозою її виходу на глобальний рівень, економічною кризою, демографічною катастрофою. Все це стало можливим через розпалювання з 2014 р. військового конфлікту на Сході країни, який, в свою чергу, став результатом реалізації багаторічних системних дій РФ по створенню та просуванню інспірованого сепаратизму в цьому регіоні України. І якщо анемічні процеси сепаратизму на західних та південних кордонах України можна, певною мірою, розглядати як традиційні за джерелами походження та формами прояву, то у Луганській та Донецькій областях сепаратистський трек розвивалися за іншим сценарієм та з іншими результатами.

Одним з ключових механізмів просування сепаратизму у східних регіонах України стало впровадження проектів «Єврорегіон», завдяки яким РФ намагалась створити стійкий фундамент інтеграційних процесів місцевого населення східних регіонів України до російського «життєвого простору» через соціально-економічну, політичну, культурну взаємодію. Провідну роль у формуванні такого інтеграційного простору відігравали також російські некомерційні організації та проросійські налаштовані

політичні сили в Україні. Отже ми констатуємо, що основне джерело розповсюдження сепаратизму, як дестабілізаційного фактору політичних процесів України знаходиться поза межами країни. Відповідно до цього можна стверджувати, що сепаратизм в Україні є інспірований зовнішніми політичними силами, а його джерело слід шукати у центрах прийняття рішень зацікавлених країн.

Дослідження витоків та проявів сепаратизму в Україні дозволяє стверджувати, що окрім традиційних чинників виникнення та посилення сепаратистських тенденцій (етнічних, релігійних, політичних, соціально-економічних тощо), потрібно виділити декілька нових, які характерні для сценаріїв реалізації української версії інспірованого сепаратизму.

- Інспіровано-зовнішній фактор: покладений в основу сценарію, коли сепаратистські рухи створюються за сприяння країни-донора, яка фінансує діяльність громадського руху або політичної партії, що актуалізують та підтримують сепаратистську риторику у регіоні, в якому відсутній сепаратистський дискурс.
- Політично-зовнішній фактор: пов'язаний з інспіровано-зовнішнім та реалізується у сценарії створення або підтримки вже існуючої політичної партії, яка будує програму на основі сепаратистської риторики за умови, що таку риторику вже підтримує значна кількість громадян регіону, оскільки тривалий час країною-донором здійснювався планомірний систематичний вплив на масову свідомість через просування та фінансування численних громадських проєктів.
- Етнічно-зовнішній фактор. Реалізується у сценарії, коли певна етнонаціональна група межує по різні боки кордону в двох країнах, але в однієї з цих країн починають спалахувати сепаратистські конфлікти, під час яких, етнонаціональна група закликає етнічні групи інших країн підтримати їх дії. В такому випадку сепаратистський конфлікт може здійснити вплив на політичні процеси межуючої країни. (Наприклад така ситуація була зафіксована в Одеській області, коли на території

Молдови, в автономному територіальному утворені Гагаузія робили заклик до всіх гагаузів стати на захист прав національної меншини в Молдові, а також підтримати дружбу Гагаузів та РФ).

5. Досліджено роль «м'якою сили» в російських практиках інспірації регіонального сепаратизму в Україні. На основі аналізу процесів розгортання регіонального сепаратизму в Україні доведено, що сепаратистські проекти, які було частково реалізовано у 2014-2015 рр. на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей, започатковувались значно раніше за допомогою інструментів «м'якої сили». Інспірування сепаратистського треку відбувалось за алгоритмом: *«створення ідеї – розповсюдження ідеї – просування ідеї»* з обов'язковим врахуванням місцевої специфіки регіону розповсюдження.

Ключовими агентами впровадження зовнішньо-інспірованого сепаратизму в Україні через практики «м'якої сили» були автономна некомерційна організація «Інститут країн СНД» (діє з 1996 р.), Державний Фонд «Руський мир» (діє з 2007 р.). «Федеральне агентство у справах Співдружності Незалежних Держав, співвітчизників, які проживають за кордоном, та міжнародного гуманітарного співробітництва» (Росспівробітництво) (діє з 2008 р.). Теоретико-методологічні та ідеологічні підвалини обґрунтування та виправдання сепарації частини територій незалежної України та їх возз'єднання з РФ було підготовлено інтелектуалами «Ізборського клубу» (діє з 2012 р.). (Рівень - «Створення ідеї»).

Головними осередками розповсюдження ідей єдності культурно-цивілізаційної, геополітичної та історичної долі України і Росії, які складають світоглядні підвалини регіонального сепаратизму на південному сході України, стала мережа «Російських центрів», працюючих під патронатом Державного фонду РФ «Руський мир» та агенції «Росспівробітництво». (Рівень - «розповсюдження ідеї»). Станом на початок 2014 року в Україні налічувалось 14 «Російських центрів». Географія їх розташування (переважна

більшість центрів розташовувалась в містах Півдня та Сходу країни) та хронологічна динаміка їх відкриття (більшість центрів відкрито з 2012 – по 2013 рр.) наочно свідчать про системну роботу політичного керівництва РФ з інспірації сепаратизму в Україні. Всі ці установи та організації з моменту їх приходу в Україну під прикриттям традиційних практик «м'якої сили», як-то проведення культурно-просвітницьких, наукових, публічно-дипломатичних заходів, популяризації російської культури, мови та літератури тощо, вели планомірну діяльність, спрямовану на прискорену інтеграцію мешканців південно-східних регіонів України до цивілізаційного простору *«русского міра»* задля подальшої стратегічної підготовки та тактичної організації повалення конституційного строю України.

На рівні «просування ідей» сепаратизму на території України діяли вітчизняні політичні актори, а саме, партії та громадські організації, активісти, лідери думок, експерти, які підтримували проросійську риторику та співпрацювали з РФ.

З початком повномасштабного вторгнення 2022 р. на тимчасово окупованих територіях України РФ застосовує не тільки інструменти «м'якої сили», алей звертається також до тактики «агресивного впливу». Агресивний вплив РФ невоєнного характеру — це комплекс примусових дій окупаційних адміністрацій РФ на захоплених територіях, спрямований на просування ідей «руського миру», «російської державності», «російської імперії» та посилення процесів інтеграції окупованих територій до РФ за допомогою таких інструментів, як примусова видача паспортів РФ, примусова мілітаризація дітей, впровадження освітніх стандартів РФ та руйнування системи освіти країни території, якої були окуповані, тощо. Втім застосування інструментів «агресивного впливу» стає можливим тільки після ретельної підготовки засобами «м'якої сили» плацдарму для сепарації території іншої країни з її подальшим поглинанням країною-агресором.

6. Виокремлено етапи розгортання сепаратистського руху в Україні та виявлено специфіку громадсько-політичних об'єднань як агентів зовнішнього впливу. Доведено, що причини розповсюдження сепаратизму в незалежній Україні слід шукати у реалізації зовнішньополітичної стратегії РФ по відтворенню нової версії СРСР черезсистемну роботу по встановленню політичного контролю у країнах пострадянського простору. Однією з технологій на цьому шляху було обрано інспірування процесів сепаратизму в Україні через створення мережи громадсько-політичних організацій як агентів впливу. Їх завданням було поширення ідеологічних підвалин концепту «руського миру», зокрема, нарративів про «єдність українського та російського народів», та організаційне забезпечення проекту. Кураторами проекту в Україні виступити виконавчі партнери Росспівробітництва та Державного фонду РФ «Руський мир».

Найбільш успішно дана технологія була реалізована на Сході України – в Донецькій та Луганській областях. Сепаратистський рух, який виник на Донбасі не є класичним рухом національної меншини за возз'єднання з метрополією. Його ідеї ґрунтуються на двох міфологемах: визнанні оригінального генезису донбаської спільноти, коли концентрація промислових підприємств породжує особливий спосіб життя та міфологемі Донецько-Криворізької Радянської республіки (1918 р.) як зразкового територіального утворення, сформованого не за національно-культурним принципом, а за народно-господарським. Від самого початку здобуття незалежності України сепаратистські тенденції, через вимоги автономії регіону та заклики до федералізації України, активно підтримувались вищим керівництвом Луганської та Донецької областей, яке, у переважній більшості, складалось з представників колишньої радянської партноменклатури і було проросійськи орієнтовано. Починаючи з 1990-х років до 2012 р. Луганська і Донецька області були головними електоральними базами відверто проросійських парламентських партій - Комуністичної партії України, Партії регіонів України, Прогресивної соціалістичної партії України.

Враховуючи усі вищезазначені чинники виокремлено три етапи розвитку інспірованого сепаратизму на Донбасі.

На першому етапі (1989- 2004 рр.) був закладений потужний інституційний фундамент забезпечення просування ідеї регіональної автономізації Донбасу, яка згодом стане програмною основою сепаратистського руху, що охопить території Сходу України і призведе до трагічних подій 2014 р. За безпосередньою участі російських політиків та політтехнологів була сформована мережа політичних партій широкого ідеологічного спектру: від лівих «комуністичних» проектів (КПУ, ПСПУ, Робітнича партія України тощо) до праворадикальних об'єднань (Громадянський конгрес України (1990), Інтернаціональний рух Донбасу(1990), Партія праці (1992), Слов'янська партія (1994) тощо). Втім в цей період риторика громадських та політичних організацій була спрямована переважно на союз з Росією, федералізацію України та надання російській мові статусу другої державної і ще не містила відкритого сепаратистського дискурсу.

Наступний етап розвитку сепаратизму в Україні (2004 – 2013 рр.) відзначений подіями, які увійшли у історію під назвою «Помаранчева революція». Всеукраїнський з'їзд народних депутатів та депутатів місцевих рад усіх рівнів у місті Сєверодонецьк Луганської області, на якому 28 листопада 2004 р. було оголошено вимогу надання регіонам Сходу та Півдня України статусу автономних республік у складі федеральної України, став знаковою подією, яка вивела латентні прагнення частини регіональних еліт у простір відкритих політичних декларацій і надала поштовх для активізації сепаратистських настроїв та організації сепаратистських сил для втілення цієї програми у майбутньому. Станом на кінець 2013 р. в країні вже діяла добре організована мережа проросійських партій і організацій, які за фінансової підтримки державних установ РФ системно просували принципи ідеології «руського миру» в Україні. Найрадикальніші громадські організації «Донецька республіка» та «Донбаська Русь» стали ключовими агентами

впровадження програми сепарації регіону і створення самостійних республік. Символіка цих організацій у 2014 р. була взята за основу символічного дизайну квазідержавних незаконно озброєних формувань на Сході України.

Найбільша активізація проросійських сепаратистських рухів в Україні припадає на часи Революції гідності 2013 - 2015 рр. На цьому (третьому) етапі плани послідовного втручання Росії в українські справи з кінцевою метою захоплення низки територій України здебільшого були реалізовані за допомогою українських агентів у практичних інспірованих діях:

- організація в областях із проросійськими настроями акцій непокори київському режиму;
- надання цьому процесу «політичної легітимності» та «морального виправдання»;
- висування протестувальниками вимог спрощення порядку проведення українських референдумів;
- висування вимог «автономізації» чи «федералізації»;
- вимоги незалежного від Києва вступу Криму та південно-східних областей до Митного союзу;
- проведення «легітимних» та «чесних» референдумів про самовизначення та об'єднання з Росією;
- активний PR-супровід цих процесів у російських та українських ЗМІ.

Таким чином прослідковується чітка логіка розгортання сепаратистського руху в Україні: від впровадження проросійського наратива з акцентом на федералізацію у регіональний політичний дискурс 1990-2005 рр., проведення малочисельних акцій проросійських організацій у Луганську та Донецьку, створення мережі проросійських політичних партій та громадських організацій які, починаючи з 2006 року, фінансувалися з держбюджету РФ, до захоплення будівель державних органів влади у Луганській та Донецькій областях у 2014 році, проголошення керованих Кремлем невизнаних територіальних утворень «ЛНР» та «ДНР» і до

повномасштабного вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 року. Наявність «російського сліду» у всіх цих подіях, дозволяє припустити, що ми маємо справу з проведенням гібридної спецоперації по захопленню Російською Федерацією територій сусідньої держави, ключове місце в якій відводилось інспіруванню сепаратистського треку.

7. Визначено механізми та заходи щодо протидії регіональному сепаратизму. Доведено, що протидію сепаратизму потрібно розуміти як цілеспрямовану діяльність та взаємодію суб'єктів політики щодо реагування на виклики і ризики виникнення й поширення сепаратистських настроїв у гетерогенному суспільстві. Боротьба з проявами та наслідками сепаратизму в суверенних державах проводиться на внутрішньому (національному) та зовнішньому (міжнародному) рівні. На кожному з рівнів виробляються специфічні заходи реагування профілактики та протидії сепаратизму.

Запропоновано, що для протидії регіональному сепаратизму в світі необхідно сформувати окрему програму, яка повинна впроваджуватися такими авторитетними міжнародними організаціями як Організація Об'єднаних Націй, Рад Європи, Організація Безпеки та Співробітництва в Європі тощо. Доречно було би створення в цих організаціях окремих підрозділів, які займались би превентивними діями щодо розвитку сепаратистських тенденцій в світі.

В свою чергу, урядам національних країн потрібно створити систему механізмів протидії регіональному сепаратизму.

Основою інституційно-організаційного механізму повинні становити окремі інституції, які будуть займатись виявленням, аналізом та прогнозуванням розгортання процесів сепаратизму в проблемних регіонах країни. Зокрема, слід активізувати моніторинг діяльності політичних та громадських організацій – потенційних агентів зовнішнього впливу, джерел їх фінансування, змісту їх програмних документів, політичних біографій активістів та засновників.

Нормативно-правовий механізм забезпечує посилення кримінальної відповідальності до осіб, які підозрюються у скоєнні кримінального правопорушення сепаратистського спрямування.

Сутність інформаційного механізму складає системна інформаційна робота зі своїми громадянами. Адже розвиток сепаратизму не може бути успішним, якщо місцеві мешканці не підтримують сепаратистів та чинять їм опір. Інформаційна робота повинна враховувати індивідуальний та унікальний принципи щодо верств населення, з якими ведеться робота. Інформація, яка подається громадянам країни, повинна мати цікавий контент та цікаве викладення, враховуючи віковий чинник.

Психологічний механізм спрямований на посилення патріотично-виховної роботи в закладах освіти. Ставлення до сепаратизму повинно бути, як до світової епідемії, яка може забрати життя близьких людей, родичів, друзів, співгромадян. Відповідно таку реакцію потрібно створювати у звичайних громадян, які при такому відношенні просто не зможуть підтримувати сепаратистів, оскільки будуть знати, до чого можуть призвести наслідки реалізації сценаріїв сепаратизму.

Загалом стратегії протидії сепаратизму потрібно створювати не за для реагування на проблеми, які виникли в результаті розвитку сепаратистських процесів, а для упередження проблем, пов'язаних з сепаратизмом.

8. Запропоновано стратегію протидії технологіям розповсюдження зовнішньо-інспірованого сепаратизму в Україні. Світовий і вітчизняний досвід протидії сепаратизму доводить, що для того щоб унебезпечити створення військового конфлікту на базі сепаратистської повістки, потрібно мати чітку стратегію на упередження зародження та розвитку сепаратистського треку. Враховуючи те, що в Україні у 2014 році було реалізовано два сепаратистських проекти у Луганській та Донецькій областях, у 2015 році були спроби зовнішньої інспірації сепаратизму а Півдні України (Одещина, Миколаївщина), а також сепаратистські тенденції

простежуються у Чернівецькій та Закарпатській областях, до стратегії протидії зовнішньо-інспірованого сепаратизму в Україні повинні увійти наступні заходи:

- Створення державної інституції з питань протидії сепаратизму. Основними завданнями такої організації може бути: визначення регіонів, які мають потенційну небезпеку сепаратистських загроз; проведення моніторингу політичних процесів у потенційно небезпечних регіонах країни; здійснення моніторингу політичних партій та громадських організацій сепаратистського спрямування, які отримали державну реєстрацію; здійснення моніторингу друкованих та електронних ЗМІ, які поширюють повідомлення сепаратистського характеру; здійснення моніторингу публічних заходів сепаратистського спрямування; здійснення моніторингу розповсюдження друкованої продукції та зовнішньої реклами, яка має сепаратистське підґрунтя; здійснення повідомлень вищезазначених акторів щодо ознак діяльності, яка направлена на сепаратизм; притягнення до адміністративної діяльності юридичні та фізичні особи, які ведуть діяльність направлену поширення сепаратистських тенденцій; моніторинг політичних процесів у прикордонному просторі; співпраця з громадськими та міжнародними організаціями, які здійснюють діяльність направлену на протидію сепаратизму; впровадження інформаційної діяльності, спрямованої на протидію сепаратизму; встановлення фактів сепаратистської діяльності та передачу зібраної інформації правоохоронним органам України.
- Посилення адміністративної відповідальності за дії, які мають ознаки посилення та створення сепаратистських тенденцій у країні, через встановлення системи штрафів для юридичних та фізичних осіб.
- Посилення кримінальної відповідальності за дії сепаратистського характеру шляхом посилення санкції статей Кримінального кодексу України, зазначивши термін позбавлення волі від п'яти років.

- Посилення інформаційної діяльності, спрямованої на протидію сепаратизму, передбачивши спеціальні статті у Держбюджеті України на соціальну рекламу тематичного спрямування.
- Впровадження змін в освітньої політиці України, через застосування обов'язкової інформаційної роботи з школярами та студентами щодо роз'яснень негативних наслідків сепаратизму, а також кримінальну та адміністративну відповідальність.
- Організація та проведення публічних заходів освітнього спрямування у регіонах, які мають потенційну сепаратистську загрозу.
- Розробка нормативно-правових актів щодо протидії сепаратизму та їх подання на обговорення та затвердження у органи виконавчої та законодавчої влади.
- Участь у врегулюванні сепаратистських конфліктів, якщо такі мали місце бути.

В цілому, врегулювання сепаратистських конфліктів повинно впроваджуватись на початкових стадіях їх виникнення та бажано ненасильницькими методами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агарков О. Сепаратизм у соціологічному дискурсі: теоретико-методологічний аспект. *Держава та регіони. Серія : Гуманітарні науки*. 2015. № 1. С. 43–48.
2. Аррегін-Тофт М. Айвен. Як слабкі виграють війни: теорія асиметричного конфлікту. *International Security*. 2001. Вип. 1, Т. 26. С. 93–128.
3. Басараб М. Глобалізаційні тенденції: нові стимули для сепаратизму. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2011. № 5. С. 275–286.
4. Басараб М. Етнічний сепаратизм: іманентна конфліктність чи відповідь на загрози цінностям. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса*. 2011. № 4. С. 296–307.
5. Басараб М. Сепаратизм як прояв кризи національної державності: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : 23.00.05. НАН України, Ін-т політ. і етнонаціон. досліджень ім. І. Ф. Кураса. К., 2013. 16 с.
6. Бевз Т. Політика держави у сфері ідентичностей: функціонування механізмів консолідації нації. *Наукові записки*. Київ, 2015. Вип. 5-6(79-80). С. 281 – 299.
7. Бернадський Б. Іредентизм як джерело міжнародних конфліктів. *Вісник Київського міжнародного університету*. 2007. Вип 6. С. 93-111.
8. Бессарабська народна республіка. 2019. URL: <https://uk.wikipedia.org>
9. Білоконь К. У Києві відкрився «Русскийдом». *День*. 29 березня 2007. № 54. (2007). URL: <https://day.kyiv.ua/article/den-ukrayiny/u-kyuevi-vidkryvsya-rusksyy-dom>
10. Білоножко С. В. Референдуми як політичний інструмент здобуття незалежності Каталонії та Шотландії. *Наук. пр. іст. ф-ту Запоріз. нац. ун-ту*. 2019. Вип. 52, т. 2. С. 251-258

- 11.Близняк О. Транскордонне співробітництво Республіки Білорусь і України в рамках Єврорегіону «Дніпро». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Міжнародні відносини*. 2013. Вип. 3. С. 89 – 102.
- 12.Британія проголосувала за вихід з ЄС. *BBC.News.Україна*. 4 червня 2016. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/06/160624_brexit_referendum_hk
- 13.В Донецьку 100 людей провели Російський марш. *Корреспондент.net*. 5 листопада. 2007. URL: <https://korrespondent.net/ukraine/events/215021-v-donecke-100-chelovek-proveli-russkij-marsh>
- 14.В сети высмеяли книгу Губарева о «Новороссии» на 416 страниц. *Апостроф*. 01 жовтня 2015 р. URL: <https://web.archive.org/web/20170426062034/https://apostrophe.ua/ua/news/society/2015-10-01/v-seti-vyismeyali-knigu-gubareva-o-novorossii-na-416-stranits/37022>
- 15.В Україні за ініціативи Служби безпеки остаточно заборонили діяльність 12 проросійських партій. *Укрінформ*. 22.10.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3598718-v-ukraini-ostatocno-zaboronili-dialnist-12-prorosijskih-partij.html>
- 16.В Україні зареєстровано 14 проросійських партій. *Український тиждень*. 21 травня 2013 URL: <https://web.archive.org/web/20190504195419/http://mobile.tyzhden.ua/News/79989>
- 17.В Украину запрещен въезд российскому депутату Затулину. *Корреспондент.Net*. 5. 06. 2002. URL: <https://korrespondent.net/ukraine/politics/155544-v-ukrainu-zapreshchen-vezd-rossijskomu-deputatu-zatulinu>

- 18.Вавринчук М. Етнополітична безпека в системі національної безпеки України на етапі сучасного державотворення: Монографія. Київ: Правова єдність, 2009. 288 с.
- 19.Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2008. VIII, 1736 с.
- 20.Венгеров А. Луганчанин в 1990 році описав сьогоднішню війну на Донбасі. *Історична правда*. 25 грудня 2015 р. URL: <https://www.istpravda.com.ua/digest/2015/12/25/148838/>
- 21.Верменич Я. Донбас у контексті теорій порубіжжя: соціо гуманітарний аналіз. *Український історичний журнал*. 2015. № 1(520), січень-лютий. С. 108–134.
- 22.Верменич Я. В. Концепт регіоналізму у сучасній термінопрактиці. *Регіональна історія України. Збірник наукових статей*. Випуск 8. С. 19–54.
- 23.Верменич Я. Поняття «регіональна історія» як структурна модель територіальних досліджень. *Регіональна Історія України. Збірник наукових статей*. 2008. №2. -С. 9-28.
- 24.Вітман К. Конфліктність етнічності як загроза етнополітичній стабільності держави. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2010. Т. 9. С. 121–128.
- 25.Вітман К. Кримські татари у новій етнополітичній системі координат. *Актуальні проблеми політики*. 2014. № 52. С. 153–163.
- 26.Вітман К. Особливості процесу сепаратизації в Україні. *Актуальні проблеми політики*. 2014. № 53. С. 19–28.
- 27.Всеукраїнський перепис населення 2002 р. *Державний комітет статистики України*: веб-сайт. URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/>
- 28.Гайдай Д. Новітні підходи у дослідженні «етнічних конфліктів». *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*. 2009. № 12. С. 160–168.

- 29.Геварін В. Батьки Донецького сепаратизму. *Персонал Плюс* .№ 35 (238) 12 - 18 вересня 2007 року. URL: <http://www.personal-plus.net/238/2480.html>
- 30.Горбатенко В. П., Стоєцький С. В., Матвійчук Л. О. Особливості боротьби з сепаратизмом в Україні: роль громадянського суспільства. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. Вип. 65. С. 306–314.
- 31.Горбулін В. Гібридна війна як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу. *Дзеркало тижня*. 23 січня, 2015р. URL:https://zn.ua/ukr/internal/gibridna-viyna-yak-klyuchoviy-instrument-rosiyskoyi-geostrategiyi-revanshu_.html
- 32.Горенкин В. А. Сепаратизм як соціально-політичне явище : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : 23.00.02 / Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського. Сімферополь, 2004. 18 с.
- 33.Горло Н. Генеза і розвиток іредентизму в контексті змін систем міжнародних відносин. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. 2017. Вип. 12. С. 187–193.
- 34.Горло Н. Етнополітичні ризики у взаємодії національних меншин і споріднених їм держав. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».* *Політологія. Соціологія.Право: зб. наук. праць*. Київ, 2017. № 1/2 (33/34). С. 37–42.
- 35.Горло Н. Іредентизм у контексті об'єднавчих етнополітичних рухів: сутність і специфіка. *Грані*. 2015. Вип.18 (7) С. 57 – 62.
- 36.Горло Н. Концептуальні засади і практика іредентизму: внутрішньополітичний і міжнародно-політичний контексти : монографія. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2019. 448 с.

37. Горло Н. Функціональні та концептуальні моделі політики іредентизму. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису: дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Запорізький національний університет. Львівський національний університет імені Івана Франка. Запоріжжя, Львів, 2019. 486 с.
38. Грицак: РФ підживлює сепаратизм у низці регіонів. *Інтерфакс-Україна. Українська правда*. 5 липня 2015. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2015/07/5/7073525/>.
39. Діана Шошоакє. Біографія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Діана_Шошоакє
40. Дівак В. Деякі проблеми реформування адміністративно-територіального устрою та регіоналізація України. *Держава і право: збірник наукових праць*. 2009. №45. С 626-632.
41. Дівак В. Сепаратизм. *Політична енциклопедія*. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови). К.: Парламентське видавництво 2011. 808 с. С. 662-663.
42. Дівак В. Сепаратизм як соціально-політичне явище: сутність і причини виникнення. *Держава і право: збірник наукових праць*. 2008. Вип. 39. С. 690–695.
43. Дівак В. Сепаратизм як феномен сучасної політики: політологічні та правові аспекти: автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 "Політичні інститути та процеси". НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. К., 2010. 20 с.
44. Дівак В. В. Сепаратизм як феномен сучасної політики: політологічні та правові аспекти. Київ: Логос. 2010. 224 с.
45. Донецький громадський діяч заявив, що президент України готує масовий геноцид росіян на Кубані. *ТСН*. 23 жовтня 2009 р. URL: <http://tsn.ua/ukrayina/donetska-respublika-yushchenko-gotuye-zbroinii-napad-na-kuban.html>

- 46.Доній Олесь: Ідеологія нинішньої влади — російський націоналізм і українофобія. *Главком*. 25.06. 2010. URL: <http://glavcom.ua/articles/1168.html>
- 47.Другий Всеукраїнський з'їзд депутатів усіх рівнів у Сєверодонецьку. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Второй_Всеукраинский_съезд_депутатов_в_сех_уровней_в_Северодонецке
- 48.Дуднік В. «Проект «ДНР»: 2 Республіка» десять років тому. *Дінамо Київ*. 09.12.2015. URL: <https://dynamo.kiev.ua/blog/223358-proekt-dnr-respublika-desyat-let-nazad>
- 49.Енциклопедичний словник з державного управління/ уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. К. : НАДУ, 2010. 820 с.
- 50.Єврорегіон «Ярославна» — взаємовигідна співпраця областей-побратимів. 23 березня 2014 р. URL: <http://sorada.gov.ua/content/euroregion-yaroslavna/euroregion-yaroslavna-ukr-2012.pdf>
- 51.Загроза із Заходу: «Велика Румунія» та Бессарабія. URL: <https://daily.rbc.ua/rus/show/ugroza-zapada-velikaya-rumyniya-bessarabiya-1432905513.html>
- 52.«Затулін — небезпечний хід»: що робив в Україні новий «радник Кремля». *Радіо Свобода*. 5 квітня 2020. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/donbas-realii-zatulin-ukraina/30766472.html>
- 53.Затуліна знову не впустили в Україну. *Думская.net*. 28 жовтня 2009: URL: https://dumskaya.net/news/_44-003858/ua/
- 54.Здоровега М. Проблема легітимності гуманітарних інтервенцій у сучасних міжнародних відносинах. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2015. Вип. 27. С. 102–107.

- 55.Зеленько Г. Екзогенні стимули процесів демократизації в Україні: зміст і наслідки зовнішніх впливів у політичному розвитку країни / Демократизація політичних інститутів і суспільний розвиток в Україні : збірник наукових праць / за ред. О. О. Рафальського. О. М. Майбороди. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. 432 с. С. 8 – 39.
- 56.Зеленько Г. Зміст «зовнішніх впливів» у процесах демократизації в країнах Центрально-Східної Європи: теоретико-методологічний огляд / Теоретико-методологічні підходи до вивчення суспільно-політичних інститутів та процесів: колективна монографія / за заг. ред.: Юрія Остапця і Маріана Токаря; Каф. політ. і держупр.; Ужгород. нац. ун-тет. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2022. С. 153–178. 560 с.
- 57.Ключник Р. Сепаратизм, як світова мегатенденція сучасності. *Політичний менеджмент*. 2011. Вип. 6. С. 120-128.
- 58.Копотун, І., Місюра М. Методи протидії сепаратизму. *Публічне право*. 2017. №3. С. 167-171.
- 59.Короткий оксфордський політичний словник.За ред. Макліна І., Макмілана А.; Пер. з англ.: В. Сидоров, Д. Тарашук. Київ: Основи. 2006. 789 с.
- 60.Кресіна І. Значення етнонаціональної політики для формування національної ідентичності в Україні. *Держава і право: збірник наукових праць. Серія Політичні науки*. Випуск 67 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2015. С. 57–64.
- 61.Кресіна І. Національно-культурна автономія: правовий шлях вирішення русинської проблеми. *Стратегічні пріоритети*. 2017. № 1(42). С. 18–23
- 62.Кресіна І.О. Правові механізми запобігання та протидії сепаратизму в Україні. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. Вип. 64. С. 352 -359.

- 63.Кримінальний кодекс України Поточна редакція від 01.01.2024.
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
- 64.Кримінальний процесуальний кодекс України: Поточна редакція від 01.01.2024. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
- 65.Куришко Д. Референдум о независимости Украины в 1991 году: Донбассголосовал «за». *BBC Україна*. 1 грудня 2014 р. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine_in_russian/2014/12/141201_ru_s_r_eferendum_1991
- 66.Лазоренко Р. «Російський марш» у Донецьку пройшов під гаслом: Російський – значить, тверезий. *Сайт міста Донецька*: веб-сайт. 4 листопада 2011 р. URL: <https://www.62.ua/news/90225/russkij-mars-v-donecke-prosel-pod-lozungom-russkij-znacit-trezvyj-foto>
- 67.Лисянський П. Етнофедералізм як наукова концепція та чинник пострадянського сепаратизму. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2023. Випуск 46 С. 313-323.
- 68.Лисянський П. Ідеологічні передумови військової агресії рф проти України. *Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональний виміри*. Збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково - практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 27-28 жовтня 2022року) II частина. 2022.С. 135-145.
- 69.Лисянський П. Зовнішні джерела регіонального сепаратизму в Україні. *Сталий розвиток суспільства та держави: сучасні виклики та напрямки розвитку* : матер. Всеукр. наук. конф. Молодих вчених (м. Одеса, 18 листоп. 2022 р.) / уклад.: В. С. Кучерявенко, Л. С. Бондарчук. І. С. Радковська [та ін.] ; за ред. М. Р. Аракеляна, К. І. Спасової. Одеса, 2022. С. 223-226.
- 70.Лисянський П. Зовнішньо-інспірований сепаратизм в Україні. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Одеса, 19

- травня 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. Т. 1. С. 197-200.
- 71.Лисянський П.Л. Політика мілітаризації підлітків в РФ як загроза європейської безпеки. *Research and Developments in Social Sciences:International scientific conference (December 6–7, 2023. Polonia University in Częstochowa, the Republic of Poland). Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. P.19-23.*
 - 72.Лисянський П. Регіональний сепаратизм Молдови як інструмент впливу РФ на дестабілізацію ситуації в Україні. *Актуальні проблеми філософії та соціології: науково-практичний журнал.* 2022. Вип. 39. С. 147 -151.
 - 73.Лисянський П. Регіональний сепаратизм як загроза національній безпеці України. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса :Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 256-260.*
 - 74.Лисянський П. Технологія розповсюдження зовнішньо-інспірованого сепаратизму. VI CISP Conference «Science of Post-industrial Society: Globalization and Transformation Processes». 08.12. 2023. *Grail of Science*, No. 34 (2023). P. 260–262.
 - 75.Лисянський П., Ястребова В. Вплив РФ на політичні процеси пострадянського простору через просування ідеології «Русского мира» та політичних агентів впливу (Грузія, Молдова, Україна). *«Регіональні студії». Науковий журнал.* 2022. №31. С. 106- 112
 - 76.Лисянський П., Ястребова В. Специфіка сучасних проявів сепаратизму в світі. *«Регіональні студії»: науковий журнал.* 2023. №32. С. 115-122.

- 77.Лисянський П., Ястребова В. Створення РФ квазідержавних утворень, як інструмент дестабілізації політичної ситуації України.. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2022. Випуск 45. С. 151 - 160
- 78.Литвиненко К. Гуманітарні чинники генерування сепаратистських рухів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 21.03.01. – гуманітарна і політична безпека держави (філософські науки) / Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2018. 247 с.
- 79.Ляшенко О. До проблеми побудови інститутів громадянського суспільства в країнах Центральної Азії. *Наукові записки. Курасівські читання — 2007 : Влада і суспільство в сучасній Україні: механізми взаємодії*. Київ: ІП ЕНД НАН України, 2007. Вип. 36. С. 219–228.
- 80.Магда Є. Шостий. Спогади про майбутнє. Харків: КСД. 2017. 208 с.
- 81.Макара М. Проблеми відродження русинів України. *Руснацький світ : наук.-попул. збірник*. Т. 2. / Русинське науково-освітнє т-во, Карпаторусинський наук. центр. Ужгород : Вид-воВ. Падяка, 2001. С. 29–31.
- 82.Мамонтова Е. Конституційні засади регулювання мовного питання у країнах Європейського Союзу та в Україні: порівняльний аналіз. *Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр.* Одеса : Вид-во ОРІДУ НАДУ, 2007. Вип. 3(31). С. 17–24.
- 83.Мамонтова Е. Мова як фактор формування національної концептосфери та державної ідентичності громадян. *Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр.* Харків : Вид-во ХарРІДУ НАДУ. 2008. Вип. 3(22). С. 19–27.
- 84.Мамонтова Е. Преса в конституційному процесі України (1994–1996 рр.): Наукове видання. Одеса : Астропринт, 1999. 44 с.
- 85.Мамонтова Е. Регіональна іміджева стратегія як фактор консолідації українського суспільства: символічний аспект. *Теоретичні та прикладні питання державотворення : зб. наук. пр. ОРІДУ НАДУ при*

- Президентів України*. 2009. Вип. 4. URL: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/tppd/2008-4/R_1/09mevssa.pdf
86. Мамонтова Е. Символічна складова регіональних відносин в Україні. *Ціннісно-смісловий вимір буття українського суспільства і перспективи українського націоналізму: матеріали III міжнар. наук. конф., Івано-Франківськ, 17–18 листоп. 2007 р. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2007. С. 390–397.*
 87. Мамонтова Е. Символічний аспект вирішення проблем забезпечення національної безпеки. *Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр.* Дніпропетровськ : Вид-во ДРІДУ НАДУ, 2007. Вип. 4(30). С. 92–100.
 88. Мамонтова Е. Формування іміджу регіону як управлінська проблема. *Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. / редкол. С.М. Серьогін (гол. ред.) [та ін.].* Дніпропетровськ : Вид-во ДРІДУ НАДУ, 2008. Вип. 3(33). С. 255–262.
 89. Мамонтова Е., Лисянський П. Інспірований сепаратизм в Україні як політичне явище та наукова категорія. *«Актуальні проблеми політики»*. 2022. № 70. С. 49-54.
 90. Мамонтова Е., Лисянський П. Вплив регіонального сепаратизму на політичні процеси у країнах пострадянського простору. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2022. Випуск 44. С. 210–219.
 91. Мамонтова Е., Лисянський П. Інспірований сепаратизм в Україні як політичне явище та наукова категорія. *Актуальні проблеми політики*. 2022. № 70. С. 49-54.
 92. Маслова Н., Мунтян П. Сепаратизм у сучасному світі: суть, причини та регіональні різновиди *Стратегії інноваційного розвитку природничих дисциплін: досвід, проблеми та перспективи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 22 березня 2018 р.) Секція 4. / гол. ред.. колегії Н.А. Калініченко; ЦДПУ.*

- Кропивницький, 2018. URL: <https://cusu.edu.ua/ua/konferen-2018-2019-arhiv/strategii-innovatsiinoho-rozvytku-pryrodnych-ykh-dystsyplin-dosvid-problemy-ta-perspektyvy/sektsiia-4/7675-separatyzm-u-suchasnomu-sviti-sut-prychyny-ta-rehionalni-riznovydy>
93. Мишанич О. «Энциклопедия Подкарпатской Руси» і що за нею? Київ: Стилос, 2002. 36 с.
 94. Міжнародний досвід боротьби із сепаратизмом: висновки для України : аналіт. доп. / О. О. Резнікова, А. О. Місюра, С. В. Дрьомов, К. Є. Войтовський. К. : НІСД, 2016. 52 с. (Сер. «Національна безпека», вип. 12). URL: https://www.niss.gov.ua/sites/default/files/2017-01/Separatism_druk-8a53a.pdf
 95. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Прийнято 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН. Док. ООН A/RES/2200 A (XXI). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043
 96. Місяло Д. Феномен поняття сепаратизму в політичній науці. *Міжнародний науковий вісник*. Ужгород, 2019. Випуск 1-2 (19-20). С. 256 – 265.
 97. Мосора М. Активна фаза сепаратизму в Каталонії. *Прикарпатський вісник НТШ (серія «Думка»)*. 2018. № 5 (49). С. 201–211.
 98. Мосора М. Етнічний сепаратизм: теоретичне обґрунтування причин виникнення. *Прикарпатський вісник НТШ (серія «Думка»)*. 2016. № 3. С. 208–215.
 99. Мосора М. Особливості сепаратизму в Європейському Союзі у контексті концепції «Європи регіонів». *Прикарпатський вісник НТШ (серія «Думка»)*. 2017. № 5-6. С. 148–158.
 100. Мосора М. Особливості сучасної політизації кашубів. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. 2018. № 12. С. 283–291.
 101. Мосора М. Політичне майбутнє Шотландії та Північної Ірландії. Два шляхи – один вибір? *Прикарпатський вісник НТШ (серія «Думка»)*. 2019. № 4 (56). С. 87–98.

102. Мосора М. Сепаратизм як інституціоналізована політична практика: виклики для Європейського Союзу і України: дис. ... докт. філос. 052 Політологія / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2022. 218 с.
103. Мосора М. Угорський автономізм на Закарпатті: сучасні реалії. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2020. № 41. С. 229–238.
104. Муравський О. Західні землі України: шлях до незалежності / Національна академія наук України, Інститут українознавства ім.І. Крип'якевича. Львів, 2011. 268 с.
105. Мурза К. Сепаратизм в контексті дезінтеграції держави: автореферат дис. н здобуття наук. ступеня. канд. політ. наук : 23.00.02. М-во освіти і науки України, Маріуп. держ. ун-т., Маріуполь, 2015. 20 с.
106. Нагорна Л. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 328 с.
107. Нагорна Л. П. Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики. Київ: Світогляд, 2005. 315 с.
108. Нагорна Л. Регіональна ідентичність: український контекст. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2008. 405 с.
109. Нагорна Л.П. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2011. 272 с.
110. Наконечний В.С. Типологія сепаратизму: сучасний стан понятійного поля. *Політичне життя*. 2018. № 3. С. 36 – 41.
111. Наумкіна С., Лясота Л. «Новий регіоналізм» як зміна структури територіальної політики. *Політикус : наук. журнал*. 2017. № 5. С. 76-79.
112. Ніконоров О. Історія розвитку сепаратизму в Донецькій області. *Депо. Донецьк*: веб-сайт.31 жовтня 2015р. URL: <https://web.archive.org/web/20180725033207/https://dn.depo.ua/rus/donetsk/istoriya-rozvitku-separatizmu-v-donetskiy-oblasti-28102015090000>

113. Обушний М. Особливості конфліктизаційності сепаратизму в Україні. *Українознавчий альманах*. 2021. Том 29. С. 112 – 123.
114. Оленін А. Спецоперація «вибори»: як партія Путіна створює картинку «народної любові» на Донбасі. *LB*. 19.09.2021. URL: https://lb.ua/news/2021/09/19/494289_spetsoperatsiya_vibori_yak_partiya.html
115. Олішевська В. Сепаратизм: сутність, зміст, основні підходи. *Державне управління*. Вип. 5. 2013. С. 150 – 152.
116. Опитування на Донеччині та Луганщині (1994). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Опитування_на_Донеччині_та_Луганщині_\(1994\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Опитування_на_Донеччині_та_Луганщині_(1994))
117. Павлов О. Структуризація сільських територій за етнічною ознакою. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. ІФ Кураса НАН України*. Київ, 2006. №26). С. 266-275.
118. Павлятенко, О. В. Умови та фактори поширення сепаратистських настроїв в Україні: етнонаціональний аспект. *Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право*. 2017. Вип. 1/2 (33/34). С. 64-68.
119. Панібудьласка В. Етнополітичний сепаратизм – поняття, зміст, форми і природа. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України*. 2009. № 44. С. 306–313.
120. Передвиборча програма Партії регіонів: Від стабільності до добробуту 2012—2017. Затверджено рішенням XIV З'їзду Партії регіонів 30 липня 2012 року. Офіційний сайт ПР. URL : https://web.archive.org/web/20140203170129/http://partyofregions.ua/program_ru/images/Prog_off_sokr.pdf
121. Перший Всеукраїнський з'їзд народних депутатів та депутатів місцевих рад URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Перший_Всеукраїнський_зїзд_народних_депутатів_та_депутатів_місцевих_рад

122. Пешко К. Улюбленці Кремля. Кого та за що нагороджував Путін в Україні *Главком*. 17 жовтня, 2013. URL : <https://glavcom.ua/publications/122465-ljubimchiki-kremlja.-kogo-i-za-cto-nagrazhdal-putin-v-ukraine.html>
123. Повлятенко О.В. Феномен сепаратизму в сучасному світі. *Гілея. Наук. вісник*. 2016. Вип. 115. С. 398 – 313.
124. Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови). К.: Парламентське видавництво, 2011. 808 с.
125. Політологічний енциклопедичний словник / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Харків. асоц. політологів ; [уклад.: Л. М. Герасіна та ін.] ; за ред. проф. М. П. Требіна. Харків : Право, 2015. 814 с.
126. Політологічний термінологічний словник / П. П. Шляхтун; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ : Київський університет, 2015. 543 с.
127. Політологія: енциклопедичний словник / [В. Денисенко та ін.]; за ред. д-ра філос. наук., проф. Володимира Мельника ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2014. 404 с.
128. Політологія: підручник/ за ред. М. Вегеша. 3-тє видання.: Знання, 2008. 384 с.
129. Політологія: сучасні терміни і поняття. Короткий навчальний словник-довідник для студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації. 4-тє видання, виправлене і доповнене / укладач В. М. Піча, наук. редакція Л.Д. Климанської, Я.Б. Турчин, Н. М. Хоми. Львів: Новий Світ –2000, 2015. 516 с.
130. Поліщук О. «Путін, допоможи!» 2.0. Що показало донецьке шоу «Русский Донбас». *Ділова столиця*. 31. 01. 2021. URL : https://www.dsnews.ua/nedelya_v_ordlo/putin-pomogi-2-0-cto-pokazalo-doneckoe-shou-russkiy-donbass-31012021-414033
131. Присяжнюк М. Сеть «Русски хдомов». Как агентура Путина продолжает насиловать Европу. *Главком*. 15 червня, 2022 р. URL :

- <https://glavcom.ua/ru/interview/set-russkih-domov-kak-agentura-putina-prodolzhaet-nasilovat-evropu-853255.html>
132. Про заходи щодо здійснення структурних змін та забезпечення керівництва у сфері державної виконавчої влади: Указ Президента України від 6 серпня 1994 р. № 429/94. URL :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/429/94>
 133. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 квітня 2021 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)». Указ Президента України від 03.04.2022 р. №140/2021. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/1402021-38381>
 134. Про транскордонне співробітництво: Закон України від 24 червня 2004 року № 1861-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1861-15#Text>
 135. Пшонку просять заперити «Русские марши». *Главком*. 26 жовтня, 2011, 16:10. URL: <https://glavcom.ua/news/61028-pshonku-prosjat-zapretit-%C2%ABrusskie-marshi%C2%BB.html>
 136. Рафальський І. Самовизначення та сепаратизм. Питання теорії. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса Національної академії наук України*. К., 2014. Вип. 4–5. С. 78–93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2014_4-5_7.
 137. Рахмайлов В. Політичний сепаратизм як соціальний феномен сучасного світу: автореферат дис. . на здобуття наук. ступеня. канд. соціол. наук : 22.00.01 "Теорія та історія соціології". Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2015. 20 с.
 138. Резнікова О., Дрьомов С. Деякі законодавчі аспекти протидії сепаратизму в Україні. *Національна безпека*. Вип. 3 (40). 2016. С. 18 - 25.

139. Римаренко С. Самовизначення чи демократія? *Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 1999. №3. С. 23-28
140. Розвиток транскордонного співробітництва : науково-аналітична доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор В.С. Кравців. Львів, 2015. 52 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»). URL : <http://ird.gov.ua/irdp/p20150401.pdf>
141. Роман В. Механізми державного управління процесами децентралізації влади: досвід країн ЄС для України: дис. ... канд. наук держ.упр.: 25.00.02 «Механізми державного управління» / Львів, 2017. 218 с.
142. Румунія \”промацує\” здатність СБУ контролювати ситуацію на Буковині. URL : <https://chas.cv.ua/inform/2089-rumunya-promacuye-zdatnst-sbu-kontrolyuv-ati-situacyu-na-bukovin-a-t-kontrolyuyut.html>
143. Савойська В. Мовно-політичний сепаратизм як фактор дестабілізації національної єдності українського суспільства в умовах пострадянської трансформації: монографія. К.: Просвіта, 2011. 407 с.
144. Садула Л., Гришутін А., Гришутіна В. Сепаратизм як соціально-політичне явище. *Європейські перспективи*. 2021. №4. С. 101 – 106. URL: <https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2021/11/101-Sadula.pdf>
145. Саєнко І. Сепаратистські настрої як світова тенденція сучасності та основна загроза національній безпеці під час воєнного вторгнення РФ до України. *European political and law discourse*. 2022. Volume 9, Issue 4. С. 25-32. URL : <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2022/2022-9-4/05.pdf>.
146. СБУ заявила про наміри заборони українського філіалу «Інституту країн СНД». *Сьогодні*. 15 жовтня. 2008. URL : <https://ukraine.segodnya.ua/ukraine/cbu-trebuje-zakryt-antiukrainckij-institut-ctran-cnkh-134166.html>

147. Свобода вимагає притягти до відповідальності румунських сепаратистів.
News.Liga.Net. URL: https://news.liga.net/politics/news/svoboda_trebuet_pri_vlech_k_otvetstvennosti_rumynskikh_separatistov
148. Сепаратизм: *Економічна енциклопедія*. URL: <http://slovopedia.org.ua/38/53409/384203.html>>СЕПАРАТИЗМ.
149. Сепаратизм: *Словотвір*: веб-сайт. URL: <https://slovotvir.org.ua/words/separatyzm>
150. Сепаратизм: *Універсальний словник-енциклопедія (УСЕ)* / ред. М. В. Попович. 4-те видання, виправлене і доповнене Львів: ТЕКА, 2006. 1432 с.
151. Скоркин К. 25 лет Донбасского сепаратизма. URL: <https://express.adobe.com/page/rDmpLuBEOacRz/>
152. Сліпецька Ю. Північна Буковина: конфліктний потенціал у контексті соціополітичного розмежування в Україні. *Вісник ХНУ ім. Каразіна. Серія «Питання політології»*. 2015. Вип. 28. С. 111-117.
153. Словник української мови: в 11 т. / [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. К. : Наукова думка, 1970 –1980. Т. 9. 1978. 929 с.
154. Слов'янська партія. Політична Україна сьогодні. 3 червня 2009 р. URL: <http://dovidka.com.ua/fcontent.php?pacode=311&topic=36565>
155. Сміт Е. Національна ідентичність. Київ: Основи, 1994. 223 с.
156. Сорока В. Брексіт та його вплив на міжнародну політику. *Вісник Прикарпатського університету Політологія*. № 12. т.1. 2018. С.326-332.
157. Старцев В. З'їзд переможців. *Дзеркало тижня*. 3 грудня 2004р. URL: https://zn.ua/internal/sezd_pobediteley.html
158. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду ООН. Міжнародний документ від 26.06.1945. Офіційний сайт

- Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010
159. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування: монографія .Київ: НІСД, 2011. 336 с.
 160. Стефанко С. З історії українізації. Донецько-Криворізька республіка, Сєверодонецький з'їзд, мовний закон. *Firtka. Агенція новин*. 22.12.2012. URL: <https://firtka.if.ua/blog/view/z-istorii-ukrainizacii-doneckokrivorizka-respublika-severodoneckij-zizd-movnij-zakon-200445>
 161. Стиранка М. Кримінально-правова характеристика сепаратизму в Україні: дис. ... докт. філос. 081 «Право» / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2020. 264 с.
 162. Тематичні звіти Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні. URL: <https://www.osce.org/uk/special-monitoring-mission-to-ukraine/157991?page=3>
 163. Територіальні спори між Румунією та Україною. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Територіальні_спори_між_Румунією_та_Україною
 164. Тисячі українців хочуть прийняти угорське громадянство. 2011. URL: <http://ukranews.com/uk/news/ukraine/2011/02/07/36716>
 165. У Донецьку 100 людей провели Російський марш. *Корреспондент.net*. 5 ноября 2007. URL: <https://korrespondent.net/ukraine/events/215021-v-donecke-100-chelovek-proveli-russkij-marsh>
 166. У Донецьку пройшов Російський марш, який розпочався невеликою бійкою. *Слов'янські відомості*. 05.11.2013. URL: <https://slavinfo.dn.ua/novosti/novosti-regiona/62602>
 167. У Луганську пройде російський марш. *Сайт міста Луганська*. 1 листопада 2013: URL: <https://www.0642.ua/news/410237/v-luganske-projdet-russkij-mars>

168. У Харкові відкрився українсько-російський технопарк. *УНІАН*. 11. 10.2011. URL: <https://www.unian.ua/kharkiv/552690-u-harkovi-vidkrivsy-ukrajinsko-rosiyskiy-tehnopark-slobojanschina.html>
169. Україна-Молдова-Румунія: як позбутися «скелетів у шафах». 2018. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29502895.html>
170. Україно-російські відносини — думка громадян. 2013. Фонд «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва». Опитування. URL: <https://dif.org.ua/category/public-opinion?page=2>
171. Універсальний словник-енциклопедія (УСЕ) / ред. М. В. Попович. 4-те видання, виправлене і доповнене. Львів: ТЕКА, 2006. 1432 с.
172. Федунь О., Шаран О. Дефініції сепаратизму у науковому дискурсі. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*. 2020. Вип. 48. С. 127 – 136.
173. Федунь О., Шаран О. Діяльність Організації Об'єднаних Націй щодо протидії сепаратизму в європейських державах. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. Студії*. 2020. С. 212-219.
174. Філоненко І., Ріпа В. Сучасні наукові підходи до вивчення сепаратизму *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Географічні науки*. Херсон, 2018. Вип. 8. С. 142-149.
175. Хилько М.І. Сепаратизм: походження, сутність, різновиди. «Гілея». *Науковий вісник*. 2019. № 144. С. 128 - 133.
176. Хойнацька Л.М. Тероризм як соціально-політичне явище. Матеріали III підсумкової науково-практичної конференції (16 травня 2019 року). Київ: 2019. С. 196.
177. Хоменко О.І. «Донецький плацдарм» Кремля у добу Помаранчевої революції як полігон апробації стратегії антиукраїнського дискурсу. *Українознавство*. 2018. № 3. С. 82 – 100.
178. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 11, спр. 1649, арк. 28, 81, 95–96.

179. Цебенко О. Ідеологічні засади сепаратизму. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. № 99. С. 90–94.
180. Цебенко О. Сепаратизм у країнах-членах ГУАМ: міжнародно-політичний вимір : дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04. "Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку" /Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка Львів, 2015. 242 с.
181. Цебенко О. Форми вияву сепаратизму: теоретико-методологічний аспект. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2014. № 26. С. 44–51.
182. Червоненко В. «Референдум» про незалежність Донбасу. Як це було насправді в 2014-му. BBC News Україна. 23 лютого 2022 р. URL :<https://www.bbc.com/ukrainian/features-60480947>
183. Шандра А., Сілі Р. Внутрішня кухня гібридної війни РФ проти України. Аналітичний звіт: Київ. 2019. URL :<http://bit.ly/SurkovLeaksUA>
184. Шаран О. Епістема сепаратизму в політичній науці. *Europe anpolitical and lawdis course*. 2021. Issue 1, Volume 8. P. 141-147. URL :<https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2021/2021-8-1/19.pdf>
185. Шаран О.В. Міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму у державах Європи : дис. ... докт. філос. 052 Політологія / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2021. 270 с.
186. Шаран О. Міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму у державах Європи: монографія. Львів : ЛНУ ім Івана Франка, 2022. 326 с.
187. Шаран О. Національні та міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму в Іспанії (на прикладі Каталонії). *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 134 (7). С. 386–392.

188. Шаран О. Національні та міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму у Балканських державах. *Наук.-теорет. альманах «Грані»*. 2019. Т. 22, Вип. 1. С. 68–77.
189. Шаран О. Політика Європейського Союзу щодо протидії сепаратизму. *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія: міжнародні відносини*. 2018. Вип. 45. С. 176–185.
190. Швець Ю. Операції російської розвідки в США.: URL : <https://www.youtube.com/watch?v=2PgHn5rQ2hs>
191. Юридична енциклопедія в 6-ти т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 1999. Т. 2. : Дій. 744 с.
192. Юридична енциклопедія : в 6 т. Т. 5. Київ : Укр. енциклоп. ім. М. П. Бажана, 2003. 733 с.
193. Як і за що боролися шахтарі Донбасу у 1990-х – і чому вони протестують сьогодні. *Volnovakha.city*. 23 серпня 2020 р. URL: <https://volnovakha.city/articles/96554/kak-i-za-chto-borolis-shahteri-donbassa-v-1990-e-i-pochemu-oni-protestuyut-segodnya>
194. Як Україні унеможливити створення «народних республік» на кордоні з Румунією. URL: <https://dn.depo.ua/ukr/dn/yak-ukrayini-unemozhliviti-stvorenniya-narodnih-respublik—12102016150000>
195. Ярмоленко М. Сепаратистські рухи в незалежній Україні: витоки, суб'єкти та об'єкти процесу. *Наукові записки: Серія «Історія»*. Тернопіль, 2011. Вип. 2. С. 106–111.
196. Anderson B. *Imagined communities*. London, New York: Verso. 2006. 160 p.
197. Bakke K. M., Wibbels E. Diversity, Disparity, and Civil Conflict in Federal States. *World Politics*. 2006. Vol. 59, no. 1. P. 1–50. URL: <https://doi.org/10.1353/wp.2007.0013>.
198. Borgen, Christopher J. From Kosovoto Catalonia: Separatism and Integration in Europe. *Goettingen Journal of International Law. Faculty Publications*. 2010. № 2 (3). P. 997–1033.

199. Brown C, Boswell T. Ethnic conflict and political violence: A cross-national analysis. *Journal of political and military sociology*. 1997. Vol. 25. # 1. P. 111-130.
200. Brown D. The State and Ethnic Politics in South-East Asia. London: Routledge, 1994. 376 p.
201. Brubaker R. Nationalism reframed: Nation hood and the national question in the New Europe. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. 202 p.
202. Brzezinski Z. Post-communist nationalism. *Foreign Affairs*. 1989 Vol. 68. №5. 15 p. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1989-12-01/post-communist-nationalism>
203. Buchanan A. Secession: The Morality Of Political Divorce From Fort Sumter To Lithuania And Quebec. Westview Press. 1991. 192 p.
204. Buchanan A. Self-determination, secession, and the rule of law. *The morality of nationalism* / Ed. by R. McKim, J. McMahan. Oxford, 1997. 384 p.
205. Bunce V. Minority Politics in Ethnofederal States: Cooperation, Autonomy, or Secession? ". *Mario Einaudi Center for International Studies Working Paper*. Series 8-07. Cornell University, 2007. URL: <https://ecommons.cornell.edu/handle/1813/55033>
206. Dayton R. Separatism, Globalization, and the European Union. *The Jean Monnet/ Robert Schuman Paper Series*. 2015. №15(1). P. 1-10.
207. Dembinska M. Does the Sceptre of Separatism Haunt Emerging Europe? URL: <https://emerging-europe.com/voices/does-the-sceptre-of-separatism-haunt-emerging-europe>
208. Diani M. The Concept of Social Movement. *The Sociological Review*. 1992. Vol. 40, no. 1. P. 1–25. URL: [https:// doi.org/10.1111/j.1467-954x.1992.tb02943.x](https://doi.org/10.1111/j.1467-954x.1992.tb02943.x)
209. Doyle Don H. The South Asian American Problem. University of Georgia Press, 1995. 330 pp.

210. Eastern Partnership countries create catalogue of investment projects. 2019. URL: <https://agenda.ge/en/news/2019/1863>
211. European Commission, Directorate-General for Migration and Home Affairs, TNS Opinion & Social. Europeans' attitudes towards security. 2018. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/a046b7cb-2b2a-11e8-b5fe-01aa75ed71a1/language-en>
212. Galeotti M. Russia meddled in Scottish independence referendum to aid SNP, claims security expert. URL: <https://www.express.co.uk/news/uk/754332/russia-spies-scotland-independence-referendum-aid-snp-claims-security-expert>
213. Gorenburg D. Regional Separatism in Russia: Ethnic Mobilisation or Power Grab?. *Europe-Asia Studies*. 1999. Vol. 51, no. 2. P. 245–274. URL: <https://doi.org/10.1080/096681399999029>
214. Gurr T.R. Minorities at Risk: A Global View of Ethnopolitical Conflicts. Washington: U.S. Institute of Peace Press, 1993. 448p.
215. Hale H. The Foundation of Ethnic Politics : Separatism of States and Nation in Eurasia and the World. Cambridge; New York Cambridge University Press, 2008. 304 p.
216. Hale H. The Parade of Sovereignties: Testing Theories of Secession in the Soviet Setting. *British Journal of Political Science*. 2000. Vol. 30, no. 1. P. 31–56. URL: <https://doi.org/10.1017/s0007123400000028>
217. Hechter M. Containing Nationalism. *Containing Nationalism*. 2001. P. 134–159. URL: <https://doi.org/10.1093/019924751x.003.0008>
218. Hill R. J. The revenge of the past: nationalism, revolution and the collapse of the Soviet Union. *International Affairs*. 1994. Vol. 70, no. 4. URL: <https://doi.org/10.2307/2624634>
219. Horiunova, Y., Shemchuk, V., Lysianskyi, P., Vykhovanets, Z., & Gerasymova, E. Foreign Policy Strategy of Ukraine in the Context of the Russia-Ukraine War. *Revista Amazonia Investiga*. 2023. №11(60). P. 75-89

220. Horowitz D. Ethnic groups in conflict. University of California Press, 2001. 715 p.
221. Horowitz D. L. Irredentasand Secessions: Adjacent Phenomena, Neglected Connections (Chapter 1). Irredentism and International Politics / N. Chazan (ed.). Boulder, CO: Lynne Rienner Publ., 1991. P. 9–22.
222. Horowitz Sh., Redd S. B. International Normsin Ethno-Territorial Disputes: Legitimacy and Efficacyin Outsiders' Views of Independence and Irredentism. Civil Wars. 2018. Volume 20, Issue 1. P. 66–88. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13698249.2018.1466088>
223. HowInsurgenciesEnd: URL: <http://www.rand.org/pubs/monographs/MG965.html>
224. Huntington Samuel P. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order Simon & Schuster. 2011. 368 pp.
225. Jolly, Seth Kincaid. The Europhilefringe? Regional istparty support for European integration. *European Union Politics*. 2007. № 8 (1). P. 109–130.
226. Kivisto P., Armstrong J. A. Nations Before Nationalism. *Contemporary Sociology*. 1983. Vol. 12, no. 5. URL: <https://doi.org/10.2307/2068747>
227. Lake D., Rothchild D. Containing Fear: The Origins and Management ofEthnic Conflict. *International Security*. 1996. Vol.21 (№ 2). P. 41–75.
228. Lapidus W. Gail From Union To Common wealth: Nationalism And Separatism In The Soviet Republics. Reviewedby Robert Legvold .CambridgeUniversityPress, 1992. 127 p.
229. Lapidus W. Gail Gorbachev's Nationalities Problem. *ForeignAffairs*. 1989. 09.01. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/1989-09-01/gorbachevs-nationalities-problem>
230. Legvold R., Beissinger M. R. Nationalist Mobilization and the Collapse of the Soviet State. *Foreign Affairs*. 2002. Vol.81, no.6. URL:<https://doi.org/10.2307/20033393>

231. Manney S. From Catalonia to Calexit: Russia's Obsession with Global Separatism. URL: <https://stanfordpolitics.org/2017/10/06/catalonia-calexit-russia-obsession-global-separatism>
232. Manz B. F., Altstadt A. The Azerbaijani Turks: Power and Identity under Russian Rule. *Russian Review*. 1994. Vol. 53, no. 3. URL: <https://doi.org/10.2307/131220>
233. McGee Robert W., Secession Reconsidered. *The Journal of Libertarian Studies*. Fall 11 (1):11. 1994. URL: <https://philpapers.org/rec/MCGSR>
234. Naumkina S. The positive and negative consequences of the local self-government development in Ukraine in the context of European experience. *Політикус : наук. журнал*. 2016. № 1. С. 114-117.
235. Naumkina S. M. Polyculturalism as a modern phenomenon. *Modern vectors of science and education development in China and Ukraine (中国与乌克兰科学及教育前沿研究)*: International annual journal. Odesa: South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky; Harbin : Harbin Engineering University, 2022. Issue 8. P. 25-31.
236. Nye J. Soft Power: The Means to Success in World Politics Public Affairs; First Edition 2005. 191 p.
237. Oxford Illustrated Encyclopedia of Peoples and Cultures: Richard Hoggart (Editor). New York: Oxford University Press, 1992. 400 p.
238. Ozhohan, A., Stratulat, N., Lysianskyi, P., Yurkovska, M., & Zaluzhna, O. The Impact of Political Lobbying on the Aggravation of Language Conflicts in the Era of Globalization. *Cuestiones Políticas*. 2022. Vol. 40, Issue 75. P. 431-456.
239. Pathstone Victory: Lessons from Modern Insurgencies: URL: http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR200/RR291z1/RAND_RR291z1.pdf

240. Peoplesversusstates: minoritie satrisk in the new century. *ChoiceReviewsOnline*. 2000. Vol. 38, no. 04. P. 38–2401–38–2401. URL: <https://doi.org/10.5860/choice.38-2401>
241. Poll: Political forces of Tigipko, Yatseniuk, Communist Party in Top 5 of April rating of parties. *Kyivpost*. 15. 11. 2010. URL: <http://www.kyivpost.com/news/politics/detail/66496>
242. Resolution adopted by the General Assembly on 27 March 2014 68/262. Territorial integrity of Ukraine. URL: https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/262
243. Roeder P. Which Segment-States Become Nation-States?. *Where Nation-States Come From*. P. 290–340. URL: <https://doi.org/10.2307/j.ctt7t07k.15>
244. Russian Government's Fission Know-How Hard at Work in Europe. URL: <http://securingdemocracy.gmfus.org/blog/2017/10/31/russian-governments-fission-know-how-hard-work-europe>
245. Sambanis N., Milanovic B. Explaining the Demand for Sovereignty. *The World Bank*, 2011. URL: <https://doi.org/10.1596/1813-9450-5888>
246. Sanders IV L, Janjevic D. Russia sees Catalonia as evidence of EU's «double standards». URL: <https://p.dw.com/p/2n3wD>
247. Secession as an International Phenomenon From America's Civil War to Contemporary Separatist Movements. Edited by Don H. Doyle. University of Georgia Press, 2010. 392 pp.
248. Sisoiev G. Putin on Catalonia: EU triggered rise of separatism by supporting Kosovo independence. URL: <https://www.rt.com/news/407203-eu-separatist-sentiment-kosovo>
249. Smith B. Separatist Conflict in the Former Soviet Union and Beyond: How Different Was Communism?. *World Politics*. 2013. Vol. 65, no. 2. P. 350–381. URL: <https://doi.org/10.1017/s0043887113000087>

250. Spencer M. Introduction to *Separatism: Democracy and Disintegration*. URL: http://www.mettaspencer.com/?Papers:Academic_papers:Separatism_Democracy_and_Disintegration.
251. Svoboda Ivo, Shevchuk Mykhailo, Shamsutdinov Oleksandr, Lysianskyi Pavlo, Voluiko Oleksii. Identification of new threats to the national security of the state. *Cuestiones Políticas*. 2023. Vol.41, №78. P. 326-344.
252. The Geopolitics of 2017 in 4 Maps. URL: <http://www.mauldineconomics.com/this-week-in-geopolitics/the-geopolitics-of-2017-in-4-maps>.
253. The RAND Corporation. URL: <http://www.rand.org/>
254. Toè R. Russia to Train Bosnian Serb Special Police. URL: <https://balkaninsight.com/2016/02/19/republika-srpska-police-to-get-trained-in-russia-02-19-2016>
255. Vifultesporene efter 15 formodede russiske spioner. Information. 15.04. 2023. URL: <https://www.information.dk/indland/2023/04/rydningen-rezydentura-en-fulgte-sporene-15-formodede-russiske-spioner?kupon=eyJpYXQiOiJlODM1MzU2MjAsInN1YiI6IjM3OTczMD03ODk5MjgifQ.9apoDrwiB01a6J3E3U6wcQ>
256. Victory Has a Thousand Fathers: Sources of Success in Counterinsurgency. URL: http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2010/RAND_MG964.pdf
257. Williamson D. Nine regions of Europe where the reared demands for independence. URL: <https://www.walesonline.co.uk/news/politics/nine-regions-europe-demands-independence-13707460>
258. Zürcher, Christoph. The Post-Soviet Wars: Rebellion, Ethnic Conflict, and Nationhood in the Caucasus. New York: New York University Press, 2007. 308 p.

ДОДАТОК

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Статті у наукових фахових виданнях України:

1.Мамонтова Е., **Лисянський П.** Інспірований сепаратизм в Україні як політичне явище та наукова категорія. *Актуальні проблеми політики*. 2022. № 70. С. 49-54.

DOI<https://doi.org/10.32782/app.v70.2022.8>

2. Мамонтова Е., **Лисянський П.** Вплив регіонального сепаратизму на політичні процеси у країнах пострадянського простору. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2022. Випуск 44.С. 210–219.

DOI<https://doi.org/10.30970/PPS.2022.44.25>

3. **Лисянський П.**, Ястребова В. Вплив РФ на політичні процеси пострадянського простору через просування ідеології «Русского мира» та політичних агентів впливу (Грузія, Молдова, Україна). *«Регіональні студії»: науковий журнал*. 2022. Вип.31. С. 106-112

DOI<https://doi.org/10.32782/2663-6170/2022.31.20>

4. Лисянський П. Регіональний сепаратизм Молдови як інструмент впливу РФ на дестабілізацію ситуації в Україні. *Актуальні проблеми філософії та соціології: науково-практичний журнал*. 2022. Вип. 39. С. 147 -151.

DOI<https://doi.org/10.32782/apfs.v039.2022.25>

5. **Лисянський П.**,Ястребова В. Створення РФ квазідержавних утворень, як інструмент дестабілізації політичної ситуації України.. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2022. Випуск 45. С. 151 - 160

DOI<https://doi.org/10.30970/PPS.2022.45.18>

6. Лисянський П. Етнофедералізм як наукова концепція та чинник пострадянського сепаратизму. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2023. Випуск 46 С. 313-323.

DOI<https://doi.org/10.30970/PPS.2023.46.39>

7. **Лисянський П.**, Ястребова В. Специфіка сучасних проявів сепаратизму в світі. «*Регіональні студії*»: науковий журнал. 2023. №32. С. 115-122.

DOI<https://doi.org/10.32782/2663-6170/2023.32.18>

Публікації, що індексуються в базі даних Web of Science:

8. Ozhohan, A., Stratulat, N., **Lysianskyi, P.**, Yurkovska, M., & Zaluzhna, O. The Impact of Political Lobbying on the Aggravation of Language Conflicts in the Era of Globalization. *Cuestiones Políticas*. 2022. Vol. 40, Issue 75. P. 431-456.

DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4075.27>

9. Horiunova, Y., Shemchuk, V., **Lysianskyi, P.**, Vykhovanets, Z., & Gerasymova, E. Foreign Policy Strategy of Ukraine in the Context of the Russia-Ukraine War. *Revista Amazonia Investiga*. 2022. №11(60). P. 75-89.

DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.60.12.8>

10. Svoboda Ivo, Shevchuk Mykhailo, Shamsutdinov Oleksandr,

Lysianskyi Pavlo, Voluiko Oleksii. Identification of new threats to the national security of the state. *Cuestiones Políticas*. 2023. Vol. 41. №78. P. 326-344.

DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4178.23>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають її наукові результати:

11. Лисянський П. Л. Регіональний сепаратизм як загроза національній безпеці України. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 256-260. URI: <https://hdl.handle.net/11300/19188>*

12. Лисянський П. Ідеологічні передумови військової агресії РФ проти України. *Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональний виміри*.

Збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково - практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 27-28 жовтня 2022року) II частина. 2022.С. 135-145.URI: <https://kpol.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/102/2023/03/zbirnyk-materialiv-vseukrainskoi-konferentsii-politychni-protsepy-suchasnosti-hlobalnyj-ta-rehionalnyj-vymiry-27-28-zhovtnia-2022r-ch-ii.pdf>

13. Лисянський П. Л. Зовнішні джерела регіонального сепаратизму в Україні. *Сталий розвиток ксуспільства та держави: сучасні виклики та напрямки розвитку*: матер. Всеукр. наук. конф. молодихвчених (м. Одеса, 18 листоп. 2022 р.) [Електронневидання] / уклад.: В. С. Кучерявенко, Л. С. Бондарчук. І. С. Радковська [та ін.] ; за ред. М. Р. Аракеяна, К. І. Спасової. Одеса, 2022. С. 223-226.URI: <https://hdl.handle.net/11300/25654>

14. Лисянський П. Л. Зовнішньо-інспірований сепаратизм в Україні. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. Т. 1. С. 197-200.URI: <https://hdl.handle.net/11300/2609>

15. Лисянський П.Л. Політика мілітаризації підлітків в РФ як загроза європейської безпеки. *Research and Developments in Social Sciences*:International scientific conference (December 6–7, 2023. Polonia University in Częstochowa, the Republic of Poland). Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. P.19-23. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-376-7-5>

16. Лисянський П.Л. Технологія розповсюдження зовнішньо-інспірованого сепаратизму. *VI CISP Conference «Science of Post-industrial Society: Globalization and Transformation Processes»*. 08.12. 2023. *Grail of Science*, No. 34 (2023). P. 260–262.

URI:<https://doi.org/10.36074/grail-of-science.08.12.2023.57>